

Nesessiivirakenteet tamperelaisnuorten
puhekielessä: morfosyntaktis-semanttinen
analyysi

Siina Autio
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2014

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

AUTIO, SIINA: Nesessiivirakenteet tamperelaisnuorten puhekielessä: morfosyntaktis-semanttinen analyysi

Pro gradu -tutkielma, 84 s.
Helmikuu 2014

Tutkielmassa tarkastellaan tamperelaisnuorten puhekielessä esiintyvien nesessiivirakenteiden morfosyntaktisia ja semanttisia erityispiirteitä sekä näiden suhdetta toisiinsa. Aineistona on vuosien 1991–1992 aikana kerätty Sanasto ja maailmankuva -aineisto (Mustonen & Kervinen) sekä vuosien 2011–2012 taitteessa kerätty vastaava mutta pienempi puhekielen aineisto. Kumpikin aineisto on kerätty haastattelumenetelmällä.

Metodina työssä on lausesemanttinen analyysi. Luonnollisen kielen nesessiivirakenteita analysoidaan perinteisen modaalifunktiojaottelun avulla ja katsotaan, millaisia välttämättömyyksiä ja niiden auktoriteetteja nuoret elämässään kohtaavat. Samalla pohditaan, miten hyvin perinteinen funktiojako soveltuu luonnollisen puhekielen kuvaajaksi ja miten vuorovaikutuksessa syntyvää funktioiden tulkintaa kannattaisi kuvata kielitieteellisessä tarkastelussa.

Työn toisena analyysin kohteena on nesessiivirakenteen subjekti. Aiemmissä tutkimuksissa on huomattu subjektin sijanvalinnan ja semanttisen roolin loogiset yhteydet: agentiiviset eli toiminnalliset subjektit merkitään hypoteesin mukaan genetiivillä, ei-toiminnalliset ja elotontarkoitteiset subjektit nominatiivilla. Yli satavuotias kielenhuollon normi ei ole pyyhkinyt nominatiivia pois puhutusta eikä liioin kirjoitetusta kielestä. Tutkielmassa tarkastellaan subjektien semanttisia rooleja ja sijojen elinvoimaisuutta nykynuorten puhekielessä.

Työ on pääasiassa laadullinen, mutta kattavan kuvan luomiseksi aineistoa esitellään myös määrällisesti. Tarkasteltavan aineiston muodostaa 1395 nesessiivirakennetta. Aineiston modaalifunktiot eivät asetu selvärajaiselle jatkumolle vaan muodostavat moniselitteisen semanttisen kentän, jolla eri funktiot ovat monin tavoin yhteyksissä toisiinsa. Keskeisiä välttämättömyyden auktoriteetteja nuoren elämässä ovat sosiaalinen ympäristö, yhteiskunta, kulttuuriset tavat ja nuoren oman tahto.

Nominatiivi on yhä 2010-luvulla käytössä puhekielen nesessiivirakenteen subjektin sijana. Ns. agentiivisuushypoteesi saa subjektiaineistosta tukea, mutta ei yksiselitteisesti. Nesessiivilausumien semantiikka ja syntaksi toimivat kahdella tasolla, propositionaalisella ja modaalisella, mikä näkyy sekä funktio- että subjektianalyysissa. Kuvaileva ja kertova haastattelupuhe ilmentää nuoren välttämättömyyksiensä kokemusmaailmaa, jossa keskeisiä ovat eri tasojen toimijat: tekijät, kokijat ja kohteet.

Avainsanat: nesessiivirakenne, puhekieli, modaalifunktio, semanttinen rooli

Sisällys

1. Johdanto

2. Tutkimustehtävä ja -kysymykset

3. Aineisto – nuorten haastattelupuhe 1990- ja 2010-lukujen alussa

3.1 Sosiolingvistiset taustat

3.2 Haastattelu menetelmänä ja aineistona

3.3 Nesessiiviset lausumat, rakenteet ja predikaatit

4. Teoria ja metodi: lausesemanttiset lähtökohdat

4.1 Modaalilogiikka ja luonnollinen kieli

4.2 Modaalifunktiot analyysin perustana

4.3 Monitulkintaisuus ja monifunktioisuus

4.4 Modaalisuuden ilmaiseminen

4.5 Semanttinen rooli

5. Nesessiivirakenteiden modaalifunktiot ja nuorten kokemusmaailma

5.1 Deonttinen velvoite ja tahto

5.1.1 Normit

5.1.2 Puhujan tahto funktioiden kohtaupaikkana

5.2 Dynaaminen pakko, tarve ja halu

5.2.1 Ulkoinen pakko

5.2.2 Sisäinen tarve ja halu

5.3 Episteeminen päättely, tieto ja evidenssi

5.4 Kommunikatiivisuus

5.5 Intention ilmaisu

5.6 Affektiiviset kysymykset

5.7 Nuorten kokemusmaailma ja funktioiden semanttinen kenttä – yhteenvetoa

6. Nesessiivirakenteen subjekti tamperelaisnuorten puheessa

6.1 Agentti ja aktori

6.2 Teema ja patientti

6.3 Kokija ja vastaanottaja

6.4 Sijat ja roolit – yhteenvetoa

7. Lopuksi

Lähteet

1. Johdanto

Suomen kielen nesessiiviset rakenteet ovat erikoistuneet välttämättömyyden ilmaisuun. Tehtävänsä ansiosta niillä on oma morfosyntaktinen ja semanttinen erityisluonteensa. Semanttisesti välttämättömyyden ilmaisu on ymmärretty mahdollisuuden ilmaisun vastinpariksi. Ääripäiden väliin jäävät näin ollen muun muassa velvollisuuden, soveliaisuuden ja suotuisuuden merkitykset.

Tätä semanttista jatkumoa on tutkimusperinteessä kutsuttu modaaliseksi. Nesessiivirakenteilla, kuten muillakin modaalisilla ilmauksilla, on kulloisessakin kielenkäyttötilanteessa semanttinen funktio. Puhutussa kielessä funktio on puhujan ja vastaanottajan yhteistyötä, tulkintaa. Modaalisuusasteikolla nesessiivirakenteen funktioita ovat lähinnä pakon, velvollisuuden ja soveliaisuuden ilmaiseminen.

Nesessiivirakenteen syntaktisista piirteistä keskustelua on herättänyt erityisesti subjekti, joka norminmukaisesti on genetiivimuotoinen. Nesessiivirakenteen ytimenä on predikaatti: nesessiiviverbi tai *olla*-verbin ja nominin tai partisiipin liitto. Aiemmissä tutkimuksissa on oltu kiinnostuneita, miten nesessiivirakenteiden erityislaatuinen syntaksi ja semantiikka vaikuttavat toisiinsa. Käsillä oleva työ asettuu osaksi tätä vuosikymmeniä käynnissä ollutta keskustelua.

Tutkin pro gradu -tutkielmassani tamperelaisnuorten puhekielen nesessiivirakenteiden semanttisia ja syntaktisia piirteitä sekä niiden välisiä yhteyksiä. Tarkastelen myös nuorten kokemusmaailmaa, joka nesessiivistä ilmauksista välittyy. Päähuomion kohteena ovat modaalifunktiot, predikaatti ja subjekti. Tutkimuskohde on näin ollen laaja ja moniulotteinen. Tärkeä osa tutkimusta onkin pohtia, miten puhekielen nesessiivirakenteiden kiinnostavaa ja moninaista kenttää olisi mielekkäintä analysoida ja kuvata.

2. Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Yleisesti luonnehdittuna työni tehtävä on kuvailla tamperelaisnuorten puheessa kahtena eri ajankohtana esiintyvien nesessiivirakenteiden semanttisia ja syntaktisia erityispiirteitä. Aineistot on kerätty 1990- ja 2010-lukujen alussa haastattelumenetelmällä. Huomion keskiössä ovat nesessiivinen predikaatti (ks. luku 3.3) ja sen saama subjekti. Tässä työssä tarkoitan nesessiivirakenteella tätä predikaatin ja mahdollisen subjektin muodostamaa kokonaisuutta. Työni innoittajia ovat aiemmat aiheeseen perehtyneet tutkimukset ja erityisesti Lea Laitisen väitöskirja vuodelta 1992.

Kiinnostukseni kohteet jakautuvat loogisesti kahteen analyysilukuun, joista ensimmäisessä keskityn nesessiivirakenteiden modaalitulkintoihin. Tarkastelen, millaisia funktiotulkintoja aineiston nesessiivirakenteet saavat. Katson, miten perinteinen funktiojako episteemiseen ja ei-episteemiseen modaalisuuteen (ks. esim. Lyons 1977: 787–841; Palmer 1986: 18–20; Coates 1983: 18–22) soveltuu puhekielisen aineiston kuvaajaksi. Ei-episteeminen modaalisuus on yleensä jaettu edelleen deonttiseen ja dynaamiseen modaalisuuteen (ks. esim. Kangasniemi 1987: 138, 1992: 1–7, 19–262; Laitinen 1992: 172–213). Myös Laitisen (1992: 172–213) tarkasteluun sisältyy analyysia siitä, miten deonttisuus, dynaamisuus ja episteemisyys jakautuvat kolmen yleisimmän nesessiiviverbin, *täytyy*, *pitää* ja *tarvita*, tulkinnoiksi.

Funktiotulkintojen perusteella pohdin, millainen kokemusmaailma nesessiiv ilmauksista välittyy: Millaisten pakkojen ja velvoitteiden kohteina nuoret ja heidän ympärillään olevat ihmiset ovat? Mitä nämä huomiot ehkä kertovat yhteiskunnasta? Näkyykö kokemusmaailmoissa eroavaisuuksia kahden ajankohdan välillä? Lausesemanttisen analyysin avulla pohdin, millaiset semanttiset luokitukset soveltuisivat luonnollisen puhekielen kuvaajiksi parhaiten. Voiko tulkintaa kuvata kielitieteellisin kategorioin ylipäättään?

Työn toisessa analyysiluvussa päähuomion kohteena on nesessiivirakenteen saama subjekti, joka kielenhuollon normin mukaan on genetiivisijainen. Subjektianalyysi on osa nesessiivirakenteen subjektin sijoista ja semantiikasta 1900-luvulla käytyä

keskustelua. Analyysin inspiroijana on agentiivisuushypoteesi, jota on Laitista (1992: 12–14) ennen esitellyt muun muassa Terho Itkonen (1974: 391). Hypoteesin mukaan nominatiivi on mahdollinen subjektin sija silloin, kun subjektitarkoite ei ole elollinen eikä siis semanttiselta rooliltaan agentti tai kokija. Genetiivikin on silti mahdollinen elotontarkoitteisen subjektin sija. Elollistarkoitteiset subjektit merkitään hypoteesin mukaan useimmin genetiivisijaisiksi, persoonapronominit yksinomaan genetiiveiksi. Samalla hypoteesissa tehdään oletuksia lauseen syntaktista: genetiivi on hypoteettisesti transitiivilauseen subjektin sija, nominatiivi on mahdollinen lähinnä intransitiivi-, predikatiivi- ja eksistentiaalitapauksissa.

Tarkastelu on mielekästä kohdistaa tamperelaisnuorten puhekielestä koostuvaan aineistoon useasta eri syystä. Aiemmissä tarkasteluissa nesessiivirakenteita ja sen subjektia on tutkittu murreaineistojen pohjalta, ja hämäläismurteet ovat nousseet niissä jonkin verran muista murteista poikkeaviksi. Nominatiivin, joka siis on mahdollinen kaikissa murteissa, on ensinnäkin huomattu olevan hämäläismurteiden alueella kaikkein frekventeimpiä ja esiintyvän useimmin myös odotuksenvastaisissa konteksteissa subjektin sijana (Ikola ym. 1989: 254–255, Laitinen 1992: 76). Selvitystä siitä, miten murteille ominainen nominatiivisubjekti esiintyy nykypuhekielessä, ei tietääkseni ole tehty. Tampereen puhekieli edustaa siinä mielessä kiinnostavaa tutkimuskohdetta, että se on yhdistelmä perinteisiksi katsottuja murrepiirteitä ja muualta saatuja vaikutteita (ks. esim. Mustanoja 2011: 370–373).

Nesessiiviverbien suhteen hämäläismurteet ja yleensäkin läntiset murrealueet ovat olleet *täytyy*-verbin valta-alueita, kun taas *pitää* on ollut itäisille ja pohjalaisille murrealueille ominainen (Ikola ym. 1989: 242–250, Laitinen 1992: 38–41). En tee työssäni systemaattisia vertailuja aineistojen välillä, mutta Laitisen aineistoon peilaamalla hahmottelen, miten yli sata vuotta vanhalle murteelle ominainen nominatiivisubjekti näyttääntyä nykynuorten puhekielessä. Katson myös, onko nesessiivisten predikaattien frekvensseissä näkyvillä muutoksia. Vertailusta tekee mielekästä aineistojen samanlainen perusta, sillä Laitisen murreaineisto koostuu pääasiassa haastattelupuheesta.

Pyrin kuvaamaan aineiston nesessiivi-ilmauksia niin, että lukija saa niiden lausesemantiikasta mahdollisimman kattavan kuvan. Mielekkäimmäksi koen yhdistää

kvalitatiivista ja kvantitatiivista metodia. Tällöin aineiston koostumus tulee kuvattua sekä laadullisesti että numeerisesti. Laadullinen kuvaus on työssä silti pääosassa, ja esittelenkin aineistoa kvantitatiivisesti vain niiltä osin kuin näen tarkoituksenmukaiseksi. Numeerinen tarkastelu tekee mahdolliseksi aineistojen ajallisen vertailun, joka ei kuitenkaan ole työssä päähuomion kohteena.

Tutkimukseni voi tiivistää kolmeen kysymykseen:

1. Millaisia modaalifunktioitulkintoja nuorten haastattelupuheen nesessiivirakenteet saavat?
2. Millaiselta nuorten kokemusmaailma vaikuttaa välttämättömyydenilmaisujen perusteella?
3. Millainen suhde nesessiivirakenteen subjektin sijalla ja subjektitarkoitteen semantiikalla on?

Aineistojen kahdesta eri keruuajankohdasta ja murreaineistovertailuista huolimatta työni luonne on pääasiassa synkroninen. Nostan aineistojen vertailua esiin kuitenkin kiinnostavien huomioiden kohdalla. Tehtävänä on selvittää nesessiivirakenteiden lausesemanttista luonnetta tamperelaisnuorten puhekielessä kahtena eri ajankohtana. Muutostendenssejä nostan esiin vain, jos sellaisia on syytä olettaa. Ennen analyysia hahmottelen modaalisuuden moninaista lausesemanttista kenttää pääluvussa 4. Seuraavassa pääluvussa esittelen tutkimusaineiston: keruuprosessin- ja menetelmän, informantit ja sosiolingvistiset taustat sekä varsinaisen kiinnostuksen kohteeni, aineiston nesessiivirakenteet.

3. Aineisto – nuorten haastattelupuhe 1990- ja 2010-lukujen alussa

Tutkimukseni aineistona on vuosina 1991–1992 ja 2011–2012 kerätyt haastatteluaineistot, joista ensimmäisestä käytän nimitystä 91-aineisto ja jälkimmäisestä 11-aineisto. 11-aineisto koostuu 24:n Tampereella tai lähikunnassa asuvan nuoren haastattelusta. Keräsimme 11-aineiston yhdessä kahden muun suomen kielen opiskelijan, Marita Mäen ja Sanna Salmen, kanssa joulukuun 2011 ja tammikuun 2012 aikana yhdessä tamperelaisessa lukiossa ja kahdessa tamperelaisessa ammattiopistossa. Haastatellut olivat haastatteluajankohtana kyseisten oppilaitosten opiskelijoita lukuun ottamatta yhtä lukiossa haastateltua miestä, joka tosin oli valmistunut aiemmin samasta koulusta.

Informantit jakautuvat 11-aineistossa keskeisten taustamuuttujiensa perusteella neljään ryhmään: lukionaisiin ja -miehiin sekä ammattikoulunaisiin ja -miehiin. Jokaisessa ryhmässä on kuusi 18–20-vuotiasta informanttia. Jokaisella haastattelijalla oli siis yhteensä kahdeksan haastateltavaa, neljä lukiolaista ja neljä ammattikoululaista. Kaikki haastateltavat olivat haastatteluhetkellä asuneet suurimman osan elämästään Tampereella tai jossakin lähikunnassa, kaukaisimmillaan Orivedellä. Kaikki kävivät toisen asteen koulutustaan Tampereella, suurin osa kolmatta opiskeluvuottaan. Yksi lukiomiehiin kuuluva informantti oli jo valmistunut.

Haastatteluista sovittiin muutama viikko etukäteen oppilaitosten opettajien kanssa, ja he myös ystävällisesti järjestivät aikaa ja tilat haastattelutilanteita varten. Osa haastatteluista tiesi osallistuvansa haastatteluun jo etukäteen, osaa pyydettiin osallistumaan juuri ennen haastattelutilannetta. Haastattelutilanteessa oli läsnä ainoastaan haastattelijä ja haastateltava. Nauhoitukset ovat pituudeltaan noin 35–70 minuuttia siitä riippuen, miten kauan haastattelu kysymysaihioiden ja puheenaiheiden myötä luontevasti kesti.

11-aineiston suunnitteluun ja keruuseen olemme ottaneet mallia 91-aineistosta eli Harri Mustosen ja Pasi Kervisen vuosien 1991 ja 1992 aikana keräämästä Sanasto ja maailmankuva -haastatteluaineistosta, joka on paperille litteroituna säilytteillä

Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikössä.¹ Olemme pyrkineet 11-aineistoa kerätessämme ottamaan aineistojen yhdenmukaisuuden ja vertailtavuuden mahdollisimman hyvin huomioon. Informantit on valittu samoin perustein ja haastattelukysymyksissä pyritty käyttämään samoja kysymyksiä ja aihealueita. Lisäksi haastattelutilanne on muodollisesti samanlainen: osallistujina ovat vain haastattelija ja haastateltava. Suurin eroavaisuus haastattelujen välillä on, että 91-aineiston haastattelut ovat 11-aineiston haastatteluja pidempikestoisia. Mustosen (1997: 2) mukaan yksittäinen Sanasto ja maailmankuva -aineiston haastattelu on pituudeltaan 1–2 tuntia, ja kaikkiaan nauhotuksia siinä on yhteensä noin 34 tuntia.

Yleisesti kuvattuna sekä 91- että 11-aineiston haastattelujen puheenaiheet käsittelivät ajankohtaisia yhteiskunnallisia teemoja sekä haastateltavan nuoren ja hänen lähipiirinsä elämää. Haastateltavilta kyseltiin heidän koulunkäynnistään: hyvistä ja huonoista opettajista, mieluisista aineista, ylioppilaskirjoituksista, kouluruuasta, työllistymismahdollisuuksista sekä vaikuttamismahdollisuuksista omassa koulussa. Vapaa-ajan suhteen keskusteltiin nuoren omista harrastuksista sekä nuorten harrastusmahdollisuuksista yleensä, kaveri- ja seurustelusuhteista, mediankäytöstä ja suhteista vanhempiin. Ajankohtaiset yhteiskunnalliset aiheet, joista 91-aineiston haastatteluissa pääasiassa keskusteltiin, olivat Neuvostoliiton ja Baltian tilanne, Suomen lähentyminen Eurooppaan sekä ajan tunnetuimmat poliitikot. 11-aineiston haastatteluissa keskusteltiin muun muassa presidentinvaaleista, homoliitoista, vihapuheesta, kannabiksen laillistamisesta, eurokriisistä ja karppaamisesta. 91-aineiston haastattelujen lopuksi haastattelijat näyttivät haastateltaville kuvia, joita haastateltavan piti kommentoida. Tämän osion jätimme 11-aineiston haastatteluista pois.

91-aineiston poikien ryhmään kuuluu kuusi informanttia. Lukiotyttöjen ryhmässä informantteja on neljä ja ammattikoulutyttöjen ryhmässä viisi. Mustosen (1997: 2) mukaan hän ja Kervinen haastattelivat sekä lukiossa että ammattikoulussa kuutta naista ja kuutta miestä, joten oletettavaa on, että kolmen informantin haastattelut tai niistä tehdyt litteraatiot ovat jostakin syystä kadonneet. Tätä seikkaa en kuitenkaan huomioi analyysissäni, sillä 91-aineiston haastattelujen pituus kompensoi mielestäni kahta puuttuvaa informanttia riittävästi. Eroavaisuus, joskaan ei tutkimukseni kannalta kovin

¹ Haastattelunauhut ovat kadoksissa.

olennainen, aineistojen välillä on, että 91-aineiston informantit ovat noin 17-vuotiaita, ensimmäisen vuoden päättäneitä toisen asteen koulutuksessaan.

Olemme nimenneet informantit etunimillä siten, että lukio-opiskelijoiden nimet alkavat L-kirjaimella ja ammattikouluopiskelijoiden A-kirjaimella. 91-aineiston informanttien nimet ovat kolme- tai neljäkirjaimisia, 11-aineiston nimissä on viisi tai useampi kirjain. Näin lukija tunnistaa esimerkeistä helposti, kumman aineiston informantista on kyse. Koodinimet ovat näkyvillä taulukossa 1. Käytän analyysissäni informanteista nimityksiä puhuja ja nuori.

Taulukko 1. Informantit 91- ja 11-aineistossa

	POJAT/ LUKIO	POJAT/ AMMATTI- KOULU	TYTÖT/ LUKIO	TYTÖT/ AMMATTI- KOULU
91- AINEISTO	Lari	Aapo	Lara	Aada
	Lars	Aaro	Lea	Aamu
	Leo	Aatu	Lila	Aino
	Leri	Aki	Lisa	Anne
	Luka	Aku		Anu
	Lyly	Atte		
11- AINEISTO	POJAT/ LUKIO	POJAT/ AMMATTI- KOULU	TYTÖT/ LUKIO	TYTÖT/ AMMATTI- KOULU
	Lasse	Akseli	Laura	Aliisa
	Lassi	Aleksi	Liina	Amanda
	Lauri	Anssi	Lilli	Anette
	Leevi	Anton	Linda	Anniina
	Lenni	Antti	Linnea	Annika
	Luukas	Arttu	Lotta	Annukka

11-aineiston keruuprosessissa kaikilta informanteilta sekä heidän oppilaitoksiltaan pyydettiin ja saatiin tutkimuslupa. Kaikki informantit olivat haastatteluhetkellä 18 vuotta täyttäneitä, joten tutkimuslupaa vanhemmilta ei tarvittu. Koska tutkimukseni tarkoitus ei ole 91- ja 11-aineistojen vertailu, puhun aineistosta yksikkömuodossa, kun tarkoitan molempien aineistojen kokonaisuutta. Aineiston koostumuksen ja erityisesti sen keruuprosessin taustalla on sosiolingvistinen tutkimussuuntaus, jota esittelen seuraavaksi.

3.1 Sosiolingvistiset taustat

Tutkimukseni metodologisena kontekstina on syytä mainita sosiolingvistinen tutkimussuuntaus, vaikka sen rooli analyysissä jääkin vähäiseksi. Suomessa sosiolingvistinen tutkimus on vaikuttanut erityisesti variaationtutkimuksen alalla (Lappalainen 2004: 13). Se ei kuitenkaan ole tullut perinnäisen murteentutkimuksen tilalle vaan paremminkin tuonut puhekielentutkimukseen laajempia näkökulmia: Siinä missä perinnäisessä murteentutkimuksessa eli dialektologiassa tarkastelun kohteiksi valikoitiin maaseudulla asuvien iäkkääksi ehtineiden ihmisten puheenparsi, sosiolingvistisvaikutteinen tutkimus laajensi tarkastelun ulottumaan myös kaupunkeihin ja kaikkiin ikäluokkiin. Alueellisen vaihtelun lisäksi kiinnostuttiin myös muunlaisesta vaihtelusta. Keskeinen sosiolingvistisen variaationtutkimuksen ominaisuus on kielenulkoisten tekijöiden huomioiminen ja tarkastelu suhteessa kielensisäisiin ilmiöihin. (ks. Kurki 2007: 145–147, Paunonen 1971: 401–402.)

Informanttien iän lisäksi muina sosiaalisina muuttujina on ollut esimerkiksi sukupuoli ja sosiaalinen tausta (Lappalainen 2004: 14). Toisaalta myös perinnäisessä murteentutkimuksessa on kielenoppaat valittu iän mukaan (Mustanoja 2011: 55). Perinnäinen murteentutkimus ei ole kuihtunut tutkimusperinteestämme, vaikka nykyään tutkimusta usein tehdäänkin täydennettynä sosiolingvistisillä vaikutteilla (Kurki 2007: 147).

Tutkielmani haastatteluaineiston sosiaaliset taustamuuttujat ovat sukupuoli ja koulutus. Informanttien ikä on keskeinen metodini trenditutkimuksen valossa: 1991-aineiston informantit kuuluvat haastatteluajankohtana samaan ikäryhmään kuin 2011-aineiston informantit omana haastatteluhetkenään. Eri ikäryhmien vertailun lisäksi tutkimuksesta jää pois alueellisen vertailun mahdollisuus. Aineistoni informantit asuvat ja opiskelevat Suomen kolmanneksi suurimman kaupungin (Väestörekisterikeskus 2013) alueella, jossa paitsi väestö myös puhuttu kieli on oletettavasti maaseutua heterogeenisempaa (ks. esim. Kurki 2007: 144). Dialektologiassa sen sijaan aineistonkeruun tavoitteena on perinteisesti ollut mahdollisimman puhtaan ja luotettavan murre-edustuksen saaminen, minkä vuoksi kielenoppaiksi on valikoitu kotipitäjissään koko ikänsä asuneet iäkkäät ja kouluttautumattomat ihmiset (Kuiri 1984: 53). Dialektologian yhteydessä onkin tapana

ollut puhua murteista ja sosiolingvistiikan yhteydessä puhekielestä (Mustanoja 2011: 56). Jatkan tätä perinnettä käyttämällä tutkimuskohteestani nimitystä tamperelaisnuorten puhekieli.

Sosiolingvistisen variaation tutkimuksen mukaan kielelliset muutokset ovat riippuvaisia puhujien sosiaalisista taustamuuttujista. Kielellinen ilmiö voi esiintyä yksilön puheessa, mutta osaksi kieltä se tulee vasta, kun muutkin yhteisön jäsenet sen hyväksyvät (Labov 1972: 277). Kielenmuutoksen tutkimusta on sosiolingvistiikan piirissä toteutettu reaaliaika- ja näennäisaikameteodein, joista ensimmäinen pohjaa tarkastelunsa menneisyyden ja nykyhetken vertailuun ja jälkimmäinen yhden ajanhetken avaamiin hypoteeseihin (Mustanoja 2011: 57).

Sosiolingvistinen tutkimus on Suomessa keskittynyt lähinnä morfologisten ja fonologisten ilmiöiden tarkasteluun. Vuosien 1976 ja 1980 välillä toteutetun Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeen piirissä tarkasteltiin Turun puhekielen osalta myös syntaktisia piirteitä. Raportin Turun puhekielen hankkeesta toteutti M. K. Suojanen vuonna 1985. Analyysissä huomioitiin puhekielen syntaktisten ja semanttisten piirteiden tarkastelun haasteet ja päädyttiin tarkastelemaan syntaktisia piirteitä melko laajasti. Tarkoituksena oli saada tietoa paitsi puhutun kielen syntaksista yleensä myös syventyä erityisesti suomalaisen ja turkulaisen puhekielen syntaksiin. (mts. 79.) Työn raportointi painottuu aineiston kvantitatiiviseen tarkasteluun (mts. 289–290). Oma laadullinen näkökulmani poikkeaa siis myös tästä raportista selkeästi.

Yleisellä tasolla tutkimustehtäväni on kuvailla nesessiivirakenteissa esiintyvien syntaktisten ja semanttisten kielenilmiöiden elämistä tamperelaisnuorten puhekielessä kahtena eri ajankohtana. Aineistojen vertailu tulee osaksi kuvausta vain niiltä osin kuin kiinnostavia eroavaisuuksia ilmenee. Kahdenkymmenen vuoden aikaväli on syntaktis-semanttisten muutosten tarkastelussa varsin lyhyt eikä anna pääsyä kovin luotettaviin muutosnäkömiin. Ajallinen vertailuni näyttäytykin eniten lähinnä siinä, miten Laitisen (1992) murreaineistossa esiintyneet hämäläismurteille ominaiset nesessiivirakenteiden piirteet näyttäytyvät 90-luvun ja 2010-luvun tamperelaisnuorten puhekielessä.

Sosiolingvistiikka on työssäni mukana erityisesti aineistonkeruun periaatteena ja aineistojen jäsentäjänä. Kahden aineistoni perusteella metodiani voi sanoa

sosiolingvistiseksi reaaliaikametodiksi ja tarkennettuna trenditutkimukseksi. Informantit edustavat samaa tutkimuksen kannalta keskeistä sosiaalista taustaa, ikäryhmää. Trenditutkimuksen mukaisesti informantit eivät ole samoja henkilöitä² vaan edustavat kahta eri sukupolvea. Kumpaankin informanttiryhmään kuuluu niin naisia ja miehiä kuin lukiolaisia ja ammattikoululaisia. Informanttien ei voida olettaa todellisuudessa olevan sosiaalisesti kovin eriytyneitä. Kaikki ovat käyneet pitkän yhteisen peruskoulun, eikä koulutus ole todennäköisesti lyönyt vielä vahvaa sosiaalista leimaansa keneenkään.

Joitakin huomioita nostan esiin informanttien idiolekteista. Lappalaisen (2004: 16) mukaan puhujaryhmiä on sosiolingvistisessä variaationtutkimuksessa tarkasteltu usein yksilöllisen tarkastelun kustannuksella. Aineisto ei kuitenkaan ole tarpeeksi laaja idiolektien luotettavaan ja tyhjentävään tarkasteluun, joten nesessiivirakenteiden idiolektikohtainen käyttö jää työssäni yksittäisten kommenttien kuvattavaksi. Puhekielen variaatiota analysoidessa ei epävarmuustekijöiltä voi välttyä (Mustanoja 2011: 97). Yksittäistapaukset onkin tutkimuksessani mielekästä ottaa huomioon ennen kaikkea mahdollisimman moninaisen laadullisen kuvan saavuttamiseksi, ei niinkään frekvenssien pohdinnan kannalta.

Sosiolingvistiikka antaa tutkimukseni aineiston keruulle ja jäsentelylle menetelmälliset taustat. Varsinaiset analyysivälineeni ja metodini tulevat lausesemantiikasta ja sen käsitteistä, joista tutkimukseni kannalta keskeisimmät ovat semanttinen rooli ja modaalifunktio. Aineiston keruusta, käsittelystä, haastattelutilanteesta ja puhekielisen aineiston luonteesta kerron seuraavaksi.

3.2 Haastattelu menetelmänä ja aineistona

11-aineiston haastatelluille kerroimme haastattelun aluksi, että aineistoa tullaan käyttämään Tampereen yliopistossa toteutettavassa tamperelaisnuoria koskevassa tutkimuksessa. Haastattelun lopuksi tarkensimme, että kyseessä on puhekielentutkimus. Näin toimien pyrimme välttämään liiallista tilanteen tarkoituksellisuuden painottamista ja saamaan haastateltava tuottamaan spontaania puhetta mahdollisimman paljon. Murrehaastattelut ovat perinteisestikin olleet pikemminkin haastateltavan puheesta koostuvia monologeja kuin haastattelijan ja haastateltavan välistä dialogia. Tällaista

² Reaaliaikametodia, jossa samoja informanteja on haastateltu eri ajankohtina, kutsutaan paneelitutkimukseksi (Ks. esim. Mustanoja 2011: 57).

aineistoa on arvosteltu sen yksipuolisten diskurssiominaisuuksien vuoksi. (Laitinen 1992: 31.) Laitisen (mp.) kuvaamaan perinteiseen murreaineistoon verrattuna 2011-aineisto eroaa ainakin siten, että haastattelijan osuutta pyrimme rajoittamaan ennemminkin mahdollisimman suuren aineistomäärän saavuttamiseksi kuin haastattelijan yleiskielisen puheenparren kitkemiseksi. Haastattelun luonne tekstilajina on syytä ottaa huomioon: tutkimastamme ilmiöstä saamme näkyviin väistämättä vain yhden tekstilajin, haastattelun, tarjoaman tilanteen (ks. Kuiri 1984: 56–60).

Haastattelu ei siis anna kovinkaan laajaa kuvaa luonnollisesta kielenkäytöstä (Suojanen 1985: 17), ja aineiston on myös tässä työssä katsottava edustavan vain yhtä tekstilajia. Haastattelun rakenne perustuu pitkälti kertovaan ja muistelevaan tyyliin (mp.), mikä näkyy oleellisesti myös syntaksissa, myös nesessiivirakenteissa. Puhutun kielen syntaksi eroaa kirjoitetun kielen syntaksista huomattavasti ylipäättään, sillä se muun muassa sallii paljon elliptisyyttä, keskeneräisyyttä ja korjailuja (mts. 80).

Toisaalta haastattelulla on aineistolajina paljon myönteisiä ominaisuuksia. Dialogiin perustuvan keskustelun voi perustellusti katsoa olevan osa ihmisten arkitodellisuutta, vaikkakin haastattelu on tilanteena usein arkikeskustelua muodollisempi. Haastatteluaineistojen välillä voidaan havaita eroja niiden formaalisuusasteessa. Tässä työssä molemmat aineistot noudattavat samaa haastattelurakennetta, mikä mahdollistaa tulosten keskinäisen vertailukelpoisuuden. (Suojanen 1985: 17–18.)

Vapaamuotoisellekin haastattelutilanteelle ominaista on haastattelijan kysymysten ja haastateltavan vastausten vuorottelu (Lappalainen 2004: 16). Toisaalta tällainen asetelma ei arkikeskustelussakaan ole epätavallinen (Mustanoja 2011: 81), ja itse asiassa tuttavallinen keskustelu ei näyttäisi eroavan haastattelusta monenkaan piirteen perusteella (Kuiri 1984: 57). Nesessiivirakenteiden kannalta olennaisinta näyttäisi olevan haastattelun rakenteen sekä puheenaiheiden yhteispeli. Haastattelijan kysymyksellä ja siinä esiintyvällä nesessiivirakenteella on vaikutusta muun muassa siihen, muodostaako informantti itse nesessiivirakennetta vai voiko hän esimerkiksi jättää sen elliptiseksi (esimerkki a).

- a) **Haastattelija:** *mitä mieltä yleisesti oot maahammuutosta, pitäiskö tulla enemmävai vähemmävai?*

Arttu: *no ei ny ainaka kauheesti enemmäm mutta, kyllä niitä tännes saa tulla, ei mpull_o [!] niitä mitääv vastaan ku jotkut om mun kavereitakin ni, kyl mää tunnen niitä ni, ei mulla mitään niitä vastaankaan_o*

Ellipsi on mahdollinen niin strukturoidussa haastattelussa kuin vapaamuotoisessa keskustelussakin. Tutkimustehtäväni kannalta ei siis juuri ole merkitystä, onko aineistoni strukturoitua haastattelupuhetta vai spontaania arkikeskustelua. Puheenaiheen merkitystä ei silti sovi unohtaa: aineistoni haastatteluissa puhutaan muun muassa yhteiskuntaa, koulunkäyntiä ja työelämää koskevista aiheista, jolloin esimerkin a) kaltaiset kysymys-vastaus-parit ovat tavallisia. Toisaalta samat puheenaiheet eivät toki ole mahdottomia arkikeskustelussakaan, ja esimerkiksi juuri ellipsi saattaa arkikielessä olla vakiintunut myös sille ominaisiin puheenaiheisiin (*Kannattaisko käydä syömässä tässä välissä?*). Haastattelijan kysymyksessä esiintyvä nesessiivirakenne saattaa itse asiassa myös rikastuttaa aineistoa, sillä informantti voi vastauksessaan käyttää eri nesessiivirakennetta (esimerkki b)

- b) **Haastattelija:** *nip pitääkö vanhempien, sun_ikäses toimiiv vielä puuttuap paljo?*
Lars: *pitääkö. nii. tota, ei mulla oo hirveestik kyllä puututam mutta, sekir riippuu aika paljo taass_että, että tota, kyllä nyt jonkuv verran kummiijkit tarvii kontrolloida, sitäkin.*

Tapaukset, joissa informantti toistaa haastattelijan tuottaman nesessiivirakenteen samana, olen jättänyt analyysini ulkopuolelle. Katson ensinnäkin, että rakenne on tällöin ensisijaisesti haastattelijan, ei haastateltavan, tuotos. Kuten esimerkissä b) on haastattelijan kysymyksessä lähes poikkeuksetta *pitää*-verbi, jonka osuus on aineistossa muutoinkin suuri. Toistojen jättäminen analyysin ulkopuolelle ei siis nähdäkseni vääristä aineistoa saatua kuvaa suuntaan tai toiseen. Lisäksi esimerkin b) kaltaisia kysymyksiä on tasaisesti kummassakin aineistossa, joten aineistot tulevat tässä suhteessa samalla tavoin kohdelluiksi. Havainnollistuksena vielä todettakoon, että esimerkistä b) olen ottanut laskelmiini mukaan yhden *tarvita*-verbin esiintymän.

Mustanojan (2011: 85) mukaan haastattelijan ja nuoren haastateltavan välinen asetelma on nuoren näkökulmasta helposti kuin opettaja-oppilas-asetelma. Kiintoisaa olisikin laajemmin pohtia, millaisia asetelmia haastattelijan ja haastateltavan välille muodostuu

91- ja 11-aineistoissa, joissa heidän ikäeronsa voi olla vain neljäkin vuotta.³ Haastattelijan roolia ja ominaisuuksia ei voi väheksyä (mts. 32). 11-aineistoa kerättäessä tilanteen vapaamuotoisuutta pyrittiin lisäämään korostamalla haastateltavalle haastattelun aluksi, että tarkoituksena on jutella niitä näitä ja että haastateltavan ei tarvitse kokea olevansa tentattavana. Vaikka haastattelija pyrki tekemään asetelmasta hyvinkin vapaamuotoisen, haastateltava tiedostaa ja omaksuu, että keskustelu nauhoitetaan ja että tilanne on normaalia arkikeskustelua muodollisempi. Tällä on vaikutuksensa esimerkiksi siihen, mitä haastateltava uskaltaa sanoa (esimerkki c) tai milloin haastateltavan on tilanteessa sopivaa pyytää lupa (esimerkki d):

- c) **Haastattelija:** *jännittikö toi nauhuri, tai, häiritsikö se jotain?*
Luukas: *mmm ei oikeestaan lähinnä toi, mitä [nauraa] toltä rupes kuuluumaan mutta tota, ei ei, kyläs se kuhan ei sittev vaan, lipsautam mitään tyhmää ni.*
- d) **Anssi:** *hei haittaako muute tähäv väliij jos mä lähetän nopee yhev viestin kum mä_en kerkee noihin vanhojentansseihin niim mun täytyy (notaa).*
Haastattelija: *no lähetä. ihar rauhassa. [nauraa]*

Kaiken kattavaa luonnehdintaa 11-aineiston haastatteluista ei voi tehdä, sillä sekä haastateltavat että haastattelijat eroavat toisistaan: jotkut haastateltavat ottavat tilanteen muodollisempana kuin toiset, eikä tähän välttämättä vaikuta haastattelijan pyrkimykset vapauttaa tilannetta tai pieni ikäero. Haastateltavien tietämättömyys tutkimuksen tarkoista tavoitteista ei välttämättä tuo keskusteluun spontaania rönsyilevyyttä, sillä haastateltava ei voi tietää, onko kysymyksiin tarkoitus vastata lyhyesti kyllä tai ei - tyyppisesti vai pidemmin perustellen. Lisäksi tilanteessa on merkitystä esimerkiksi molempien osapuolten vireystilalla.

91-aineistosta käytössäni olivat valmiit paperiset litteraatiot. 11-aineiston haastattelut kävin läpi ja litteroin Praat-ohjelmalla, joka on ilmaiseksi ladattavissa internetissä. Litteroin puheesta ylös ainoastaan kiinnostukseni kohteet, nesessiivilausumat, sekä hieman kontekstia niiden ympäriltä. Kuten edellä mainitsin, myöhemmin rajasin osan nesessiivilausumista aineiston ulkopuolelle. Litteraatiot siirsin Praatista edelleen Excel- taulukoihin.

³ 1991-aineistossa ikäerot lienevät hieman 2011-aineistoa suuremmat, sillä haastateltavat ovat siinä noin vuoden nuorempia.

Tutkimuskohteeni ei edellytä äänteellisesti kovin tarkkaa litteraatiota. Olen pyrkinyt litteroimaan 11-aineiston niin, että se muistuttaa mahdollisimman paljon 91-aineiston Kervisen ja Mustosen tekemiä litteraatioita, tosin he ovat monin paikoin olleet minua tarkempia. Aineistoesimerkkien litteraatioissa tärkeimmäksi koen, että lukijan on helppo hahmottaa, miltä nuoren puhe todellisuudessa saattaisi kuulostaa.

3.3 Nesessiiviset lausumat, rakenteet ja predikaatit

Nesessiivirakenne on infinitiivirakenne, joka ilmaisee välttämättömyyttä, kuten velvollisuutta tai pakollisuutta. Rakenne muodostuu nesessiivipredikaatista ja yleensä lisäksi predikaatin infinitiivitäydennyksestä sekä subjektista. Nesessiivipredikaatteja ovat nesessiiviverbit sekä nesessiiviset liittomuodot.⁴ Nesessiiviverbejä ovat semanttisen kriteerin mukaan muun muassa *täytyä, pitää, tarvita, kannattaa, tulla ja joutua*. Nesessiivisiä liittomuotoja ovat *olla*-verbin ja nominin (*on syytä, on pakko*) sekä *olla*-verbin ja *vA*-partisiipin (*on oltava, on tehtävä*) muodostamat liitot. Modaalisuusasteikoissa nesessiivirakenteet asettuvat jatkumon välttämättömyyttä edustavaan päähän, tosin nesessiiviksi katsotaan myös muita kuin puhtaasti välttämättömyyttä ilmaisevia predikaatteja.

Nesessiiviverbejä ei hyväksytty fennistiikassa alun alkaen modaaliverbien kategoriaan niiden morfosyntaktisten erikoisominaisuuksien vuoksi. Ensimmäinen erikoisominaisuus on subjektin ja predikaatin inkongruenssi: nesessiivinen predikaatti on aina yksikön kolmannessa persoonassa. Suomen murteissa on tosin havaittu esiintyvän nesessiiviverbien kongruenssia (Laitinen 1992: 42–50). Toinen erikoisominaisuus on predikaatin saama infinitiivitäydennys, joka on myös jäsennetty lauseen subjektiksi (ks. esim. Setälä 1960: 12–13). Kaikilla nesessiivisillä predikaateilla ei infinitiivitäydennystä aina esiinny, esimerkiksi *olla*-verbin ja *vA*-partisiipin kiteytyneellä sanaliitolla (*on oltava, on tehtävä*). Kolmas ja tutkimukseni kannalta keskeisin erikoisuusominaisuus on nesessiivirakenteen saama subjekti, joka saa norminmukaisesti genetiivisijan. Tämä erikoisominaisuus rajaa tarkasteluni ulkopuolelle nesessiiviverbin *joutua*.

⁴ Myös Vilkuna (1996: 281) käyttää yhteisnimitystä nesessiiviset predikaatit.

Tarkastelemani rakenteet ovat nesessiiviverbit *täytyy, tulla, pitää, kuulua, kannattaa* ja *tarvita*. Kriteerien perusteella aineiston osaksi olisi voinut kelpuuttaa myös myönnettyä velvoitetta kuvaavan verbin *sopia*, jota nuorten haastatteluaineistossa ei modaalimerkityksessä esiintynyt. Nesessiiviverbien lisäksi aineiston tarkasteltuihin rakenteisiin kuuluvat *olla*-verbin ja nominin tai *vA*-partisiipin kiteytyneet liittomuodot.

Predikaattien frekventtiys vaihtelee aineistoittain ja murrealueittain (ks. esim. Kangasniemi 1992, Laitinen 1992, Hakulinen & Sorjonen 1989, Ikola ym. 1989). Myös puhutussa ja kirjoitetussa kielessä predikaatteja käytetään eri tavoin (ks. Kangasniemi 1992). Esittelen analyysiluvuissa, miten paljon predikaatteja esiintyy tamperelaisnuorten puheessa suhteessa toisiinsa ja mikä frekvenssieroja voisi selittää. Tekstilaji on otettava huomioon, mutta haastattelupuheen voi olettaa antavan kuvaa myös predikaattien todellisista frekvensseistä.

Nesessiivirakenteen subjektin määrällistä tarkastelua hankaloittaa, että rakenne on useimmiten subjektiton, niin sanottu nollasubjektilause. Näissä tapauksissa välttämättömyyden kokijan ilmaistaan olevan kuka vain kokijaksi sopiva (*Ikkunat pitäisi pestä*). Nollasubjekti on ominainen nesessiivirakenteille (ISK § 1354), ja Laitisen (1995: 344) mukaan rakenteen kehitys on saanut alkunsa nimenomaan nollapersoonasta. Syntaktinen subjekti saattaa erityisesti puhekielessä puuttua myös lausumista, joissa tekijä on ilmeinen (*Pitää mennä luennolle*).

Nesessiivirakenteet ovat tavallisia myös lauseissa, joiden merkitys on eksistentiaalinen. Syntaktinen subjekti ei tällöin välttämättä ole nesessiiviverbin subjekti (*Talossa pitää olla koira*), mutta voi olla (*Sinun täytyy pysyä siellä*). Se on aina kuitenkin predikaatin infinitiivitäydennyksen semanttinen subjekti. Tämä jako ilmentää nesessiivisten lauseiden kahta toiminnan vastuullisuuden tasoa (ks. luku 4.2). Terho Itkonen (1974: 392) huomaa predikatiivilauseen vastuullisuuden ilmaisun olevan riippuvaista subjektin sijasta. Lauseessa *Lasten pitää olla kilttejä* lapset ovat toiminnastaan vastuullisempia kuin lauseessa *Lapset pitää olla kilttejä*. Eksistentiaalitapaukset vaikuttavat merkitykseltään samansuuntaisilta. Tulkinta riippuu aina siitä, onko subjektin tarkoite vastuulliseen toimintaan kykenevä.

Semanttisen roolin ja sijanvalinnan kannalta myös subjektin sijainnilla on eksistentiaalitapauksissa merkitystä. Prototyypisessä eksistentiaalilauseessa subjekti on predikaatin jäljessä (*Talossa pitää olla koira*). Tällöin subjektin sija on nominatiivi tai partitiivi. Muunnelmassa subjekti voi olla verbin edellä, jolloin norminmukainen subjekti on genetiivissä (*Koiran pitää olla talossa*). Ei-agentiivinen subjekti on usein kuitenkin nominatiivimuotoinen (*Koira pitää olla talossa*). (ISK § 893, 920.) Subjektin paikkaa, tilaa tai ominaisuutta kuvaavat nesessiivilauseet näyttäisivät ilmentävän sijanvalinnan ja toiminnan vastuullisuuden suhdetta selkeästi.

Aineistosta litteroimistani esimerkeistä käytän nimitystä nesessiiviset lausumat. Kirjoitetussa kielessä ne vastaisivat käsitettä nesessiivilause. Yhdessä nesessiivilausumassa saattaa olla useampi nesessiivipredikaatti tai subjekti. Aineiston nesessiivilausumat olen jakanut syntaktisin perustein kolmeen ryhmään: nollasubjektillisiin, eksistentiaalisiin ja subjektillisiin. Ryhmät sekä niissä esiintyvien predikaattien lukumäärät ovat näkyvillä 91-aineiston osalta taulukossa 2 ja 11-aineiston osalta taulukossa 3.

Taulukko 2. Nesessiivirakenteet 91-aineistossa.

91-aineisto	Nollasubjektii-lausumat	Subjektii-aineisto	Eksisten-tiaaliset	Yht.
<i>pitää</i>	261	136	40	437
<i>täytyy</i>	108	48	16	172
<i>tarvita</i>	97	53	9	159
<i>kannattaa</i>	31	8	1	40
<i>on + nom.</i>	53	29	1	83
<i>on + vA-partisiippi</i>	19	8	1	28
<i>kuulua</i>	2	6	-	7
<i>tulla</i>	-	1	-	1
Yht.	571	289	68	927

Taulukko 3. Nesessiivirakenteet 11-aineistossa

11-aineisto	Nollasubjektii-lausumat	Subjektii-aineisto	Eksisten-tiaaliset	Yht.
<i>pitää</i>	207	71	24	302
<i>täytyy</i>	35	3	1	39
<i>tarvita</i>	43	14	3	60
<i>kannattaa</i>	16	1	-	17
<i>on + nom.</i>	25	8	7	40
<i>on + vA-partisiippi</i>	2	3	-	5
<i>kuulua</i>	4	-	-	4
<i>tulla</i>	1	-	-	1
Yht.	333	100	35	468

Vaikka 91-aineistossa informantteja on kolme vähemmän, analysoitavia nesessiivirakenteita esiintyy siinä kaksi kertaa enemmän kuin 11-aineistossa. Kiinnostava huomio jo tässä vaiheessa on, että 91-aineistossa *täytyy*-esiintymiä on aineistosta reilut 18,5 prosenttia, kun 11-aineistossa niitä on vain vajaa 8,5 prosenttia. *tarvita*-esiintymiä on 11-aineistossa *täytyy*-esiintymiä enemmän, mutta suhteessa *tarvita* esiintyy silti 91-aineistossa useammin kuin 11-aineistossa. *tarvita*-verbin osuutta selittää pitkälti sen erikoistuminen kieltomuotoihin (ks. esim. Kiuru 1977: 217), mutta myös myöntömuotoja esiintyy. *pitää* on puolestaan suhteellisesti noin 15 prosenttiyksikköä tavallisempi 11-aineistossa kuin 91-aineistossa. Pohdin näitä frekvenssieroja myöhemmin analyysin ohessa.

Morfosyntaktis-semanttinen analyysini jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäisessä tarkastelen rakenteiden modaalifunktioita ja nuorten välttämättömyydenilmausten välittämää kokemusmaailmaa. Jälkimmäisessä analyysissä mielenkiinnon kohteena ovat rakenteiden subjektien sijat ja semanttiset roolit. Funktioanalyysissä tarkasteltavana on koko taulukoissa 2 ja 3 esitelty aineisto, subjektitarkastelussa ainoastaan taulukoiden keskimmäisen sarakkeen esittelemä subjektiaineisto. Seuraavaksi esittelen näiden lausesemanttisten analyysieni lähtökohtia.

4. Teoria ja metodi – lausesemanttiset lähtökohdat

Työni morfosyntaktis-semanttinen analyysi pohjaa lausesemantiikan metodologiaan ja käsitteisiin. Keskeisimpänä semanttisena lähtökohtana on aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitelty modaalilogiikka, joka tässäkin työssä toimii luonnollisesta kielestä koostuvan aineiston ymmärtämisen välineenä. Teorian ja analyysin avulla pyrin edelleen esittämään, että modaalilogiikka näyttäytyy luonnollisessa kielessä pikemminkin laajana ja moniselitteisenä semanttisena kenttänä kuin kapeana ja selkeänä jatkumona, jollaiseksi se teoreettisissa esityksissä on usein kuvattu. Laajasta ja moniulotteisesta kentästä kertoo jo sekin, miten monilla eri tavoilla modaalisuutta voidaan ilmaista ja miten sumearajainen kategoria modaalisuus jo itsessään on. Modaalilogiikan käsitteet ovat analyysini tärkein perusta, mutta niiden ominaisuudet luonnollisen kielen kuvauksen välineenä on syytä ottaa korostetusti esille.

Nesessiivirakenteen propositionaalinen subjekti on herättänyt aiemmissa töissä syntaksin ja semantiikan suhdetta pohtivia kysymyksiä. Subjektin sijanvalinnan ja semantiikan yhteys herätti Laitisen kiinnostuksen aina väitöskirjatyöksi (1992) asti. Hän, kuten muutkin aiemmat piirteen huomioijat (ks. esim. Terho Itkonen 1974: 391), ovat pohtineet kysymystä murreaineistojen avulla. Tämän pohdinnan jatkoksi teen oman aineistoni subjekteihin lyhyen katsauksen ja tarkastelen niiden semanttisia rooleja. Kielenhuollon normi ei ole satavuotisesta historiastaan huolimatta pystynyt päihittämään sitä seikkaa, että nominatiivi tuntuu sopivan tietynlaisiin semanttisiin yhteyksiin genetiiviä paremmin. Nominatiivin voi jo pelkästään kuuntelemalla päätellä olevan varsin tavallinen yhä nykykielessäkin, niin puhutussa kuin kirjoitetussa. (Laitinen 1992: 12.)

Aiempi tutkimuskirjallisuus ja toisaalta omat huomioni tamperelaisesta kielenkäytöstä ovat siis olleet työni innoittajia. Luonnollisen kielen modaali-ilmausten kuvauksen haasteellisuus ja nesessiivirakenteen kiistanalainen syntaksi – erityisesti subjekti – motivoivat tarkastelemaan ilmiötä suuren suomalaisen kaupungin nykypuhekielessä. Nuorten kieli aineistona antaa osviittaa myös puhekielen tulevaisuudesta.

Modaalisuuden ja nesessiivi-ilmausten laajan syntaktis-semanttisen kentän analyysi edellyttää perusteellista teoreettista kartoitusta, jonka pyrin antamaan seuraavaksi.

4.1 Modaaliologiikka ja luonnollinen kieli

Modaalisuus on lausetasolla ilmenevä semanttinen kategoria. Sen ala on laaja, ja modaalisuus onkin yläkäsite niille keinoille, joilla kielenkäyttäjän on mahdollista ilmaista asennettaan lauseen ilmaisemaan proposition. Määritelmässä voidaan myös jättää avoimeksi, kenen asenteesta modaalisuudessa on kysymys (Peltola 1999: 11). Toinen yleisesti hyväksytty määritelmä on, että modaalisuus voidaan kuvata mahdollisuuden ja välttämättömyyden jatkumona. Laaja-alaisuudestaan johtuen modaalisuuden edellistä tarkempi määrittely ei tutkijoiden keskuudessa ole ollut yksiselitteistä (ks. esim. Forsberg 1998: 35, Palmer 1986: 1–6). Erilaisia näkemyksiä on esitetty esimerkiksi siitä, nähdäänkö puhujan näkökulman sisältyvän lauseen proposition vai nähdäänkö ne toisistaan erillisiksi (Aalto 2001: 6–8).

Suomessa modaalisuuteen ovat väitöksissään perehtyneet muun muassa Kangasniemi (1992), Laitinen (1992) ja Forsberg (1998). Alun alkaen modaalisuuden tarkastelua toteutettiin kielitieteessä modaaliologiikan näkökulmasta. Tällöin mielenkiinto kohdistui ainoastaan aleettiseen modaalisuuteen eli proposition totuusarvon ja modaalisuuden suhteeseen. Välttämättömyyden ja mahdollisuuden nähtiin olevan suhteessa toisiinsa negaation kautta, ja suhteista oli mahdollista tehdä loogisia päätelmiä: Jos proposition p on välttämättä tosi, sen negaatio $\neg p$ ei voi olla mahdollisesti tosi. Jos taas proposition p on mahdollisesti tosi, sen negaatio $\neg p$ ei ole välttämättä tosi. (Lyons 1977: 787.) Aleettisen modaalisuuden ilmaisut ovat aina analyttisiä lauseita, toisin sanoen niiden proposition totuusarvo on riippuvainen lauseen käsitteiden sisällöistä ja sen loogisesta rakenteesta (*poikamiehen täytyy olla naimaton*) (Kangasniemi 1992: 12), kun taas synteettisissä lauseissa, joita ennemminkin arkikielessä tapaa, totuusarvo vallitsee tiettyssä ajallis-paikallisessa tilanteessa (*Nyt sataa lunta*) (Kuiiri 2004: 39).

Myöhemmin modaaliologiikassa perustavanlaatuinen on ollut jako episteemiseen ja ei-episteemiseen modaalisuuteen. Transformationaalis-generatiivisessa teoriassa jälkimmäistä on kutsuttu juurimerkityksiseksi modaalisuudeksi, vakiintunut on kuitenkin nimitys deonttinen modaalisuus (Laitinen 1992: 152, ks. myös Kangasniemi

1992: 14, Saeed 2009: 139, 335, Lyons 1977: 791). Episteemisellä modaalisuudella puhuja ilmaisee tietoaan proposition sisällön totuudellisuudesta (*Luulen, että tämä kannattaa tehdä hyvin*). Deonttinen modaalisuus sen sijaan ilmaisee esimerkiksi lakiin tai moraaliin pohjaavaa velvollisuutta (*Peruskoulua täytyy käydä yhdeksän vuotta*). Ei-episteemisestä modaalisuudesta omaksi kategoriakseen on usein erotettu dynaaminen modaalisuus, jonka avulla proposition välttämättömyys tai mahdollisuus ilmaistaan tilanteen omista edellytyksistä riippuvaiseksi (*Pakkassäällä täytyy pukea lämpimästi*). Episteemisen modaalisuuden alalajiksi nähdään evidentialisuus, jolla ilmaistaan tiedon olevan muualta kuin puhujalta itseltään peräisin (*Uuden auton pitäisi olla todella tehokas*).

Looginen eli aleettinen modaalisuus katsotaan modaalilogiikan mukaisessa jaottelussa kolmanneksi modaalisuuden asteikoksi deonttisen ja episteemisen asteikon lisäksi. Jokaiseen modaalisuusasteikkoon kuuluu mahdollisuuden ja välttämättömyyden aste. Tästä kolmijaosta luonnollisten kielten tarkastelussa kiinnostuksen kohteena tosin ovat olleet modaalisuuden episteemiset ja deonttiset funktiot. (Hakulinen & Karlsson 1979: 262.) Yleisempi kolmijako onkin ollut jako dynaamiseen, deonttiseen ja episteemiseen modaalisuuteen. Tämä kolmijako kulkee myös oman analyysini runkona. Se on toiminut kuvaus- ja analyysivälineenä työni kannalta keskeisimmissä lähdeoteoksissa (Laitinen 1992, Kangasniemi 1992, Hakulinen & Sorjonen 1989), jotka kaikki ovat ottaneet huomioon myös luonnollisen kielen modaali-ilmauksille ominaisen monifunktioisuuden ja kategoriarajojen häilyvyyden.

4.2 Modaalifunktiot analyysin perustana

Analyysini lähtökohtana olevia deonttisuutta, dynaamisuutta ja episteemisyttä kutsun päämodaalifunktioiksi. Deonttisuudella tarkoitetaan luvan ja velvollisuuden välistä modaaliasteikkoa. Deonttisella välttämättömyydellä ja mahdollisuudella on siten aina jokin velvollisuuden antaja tai osoittaja. Kangasniemi (1987: 141) käyttää velvoitteen synnyttäjistä nimitystä deonttisuuden auktoriteetit. Nimitys sisältää ajatuksen, että velvoitteella on aina vastuullinen agentti, toisin sanoen velvoitteen luomiseen kykenevä, elollinen aiheuttaja (ks. Lyons 1977: 823). Kangasniemi (mts. 141–142) erittelee deonttisia auktoriteetteja neljään kategoriaan: legaaliseen valtaan, arvovaltaan,

sosiaalisiin käytäntöihin sekä agentin sisäiseen kontrolloimattomaan haluun, jonka Laitisen (1992: 185–190) tapaan ymmärrän osaksi dynaamisuuden funktiota.

Kokemusmaailma ja erilaiset toimijat sisältyvät ajatukseen deonttisuudesta valtapelinä. Valtapelissä vastakkain on vähintään kaksi tahtoa, joiden välinen kamppailu ratkeaa resurssien, kuten fyysisen tai sosiaalisen voiman, perusteella (Laitinen 1992: 178, Kangasniemi 1987: 143). Ilmaisuisissa, joissa nesessiivisen predikaatin subjekti on merkitykseltään eloton, on deonttisissa tapauksissa velvoitteen kokija muuten kontekstista tulkittavissa; velvoite edellyttää agentin lisäksi aina velvoitteen suorittamiseen kykenevää kokijaa (*Huomenna pitää ikkunoiden olla pestyinä*).

Modaaliseen merkitykseen liittyvät toimijat ovat kriteereinä jakamassa toisistaan kaksi aineistoni deonttisen kategorian ryhmää. Deonttisen lausuman puhetilanteessa voidaan hahmottaa kaksi tai kolme todellisen maailman toimijaa. Agentin ja kokijan lisäksi keskeinen toimija on puhuja, tämän tutkimuksen tapauksessa haastattelutilanteen nuori. Puhuja voi itse asettua kokijan rooliin tai kertoa jonkun muun kokemasta velvoitteesta. Molemmissa tapauksissa deonttisuuden ilmaisu on siinä mielessä objektiivista, että puhuja itse ei osallistu velvoitteen syntyyn (*Koulussa pitää osallistua aamunavauksiin*). Lausuma on väittämä normin tai direktiivin olemassaolosta tai synnystä. Kun puhuja ottaa agentin roolin, kyseessä on puhujan subjektiivinen tahdonilmaisu (*Puutarhajuhat pitäisi minusta pitää lauantaina*). Normiväittämät ja tahdonilmaisut on tutkimuskirjallisuudessa usein nähty erillisinä deonttisuuden kategorioina (ks. Laitinen 1992: 176, Palmer 1986: 18–20). Samaan jakoon olen päätenyt omassa työssäni.

Nesessiivi-ilmausten jakaminen puhujan kannalta subjektiivisiin ja objektiivisiin ei ole ongelmatonta. Palmerin (1986: 16–17) mukaan subjektiivisuus ja objektiivisuus eivät luonnollisessa kielessä aina erottaudu selvästi toisistaan. Erilaiset näkemykset subjektiivisesta ja objektiivisesta suhtautumisesta proposition perustuvat siihen, millaisena välineenä kieli nähdään modaalisuuden ilmaisemisessa. Jopa väitelauseiden, jollaisia deonttiset normiväittämät ovat muodoltaan, voidaan katsoa sisältävän merkityksen puhujan subjektiivisesta asennoitumisesta. (Laitinen 1992: 156–157.) Puhujan episteeminen päättely tai tieto, joka funktioista selkeimmin on subjektiivista (ks. Lyons 1977: 804), on tavallaan aina deonttisen normiväittämän ilmaisun ehto, vaikka se ei olisikaan osa lausuman ensisijaista funktiota (*Martan täytyy aina olla*

kahdeksalta kotona). Tässä työssä tarkoitukseni ei ole ottaa kantaa modaalifunktioiden performatiiviseen luonteeseen, vaan puhun subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta pikemminkin analyysin eri näkökulmien ilmentäjinä. Näkökulmien moninaisuus on tärkeä osa eri funktioiden ja niitä edustavien ilmaisujen esittelyä.

Myös dynaaminen modaalifunktio, joka nykyisin yleensä erotetaan deonttisuudesta ei-episteemisen modaalisuuden toiseksi kategoriaksi, voidaan edelleen jakaa subjektiivisiin ja objektiivisiin tulkintoihin. Dynaamisen modaalisteikon ääripäinä ovat kyvyn ja pakon ilmaisut. Deonttisten ilmausten tapaan dynaamisella modaalisuudella on aina syy tai lähde, joka ei kuitenkaan perustu preskriptiivisyyteen. Eri näkemyksiä on olemassa siitä, nähdäänkö dynaamisuuden syy tai lähde subjektin tarkoitteen ulkopuoliseksi vai ajatellaanko sen voivan olla myös subjektin tarkoitteesta lähtöisin. Edellisessä tapauksessa dynaamisuudeksi hyväksytään ainoastaan niin sanottu ulkoinen, tilanteisista olosuhteista johtuva pakko. Luonnollisessa kielessä ilmaistaan kuitenkin myös subjektilähtöistä, sisäistä mentaalista tai fyysistä tarvetta tai halua, joka on suomalaisessa kielentutkimuksessa yleisesti erotettu ulkoisen pakon ilmaisusta (Hakulinen 1973: 186).

Sisäisen tarpeen ja halun ilmaisuissa subjektitarjoite voi olla yhtä kuin puhuja (*Mun on pakko päästä syömään*) tai joku muu elollinen tarjoite (*Liisan täytyy syödä lääkkeitä*). Ulkoinen pakko on sen sijaan lähtökohtaisesti ei-inhimillisistä syistä kumpuavaa, puhujan kannalta objektiivista välttämättömyyden toteamista (*Kukkien pitää imeä vettä juurillaan*) (ks. esim. Laitinen 1992: 190). Olosuhteisen pakon taustalla voi kuitenkin nähdä inhimillisen yhteisön, jolloin ulkoisen pakon ilmaisu tulee lähelle objektiivista deonttisen normin ilmaisu (*Rakennuksen tulee sopia maisemaan*). Inhimillinen auktoriteetin näkökulmasta ilmaisuun on mahdollista nähdä mukaan myös subjektiivinen tulkinta.

Dynaamisia sisäisen ja ulkoisen pakon ilmaisuja yhdistää niiden implikaatiivisuus: kun toiminta on pakollista, kuulija voi olettaa sen myös varmasti tapahtuneen tai tapahtuvan (Laitinen 1992: 186, 190). Hengissä pysyäkseen kukkien on imettävä vettä ja Liisan syötävä lääkkeitä, joten näin kukat ja Liisa mitä todennäköisimmin myös tekevät. Pakollisuus erottaa dynaamisuuden muista funktioista. Välttämättömät tapahtuvat kuitenkin implikoivat, että olemassa olisi ollut myös muita toimintavaihtoehtoja, jotka

tosin olisivat johtaneet erilaisiin seurauksiin kuin toteutunut toiminta. Mukana dynaamisuuden – samoin kuin muidenkin modaalifunktioiden – tulkinnassa on usein mukana praktisuus, joka tässä käytetyn määritelmän mukaan tarkoittaa toiminnan välttämättömyyttä tietyn päämäärän saavuttamiseksi (ks. Laitinen 1992: 192, von Wright 1977: 168). Praktisuuden kanssa läheisessä yhteydessä on ehdollisuus, jota edustava lausuma ilmaisee, mitkä ovat tietyn toiminnan tai päämäärän edellytykset. Koska nämä funktiot ovat keskeinen osa kaikkia kolmea pääfunktiota, käsittelem niitä muiden funktioiden yhteydessä enkä omina kategorioinaan.

Dynaamisen pakon ilmaisuissa vaihtoehto, joka toteutuu, on subjektin näkökulmasta ainoa kyseeseen tuleva. Tässä mielessä pakonilmausten voi aina tulkita olevan jostakin näkökulmasta subjektiivisia, yhden vaihtoehdon valintaa edellyttäviä ja evaluatiivisia. Selkeimmin subjektiivinen näkökulma on käsillä sisäisen pakon ilmaisuissa, mutta subjektitarkoitteen intentionaalisuus eli suuntautuminen toimintaan on tulkittavissa pakonilmauksista jopa silloin, kun subjektitarkoite on eloton tai persoonaton. Tällöin myös eloton subjektientiteetti saa persoonaan viittaavia piirteitä. (Laitinen 1992: 186–194.)

Selkeinten puhujan kannalta subjektiivinen funktiokategoria on episteeminen päättely, joka kohdistuu tiettyyn propositiossa mainittuun tekoon (ks. esim. Kangasniemi 1987: 138). Episteemisyys ja ei-episteemisyys toimivat siis eri semanttisilla lausetasoilla. Episteeminen päättely on aina puhujasta riippuvaista. Episteemisyuden ilmaisuun käytetään lähinnä adverbija, mutta myös nesessiivirakenne on mahdollinen ilmiasu (Hakulinen & Karlsson 1979: 262). Laitisen (1992: 200) murreaineistossa episteemisyttä ilmaistaan nesessiivirakenteilla muihin funktioihin nähden melko vähän.

Omaksi kategoriakseen episteemisydestä on usein erotettu evidentialisuus, joka ilmaisee puhujan tiedon perustuvan muualta saatuun evidenssiin, ei hänen omaan päättelyynsä (ks. esim. Forsberg 1998: 52, Kuiri 2004: 43). Palmer (1986: 51–95) jakaa episteemisyuden arvioihin (*Judgements*) ja evidentialeihin (*Evidentials*)⁵. Arviot (mts.

Suomennokset Forsbergilta (1998: 52–53).

57–58) hän jakaa yhä edelleen vahvoihin ja heikkoihin, joista edellisiä edustavat välttämättömyyden, jälkimmäisiä puolestaan mahdollisuuden ilmaukset.

Laitisen (1992: 200–201) mukaan episteemisyys implikoi, että puhuja on tehnyt proposition kannalta johtopäätöksen, joka on ainoa mahdollinen. Lausumassa *Martan täytyy olla kipeä* puhuja ilmaisee omaan päättelyynsä perustaen, ettei voi uskoa muuta kuin Martan olevan kipeä. Lyonsin (1977: 808) mukaan episteemisyys tuo lausumaan epävarmuutta: väitelauseella *Ulkona sataa* puhuja sitoutuu proposition totuudellisuuteen vahvemmin kuin lausumalla *Ulkona täytyy sataa*. Palmer (1986: 87) vastaa tähän toteamalla, että monissa konteksteissa episteemisyys nimenomaan vahvistaa puhujan sitoutumista proposition totuudellisuuteen. Näin on hänen mukaansa esimerkiksi, kun puhuja vastaa väitteeseen *En usko, että John on kotona* toteamalla *Kyllä hänen täytyy olla*. Esimerkit ovat oman aineistoni valossa kiinnostavia lähinnä sen vuoksi, että niissä evidentialisuuden ja episteemisyiden raja on nähdäkseni hämärä eikä puhetilanteen ja ymmärtämisen kannalta välttämättä edes olennainen. Puhuja ei eksplikoi, perustaako tietonsa omaan päättelyynsä vai muualta tulleeseen evidenssiin.

Episteemisyys voi olla deontisuuden ja dynaamisuuden tapaan tulkittavissa päällekkäiseksi praktisuuden kanssa. Laitisen (1992: 203–204) mukaan elottomien subjektien välttämättömistä tiloista puhuttaessa tarvitaan usein jonkinasteista päättelyä, toisaalta generisissä tapauksissa praktisuus ja episteemisyys ovat usein hyvin lähellä toisiaan. Usein mukana on myös muita tulkintamahdollisuuksia. Esimerkiksi lausumassa *Täytyy käydä lenkillä* vaihtoehtoisia voisivat olla monet eri modaalifunktiot. Kyse voi olla esimerkiksi valmentajan osoittamasta velvoitteesta, agentin omasta halusta tai päämäärästä tai siitä, että puhuja päättelee tai on kuullut lenkkeilystä olevan hyötyä.

Yksinkertaistettuna modaalisuus asettuu jatkumolle, jonka ääripäinä ovat mahdollisuuden ja välttämättömyyden merkitykset. Tarkennettuna dynaamisen modaalisuuden alaan kuuluvat lisäksi mahdollisuuden ja välttämättömyyden negatiiviset vastineet, deontiseen modaalisuuteen luvallisuuden, velvollisuuden, sopimattomuuden ja velvollisuudesta vapautumisen ilmaukset ja episteemiseen modaalisuuteen todennäköisyyden, varmuuden, mahdottomuuden, epätodennäköisyyden ja epävarmuuden ilmaisut (Kangasniemi 1992: 67–82, 96–125, 163–194). Modaalisuus

onkin oikeastaan melko hankala ymmärtää vain yksinkertaisena jatkumona. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 263) mukaan episteemisen modaalisuusasteikkoon kuuluvat ilmaisut, joissa puhuja tuo esiin subjektiivista arviotaan proposition todenperäisyydestä, ovat luonnollisessa kielissä eniten käytettyjä. Deonttisen modaalisuuden he näkevät sallimisen ja velvollisuuden modaaliasteikkona (mp.).

Kangasniemen (1987: 138) mukaan episteemisyys on ilmauksissa useimmiten erotettavissa ei-episteemisestä modaalisuudesta kontekstin perusteella. Episteemisyttä ilmaistaan kuitenkin osin samoilla nesessiivirakenteilla kuin deonttisuutta ja dynaamisuutta, mikä pakottaa tutkijaa tekemään tulkintojaan kontekstiin perustaen. Luonnollisessa kielessä ei konteksti aina ohjaa tulkintaa riittävästi. Toisaalta konteksti voi auttaa, mutta ilmauksen funktiota ei silti voi luokitella yksiselitteiseen kategoriaan.

Modaalifunktioiden semantiikka näyttäisi yksinkertaisen jatkumon sijaan olevan moniulotteinen kenttä, jota voi tarkastella eri näkökulmista. Modaaliasteikot eivät kategorioina ole selvärajaisia. Lisäksi funktiotulkintoihin oman lisänsä tuo monifunktioisuus eli funktioiden päällekkäisyys, jota edellä jo sivusin. Nämä luonnollisen kielen modaalifunktioiden tulkinnoissa esiin tulleet (ks. esim. Hakulinen & Sorjonen 1989, Coates 1983, Laitinen 1992: 174, Kangasniemi 1992: 392–400) ilmiöt ovat myös oman aineistoni kannalta keskeisiä, minkä vuoksi moniselitteisyyteen on tässä kohtaa syytä tiivistetysti syventyä.

4.3 Monitulkintaisuus ja monifunktioisuus

Modaali-ilmauksille ominainen moniselitteisyys ja funktioiden päällekkäisyys on aiemmissa tutkimuksissa huomattu ja huomioitu (ks. esim. Palmer 1979: 172–177; Coates 1983: 14–17; Kangasniemi 1987: 138, 146–150, 1992: 392–400). Hakulinen ja Sorjonen (1979: 73–97) ottavat luonnollisen kielen modaaliverbien tarkasteluunsa mukaan laajemman kuin funktioiden luokitteluun perustuvan näkökulman. He katsovat, millaisia merkityksiä modaaliverbit saavat spontaanissa keskustelussa ja miten ”puhtaita” modaalifunktio kategoriat arkipuheessa ovat (ks. mts. 73, 97). Heidän tarkastelukulmansa on ollut myös oman analyysini inspiroijana.

Modaalifunktioiden moniselitteisyyttä on määritelty muun muassa monitulkintaisuuden (*Ambiguity*) ja yhteensulautumisen (*Merger*) käsittein (ks. Coates 1983: 15–17, Kangasniemi 1992: 392–400). *Monitulkintaisuudesta*⁶ olisi kyse lauseessa *Alma-täti voi puhua puhelimessa tunnin*, joka on ollut usein esimerkkinä suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa funktioiden esittelyn yhteydessä (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 264). Lauseessa kolme modaalifunktiota ovat vaihtoehtoisia; vain yksi tulkinta on tilanteen kannalta oikea. Kangasniemi (1992: 393) muuntaa lauseen parafraseiksi eri funktiotulkintojen perusteella: dynaaminen olisi *Alma-täti pystyy puhumaan puhelimessa tunnin*, deonttinen *Alma-täti saa puhua puhelimessa tunnin* ja episteeminen *Alma-täti saattaa puhua puhelimessa tunnin*.

Kangasniemi (1992: 393–394) lisää, että tällaiset monitulkintaiset ilmaisut ovat luonnollisessa kielessä harvinaisia ja että useimmin käytössä onkin funktioiden päällekkäisyys. Laitisen (1992: 199) mukaan hänen moniselitteisissä esimerkeissään on kyse aina monen funktion samanaikaisuudesta. Myös Hakulinen ja Sorjonen (1979: 97) näkevät funktioiden aktivoituvan samaan aikaan moniselitteisissä tapauksissa. Ne eivät siten ole luokiteltavissa Coatesin (1983: 15–16) määrittelemän monitulkintaisuuden edustumiksi.

Kun modaali-ilmaus implikoi useamman tulkinnan samanaikaisuutta, olisikin kyseessä funktioiden yhteensulautuminen eli *monifunktioisuus* (ks. Coates 1983: 16–17). Yhteensulautuneista funktioista ei voida kontekstinkaan perusteella valita yhtä oikeaa, vaan funktiot ovat samaan aikaan voimassa. Kangasniemi (1992: 394–395) määrittelee yhteensulautumistakin parafrasein. Hänen esimerkkilauseensa *Hallitus olisi voinut jättää vastaamatta välikysymykseen* dynaaminen parafraasi olisi *Hallituksen olisi ollut mahdollista jättää vastaamatta välikysymykseen*, deonttinen *Hallituksella olisi ollut oikeus jättää vastaamatta välikysymykseen* ja episteeminen *Hallitus olisi saattanut jättää vastaamatta välikysymykseen*. Merkityksellistä Kangasniemen (mts. 396) mukaan on huomata, että jokaisesta parafrasista puuttuu jotakin sellaista tietoa, joka alkuperäiseen lauseeseen sisältyy. Yhteensulaumissa jokainen funktio on siis tulkinnan kannalta olennainen.

⁶Monitulkintaisuudesta puhuessani tarkoitan juuri Coatesin (1983: 15–16) määrittelemää monitulkintaisuutta.

Monifunktioisten tapausten tulkinnassa on mahdollista pohtia funktioiden järjestäytymistä ilmaisuissa. Monesta funktiosta huolimatta yksittäinen funktio on usein perusteltavissa ilmaisun ensisijaiseksi funktioksi. Esimerkiksi deonttisuuden yhteydessä preskriptiivisyyden ja deskriptiivisyyden ensi- ja toissijaisuus on herättänyt tutkijoiden keskuudessa erimielisyyksiä (ks. Laitinen 1992: 175–176). Tulkinta riippuu siitä, kenen näkökulmasta propositio on objektiivinen ja kenen näkökulmasta subjektiivinen. Kuten analyysissa tulemme huomaamaan, monifunktioisissa ilmauksissa funktiot voivat järjestyä hierarkian tapaan tai kietoutua erottamattomasti yhteen.

Vastaus kysymykseen, ovatko oman aineistoni moniselitteiset nesessiivirakenteet tulkittavissa monitulkintaisiksi vai funktioiden yhteensulautumien tuloksiksi, ei ole työni tavoite. Aina erottelu ei näyttäisi olevan selvääkään. Niin monifunktioisten, monitulkintaisten kuin yksiselitteistenkin ilmausten esittelyn ja analyysin tarkoitus on antaa haastatteluaineistossani käytettyjen nesessiivirakenteiden syntaktis-semanttisista ominaisuuksista ja aineiston koostumuksesta mahdollisimman kattava kuva. Käsitteet ja ominaisuudet kulkevat mukana aineiston kuvaamisen apuvälineinä. Keskeistä on huomata, että funktiotulkinnat eivät ole modaalisten ilmausten perusominaisuuksia vaan syntyvät puhetilanteessa puhujan ja kuulijan dialogissa (ks. esim. Coates 1983, Laitinen 1992: 174).

4.4 Modaalisuuden ilmaiseminen

Modaalisuus on universaali kielenilmiö, jonka ilmaisuun kielissä on erilaisia keinoja. Modaalisuuden ilmaisut voidaan jaotella niiden kieliopillistumisasteen perusteella. Pisimmälle kieliopillistunut modaalisuuden ilmaisutapa on verbeihin koodattava modus, joka ilmaisee puhujan asennetta lauseen propositioon. Modaalisuutta ilmaistaan moduksilla erityisesti esimerkiksi latinassa (Palmer 1986: 7). Bybeen (1985: 165) 50 kielen esimerkkejä käsittävässä aineistossa ei kovinkaan montaa modaalista merkitystä kuitenkaan ole mahdollista ilmaista verbiin liitettävällä affiksilla. Kaikissa kielissä moduksen kieliopillista kategoriaa ei ole lainkaan (Lyons 1977: 849). Kielissä tavallisesti velvollisuutta ilmaiseva imperatiivi-modus on loogisissa analyyseissa jätetty deonttisen modaalisuuden ulkopuolelle (Kangasniemi 1992: 97).

Moduksen määritelmä on alettu ymmärtää modaalisuuden määritelmänä (Forsberg 1998: 37). Moduksiin sisältyvät modaalimerkitykset ovat melko selkeitä: deonttista käskyä voidaan ilmaista imperatiivilla (*Pese hampaasi!*), puhujan episteemistä arviota proposition totuudellisuudesta puolestaan potentiaalilla (*Se selvinnee ensi viikolla*). Eri kielissä moduksiin sisältyy kuitenkin eri merkityksiä, ja modusten määrä kielissä vaihtelee. Imperatiivi saattaa esimerkiksi olla osittain päällekkäinen toivottua ilmaisevan optatiivin kanssa, potentiaalinen merkitys voi puolestaan implikoida tulevaisuuden näkökulmaa (Bybee 1985: 165–189).

Osittain kieliopillistuneita modaalisuuden ilmaisuja ovat modaaliset apuverbit. Forsbergin (1998: 37) mukaan ne on lingvistiikassa usein rinnastettu ”syntaktisina moduksina” kieliopillisiin moduksiin. Esimerkiksi englanti hyödyntää modaalisuuden ilmaisuun eniten modaalisia apuverbejä (*must, should, ought, can* jne.) (ks. esim. Coates 1983: 4–5, Palmer 1986: 7). Gondan (1980) mukaan apuverbien merkitys on kuitenkin modusten merkityksiä spesifimpi. Apuverbien kategoriaan kuuluvat myös tutkimani nesessiiviset predikaatit. Niissä kieliopillistumiskehitystä osoittaa, että niiden vanha leksikaalinen merkitys ei nykykielessä ole enää tunnistettava. Esimerkiksi *täytyy*-verbin leksikaalinen lähtökohta on ’täydeksi tulemisen’ merkitys (Saukkonen 1965: 144).

Nesessiivisistä predikaateista, joihin tässä tutkimuksessa keskityn, kiteytyneet sanaliitot (*on pakko, on tarkoitus*) ovat yksipersonaisina osittain kieliopillistuneita, mutta niissä on modaaliverbejä enemmän jäljellä leksikaalista merkitystä. Leksikaalisista kategorioista modaalisuutta ilmaistaan kiteytyneillä modaalisilla adjektiiveilla (*on välttämätöntä, olen varma*) ja adverbeilla (*ehkä, kai, luultavasti, varmaan*) (Hakulinen & Karlsson 1979: 265). Myös lausetyypit väite-, kysymys-, käsky-, huudahdus- ja toivomuslause ovat olleet tarkastelun kohteena modaalisuuden näkökulmasta (Forsberg 1998: 37). Suomen kielessä modaalisuutta on mahdollista ilmaista edellä mainituilla tavoilla, mutta englannin tapaan suomen kielen keskeisimpiä modaalisuuden ilmaisijoita ovat modaaliverbit. Niitä onkin pidetty modaalisteikkojen tyypillisimpinä leksikaalistumina (Hakulinen & Karlsson 1979: 264).

Deonttista modaalisuutta ilmaistaan Hakulisen ja Karlssonin (1979: 262, 264) mukaan tavallisimmin modaaliverbeillä (*voida, täytyy*), episteemistä modaalisuutta puolestaan adverbeilla (*luultavasti, todennäköisesti, ehkä, varmaan*). Tavallisimmilla

nesessiiviverbeillä on mahdollista ilmaista niin deonttisuutta, dynaamisuutta kuin episteemisyttä. Tämä ei tarkoita, etteikö verbeille olisi omia eriytyneitä käyttökontekstejaan. *pitää*-verbille ominaisia funktioita ovat Laitisen (1992: 213–262) mukaan muun muassa referointi sekä affektiivisuuden ilmaisu. *tarvita*-verbin on useissa aineistoissa havaittu olevan kieltöhakuisin nesessiiviverbi (ks. esim. Kangasniemi 1992: 360–361).

Modaalisuusasteikon välttämättömyyden ilmaisuksi on suomessa erikoistunut nesessiivirakenne, jonka norminmukainen propositionaalisen tason subjekti on genetiivisijainen. Puhemielessä myös nominatiivi on tavallinen. Kuten todettu, subjektitarkoitteen semantiikalla ja subjektijäsenen sijanvalinnalla on jo monesti aiemmin nähty loogisia yhteyksiä. Subjektitarkoitteen semanttisen analyysin välineet saan työssäni semanttisten roolien käsitteistöstä, jota esittelen seuraavaksi.

4.5 Semanttinen rooli

Lauseenjäsenten semanttisten roolien analyysin alkulähteenä tunnetaan sijakielioppi ja sen tunnetuimpina kehittäjinä Charles Fillmore ja John Anderson. Roolit ovat perustavanlaatuisia ihmiselämään liittyviä kategorioita, ja keskeiset roolit ovatkin typologisesti tarkasteltuna universaaleja (Fillmore 1970: 50). Roolitulkinta perustuu yleisesti referentin omiin semanttisiin ominaisuuksiin mutta ennen kaikkea lauseenjäsensuhteisiin. Subjektin kannalta keskeisin tulkinnan ohjaaja on predikaattiverbi (Fillmore 1970: 32), nesessiivisissä lauseissa roolitulkinta pohjaisi käsityksen mukaan vastaavasti lähinnä predikaattiverbin saaman infinitiiviverbin leksikaaliseen merkitykseen.⁷ Sijakieliopin SIA merkitseekin nimenomaan lauseenjäsenten välisiä semanttisia riippuvuussuhteita (Hakulinen & Karlsson 1979: 38).

Semanttisia rooleja on kielitieteessä lähestytty eri tavoin, ja rooliluettelot ovat olleet toisistaan poikkeavia niin laadullisesti kuin määrällisesti. Käsitykset semanttisista rooleista eroavat paitsi yksittäisten roolien myös yleisen roolimääritelmän suhteen. Fillmorelainen traditio korostaa verbin leksikaalista merkitystä ja roolitulkinnan perustumista siihen. Siinä roolit ovat piirteistä abstrahoituja makrorooleja,

⁷ Siron (1951: 391) mukaan modaalisissa lauseissa predikaatin subjekti on sama kuin infinitiivin.

yläkategorioida tarkemmille rooleille. Myöhemmin leksikaalinen merkitys roolitulkinnan määrääjänä on kyseenalaistettu ja korostettu sen sijaan vahvempaa relationaalisuutta jäsenten välillä. Leksikaalinen merkitys on nähty liian ahtaasti kategorisoivaksi ja merkityspiirteitä häivyttäväksi. Mielekkäämpänä roolien analyysitapana on pidetty yksittäisen roolitulkinnan perustamista pikemminkin erilaisten roolipiirteiden tarkastelulle kuin valmiin makroroolin valitsemiselle. (Laitinen 1992: 59–67, ks. myös Hakulinen 1973: 242–244.) Roolipiirteiden tulkinta ei käsityksen mukaan nouse leksikaalisista merkityksistä vaan vaatii tulkitsijaltaan myös kontekstuaalista tietoa (Pajunen 1988: 219).

Laitisen (1992: 60) mukaan vahvimmin asemansa roolien kirjossa ovat säilyttäneet AGENTTI ja KOKIJA, joiden kummankin semanttisena taustaoletuksena on referentin elollisuus. Elollisuuskategoria on ollut semanttisten roolien määrittelyssä keskeinen. Elollisuus ja elottomuus ovat ensinnäkin usein referenttien ominaisuuksina makroroolimääritelmien taustalla (ks. esim. Palmer 1979: 146). Lisäksi Pajunen (1988: 220) mainitsee elollisuuden yhtenä prototyypilliselle agentille kuuluvana roolipiirteenä. Comrien (1981: 56) mukaan elollisuudella on kuitenkin keskeinen ero suhteessa muihin yleensä mainittuihin roolipiirteisiin: esimerkiksi kontrolli on hänen mukaansa predikaatin ja argumentin väliseen suhteeseen viittaava piirre, kun taas elollisuus NP-referentin inherentti ominaisuus. Elollisuuden lisäksi agentin makroroolin määritelmään kuuluu yleisesti aloitteellisuus, toiminnan kontrolli ja vaikutus objektin tarkoitteeseen. Elollisuus ei kaikissa määritelmässä ole agenttiivisuuden ehdoton edellytys. Kokija sen sijaan on yleisesti määritelty oliona, joka kokee aistituntemuksen tai jonka tietoisuuteen lauseen tekeminen vaikuttaa mutta jolla itsellään ei ole kontrollia. (Ks. esim. Sammallahti 2002: 543–544, Hakulinen & Karlsson: 1979: 102–103, Palmer 1979: 146, Saeed 2009: 153–158.)

Tutkimukseni kannalta keskeinen makrorooli on TEEMA, jonka määrittely on Laitisen (1992: 60–61 viitteineen) mukaan ollut epätarkkaa ja erimielistä. Hänen mukaansa PATIENTIN ja NEUTRAALIN roolit on yleensä luokiteltu teeman alaisuuteen. Saeed (2009: 155) tekee patientin ja teeman roolien välille eronteon, jossa semanttiselta rooliltaan patienteiksi määrittyvät verbin kuvaaman toiminnan vaikutuksesta muuttuvat ja teemoiksi muuttumattomat entiteetit. Hän (mts. 153) määrittelee teeman entiteetiksi, joka liikkuu toiminnan vaikutuksesta tai jonka lokaatiota lauseessa kuvataan. Laitisen

(1992: 62, 68) teema on predikatiivi- ja eksistentiaalilauseiden subjekti, toisin sanoen lauseessa kuvataan sen lokaatiota, tilaa tai ominaisuutta. Hakuliselta ja Karlssonilta (1979: 102–103), jotka ensimmäisten joukossa sovelsivat sijakielioppia suomeen, teeman roolinimitys puuttuu. Lähimmäs edellä kuvattua teeman merkitystä heidän kymmenen roolin luettelostaan tulee neutraali, jonka alaan he luokittelevat muun muassa omistus- ja eksistentiaalilauseen kieliopillisen subjektin.

Teeman roolin suhteen hyödynnän tutkimuksessani Laitisen määritelmää. Teemoiksi olen luokitellut myös sellaisten lauseiden subjektit, joiden infinitiivin ensisijainen merkitys on konkreettinen mutta jotka elottomien subjektien yhteydessä ilmaisevat kuvainnollista toimintaa (*mennä, kulkea*). Teemasubjektin tarkoite voi olla elollinen tai eloton. Useimmiten nesessiivisen predikaatin infinitiivinä on teemasubjektin yhteydessä *olla*, intransitiivitapauksissa esimerkiksi *tulla*. Subjektiaineistossani yhtä frekventti subjektin rooli kokijan kanssa on patientti, jonka tilanmuutosta kokeva tarkoite on eloton ja näin ollen lauseen kuvaaman toiminnan kontrollointiin kykenemätön. Laitinen (1992: 90) laskee patientteihin myös elollistarkoitteiset tilanmuutosta kokevat subjektit, omassa analyysissäni nämä lukeutuvat kokijan roolin alaisuuteen.

Hakulisen ja Karlssonin (1979: 102) luettelemista subjektirooleista tutkimukseni kannalta olennainen on lisäksi VASTAANOTTAJA, joka on kenties tunnetumman roolinimityksen HYÖTYJÄ neutraalimpi nimitys. Hyötyjä-nimitykseen sisältyy oletus, että lauseen kuvaama toiminta tapahtuu referentin eduksi, vaikka asia voi olla juuri päinvastoin (*Kalle sai Minnalta rukkaset*). Laitinen (1992: 68) pitää nimitystä tästä syystä epäonnistuneena mutta lisäksi sanoo, ettei vastaanottaja-nimitys sovellu kaikkiin tilanteisiin. Käytän analyysissäni neutraalia vastaanottaja-termiä hyötyjän sijaan.

Teema-roolin lisäksi hyödynnän tutkimuksessani toista Laitiselta (1992: 68) peräisin olevaa subjektiroolia, AKTORIA. Aktori on piirteiltään lähellä agenttia: molemmat ovat elollisia, toiminnallisia, aloitteellisia ja tilannetta kontrolloivia. Eroavaisuus roolien välillä piilee lauserakenteessa, sillä agentti on transitiivi- ja aktori intransitiivilauseen subjekti.

Semanttisten roolien tarkastelu on varsin monitulkintainen kenttä. Nesessiivirakenteen subjektin roolitarkasteluun liittyy lisäksi muitakin huomioitavia seikkoja. Subjektien

semanttisessa analyysissä haasteelliseksi nousee ensinnäkin subjektikategorian monitasoisuus. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 158) mukaan subjektilla voidaan tarkoittaa neljää eri asiaa. Kieliopillinen subjekti on morfosyntaktisen tason subjekti: se on subjektin sijassa ja kongruoi predikaatin kanssa. Nesessiivilauseessa juuri kieliopillisen subjektin tulkinta on tuottanut ongelmallisuutta normiksi sovitun genetiivin vuoksi. Looginen ja kieliopillinen subjekti voivat langeta samalle entiteetille, mutta looginen subjekti voi olla myös implisiittinen. Tällainen on tilanne kielissä, joissa passiivilauseessa tekijä ei ole kieliopillinen subjekti (Hakulinen 1972: 241–242). Tekijä ja looginen subjekti ovat siis semanttisen tason subjekteja, psykologinen subjekti sen sijaan perustuu lauseen funktionaaliseen, teemasta ja reemasta muodostuvaan rakenteeseen: se on pintalauseessa teemana verbin edellä.

Roolianalyysin taustalla on jo aiemmin mainitsemani agenttiivisuushypoteesi, joka pohjaa oletuksiin lauseen semantiikasta ja syntaktisesta rakenteesta. Lauserakenteeseen liittyy myös ergatiivisuushypoteesi, jonka Laitinen (1992: 12–14) esittelee agenttiivisuushypoteesin rinnalla. Ergatiivisuusjärjestelmät poikkeavat akkusatiivijärjestelmistä, joihin siis suomikin typologisen perinteen mukaan lukeutuu subjektin ja objektin sijanmerkinnän perusteella. Ergatiivisuusjärjestelmässä intransitiivilauseen subjekti merkitykseltään epätoiminnallisena rinnastuu pikemminkin transitiivilauseen objektiin kuin subjektiin, mikä näkyy subjektin ja objektin sijanmerkinnässä. Subjektit merkitään eri sijoilla lauserakenteesta riippuen. Transitiivilauseen subjektin sijaa on perinteisesti kutsuttu ergatiiviksi, intransitiivilauseen subjektin sijaa nominatiiviksi tai absoluutiiviksi (Terho Itkonen 1974: 379.) Sijanmerkinnän funktio on siis näin ollen paitsi syntaktinen myös semanttinen. Jaottelu ergatiivi- ja akkusatiivikieliin on myöhemmin kielitypologiassa nähty sillä tavoin yksinkertaistavaksi, että kielissä ergatiivisuus esiintyy pikemminkin usein vain osassa rakenteita kuin kattavana järjestelmänä (Laitinen 1992: 13).

Suomen kielessä vastaavaa toiminnallisuuteen ja epätoiminnallisuuteen pohjaavaa systeemiä esiintyy Terho Itkosen (1974: 391–392) mukaan muun muassa nesessiivisissä lauseissa: paitsi murteissa on nominatiivia tavattu epätoiminnallisen subjektin sijana myös yleiskielessä. Kyseeseen eivät tule ainoastaan intransitiiviset vaan myös predikatiivi- ja eksistentiaalilauseet. Esimerkiksi predikatiivilauseen *Banaani täytyy olla keltainen* subjektin nominatiivisija rinnastuu siis transitiivilauseen *Minun täytyy syödä*

banaani objektin nominatiiviin. Laitisen (1992: 13, 263) mukaan suomessa nesessiiviset lauseet ovat pikemminkin aktiivi- kuin ergatiivijärjestelmän mukaisia, sillä myös intransitiivilauseen subjekti voi olla kontrolloiva ja agentiivinen ja merkitään näin ollen transitiivilauseen subjektin tapaan. Vastaavasti intransitiivilauseen ei-agentiivinen subjekti merkitään Laitisen mukaan transitiivilauseen objektin tapaan.

Rooliltaan epätoiminnallinen intransitiivilauseen subjekti on siis lähempänä patienttia kuin agentiivisiä rooleja. Nesessiivirakenteen subjektin epätoiminnallinen luonne korostuu entisestään, kun huomioidaan lauseen modaalinen ja propositionaalinen taso. Roolitarkastelujahan on sijakieliopissa toteutettu ajattamalla lauseen propositio ja modaalisuus toisistaan erillisiksi ja jättämällä modaalinen aines tulkinnan ulkopuolelle (Hakulinen & Karlsson 1979: 38). Laitisen (1992: 263) mukaan genetiivi-NP on nesessiivirakenteissa tulkittu välttämättömyyden kokijaksi. Näin ajateltuna otetaan siis huomioon myös nesessivisyyden modaalifunktio ja nähdään kieliopillinen subjekti kaksoisroolissa. Esimerkiksi lauseessa *Eeron pitää tehdä läksyt* Eero on paitsi transitiivilauseen agentti (propositionaalinen taso) myös deonttisen välttämättömyyden kokija (modaalinen taso). Elotontarkoitteisten subjektien rooliksi kokija ei sovellu, Laitisen (1992: 263–264) mukaan niiden roolia voisi kutsua vaikutuksenalaisuuden makrorooliksi. Näistä entiteeteistä käytän modaalifunktioanalyysissä nimitystä KOHDE ja subjektianalyysissä nimitystä patientti.

Kaksi tasoa, modaalinen ja propositionaalinen, muodostavat analyysissäni roolien kannalta tärkeän eronteon. Modaalifunktioanalyysissä otan huomioon lauseen modaalisen tason kokijat ja agentit, jotka kertovat, kuka tai mikä velvoittaa ja määrää nuoria ja heidän ympärillään olevia toimijoita välttämättömyyden ilmaisujen perusteella. Subjektianalyysi tapahtuu puolestaan propositionaalisella tasolla. Siinä keskeisintä on subjektin sijamuodon ja semanttisen roolin yhteispelin tarkastelu. Subjekteja ja niiden sijamuotoja sivuan joka tapauksessa myös funktioanalyysissä. Roolien tarkemmat piirteet aineistossa tulevat kuvatuiksi analyysin yhteydessä.

5. Nesessiivirakenteiden modaalifunktiot ja nuorten kokemusmaailma

Modaalifunktioiden tarkastelussa analysoitavana on koko nesessiivirakenneaineisto eli yhteensä 1395 nesessiivilausumaa. Kuvaan aineistoa perinteisen modaalijaottelun mukaisesti, mutta heti alkuun on syytä huomauttaa, että funktioryhmiä rajat näyttävät aineistossa hyvin häilyvinä. Aineiston perusteella modaalifunktiot eivät muodosta jatkumoa vaan semanttisen kentän, jossa eri funktiot voivat kohdata toisensa luonnollisen kielen erilaisissa lausumissa. Tästä syystä myös funktioiden määrällinen kuvaus on vain suuntaa antava. Aineiston todellisen koostumuksen pyrin tuomaan esiin laadullisella analyysillä.

Kolmijako deonttisuuteen, dynaamisuuteen ja episteemisyyteen ei nesessiivirakenteiden kohdalla ole riittävä, vaikka valtaosan aineistosta voi pääsääntöisesti katsoa lukeutuvan erityisesti kahden ensimmäisen funktion alaisuuteen. Funktioanalyysin tarkoituksena on luoda kuva tamperelaisnuorten kokemusmaailmasta välttämättömyyden ilmausten perusteella. Tässä kuvauksessa keskeisimpiä ovat funktioiden yhteispeli sekä lausumien toimijat, erityisesti nuori itse.

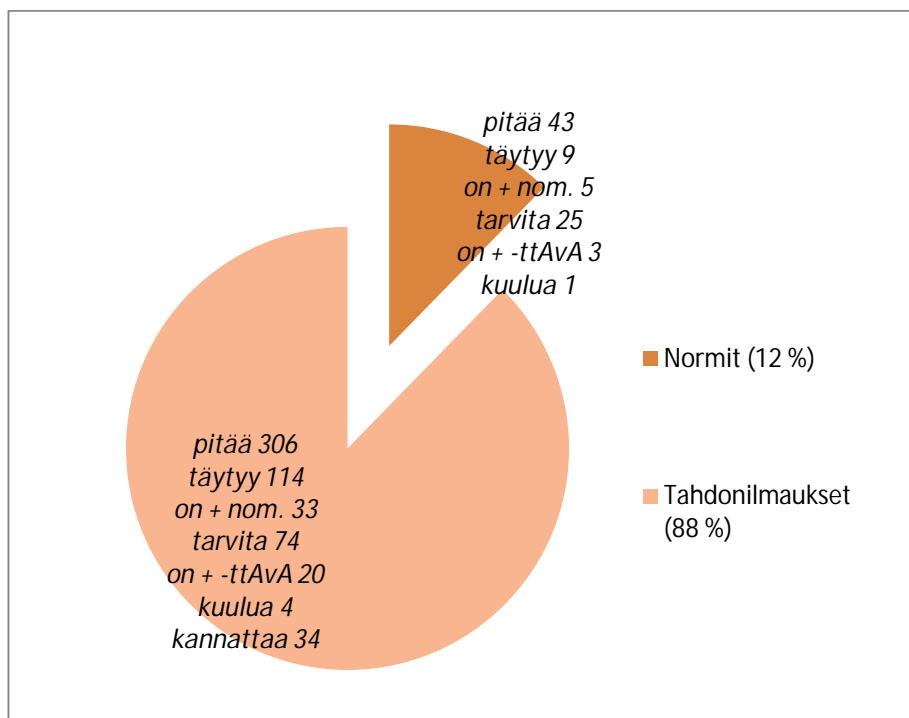
Semanttisen analyysin lisäksi syntaktiset ominaisuudet, nesessiivinen predikaatti ja lausuman subjekti, tulevat kunkin ryhmän analyysissä kuvatuiksi. Vertailuja 91- ja 11-aineiston välillä teen vain niiltä osin, kuin kiinnostavia eroavaisuuksia ilmenee. Laitisen väitöskirjaan (1992) pohjaten pohdin sitä, miten länsimurteille ominaiset nesessiivipredikaattien piirteet näkyvät tamperelaisnuorten puhekielessä. Subjektien sijojen osalta teen tätä katsantoa luvussa 6.

Esittelen ensin kolme päämodaalifunktiota, joista deonttisuus ja dynaamisuus kattavat aineistosta suurimman osan. Episteemisyyden ja nesessiivirakenteiden muut funktiot ovat ryhminä huomattavasti pienempiä. Tästä syystä koen järkeväksi esitellä funktioiden esiintymämäärät kuvioina vain deonttisuuden ja dynaamisuuden osalta.

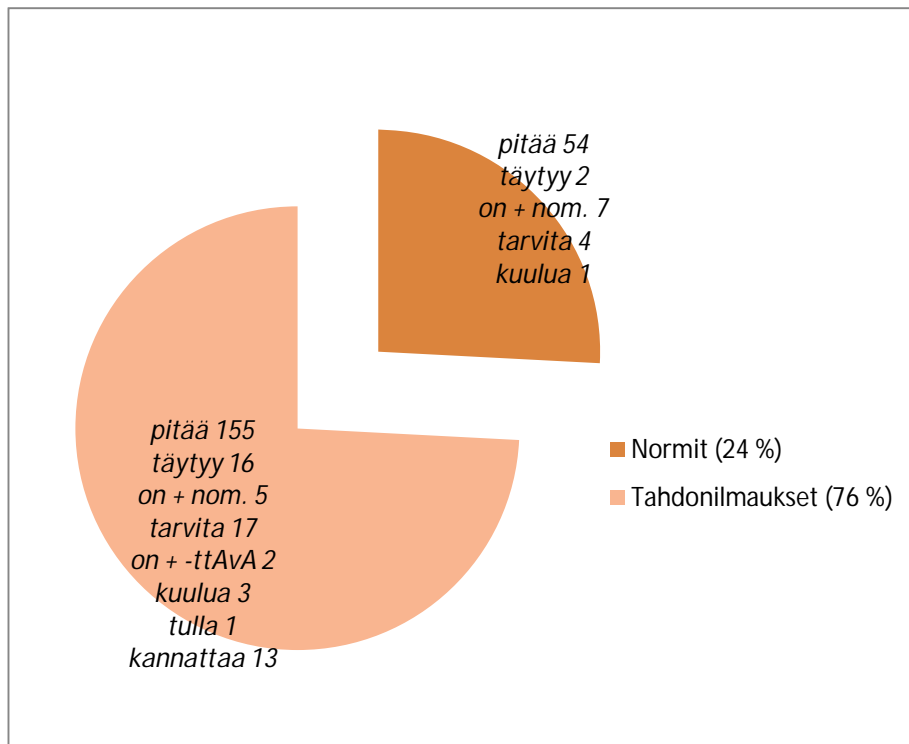
5.1 Deonttinen velvoite ja tahto

Deonttinen funktio on usein jaettu kahtia deskriptiivisiin normeihin ja tahdonilmauksiin (ks. esim. Laitinen 1992: 175). Raja kategorioiden välillä ei luonnollisen kielen esimerkkien valossa ole selvä. Deonttisten ja erityisesti puhujan tahdon ilmausten osuus on aineistossani kuitenkin niin merkittävä, että koen perustelluksi käsitellä deonttiset ilmaukset kahtena kategoriana. Kummissakin kategorioissa deonttisuus esiintyy merkittävästi päällekkäin muiden funktioiden, erityisesti dynaamisuuden ja praktisuuden, kanssa, mikä antaa aineistolle ja haastattelukontekstille omintakeisen modaaliloogisen ja funktionaalisen piirteen. Toisaalta monifunktioisuus on selkeästi näkyvillä myös monissa muiden funktiokategorioiden esimerkeissä.

Tulkinnaltaan deonttisiksi nesessiivirakenteiksi olen tulkinnut 91-aineistosta yhteensä 672 ja 11-aineistosta 280 tapausta. 91-aineistossa tahdonilmauksia on 586 ja normeja 86, 11-aineistossa vastaavat lukemat ovat 212 ja 68. Funktio- ja predikaattijakaumat ovat näkyvillä kuvioissa 1 ja 2.

Kuvio 1. Deonttisuus 91-aineistossa.

Kuvio 2. Deonttisuus 11-aineistossa.

Noudatan tässä samantyylistä jaottelua kuin Laitinen (1992: 176) ja olen valinnut kategorioita erottavaksi kriteeriksi puhujalähtöisyyden. Deonttisten normien ilmaiseminen on puhujaan nähden objektiivista: normit ovat lähtöisin muusta auktoriteetista kuin puhujasta itsestään ja ovat riippumattomia puhujasta silloin, kun puhuja ei ole ainoa normin, esimerkiksi käskyn, kokija. Haastatteluissa voidaan toki keskustella muidenkin kuin puhujan tahdosta ja toimintakehotuksista. Nuoren kannalta tällainen deonttisuus on kuitenkin yksinkertaistettuna objektiivista, minkä vuoksi käsittelen ne normien enkä tahdonilmausten yhteydessä. (ks. esim. Kangasniemi 1992: 126–129.)

5.1.1 Normit

Niin luonnollisen kielen deonttisten ilmausten tarkasteluissa että deonttista logiikkaa analysoivassa filosofiassa on deonttisella välttämättömyyden ilmaisulla nähty sekä preskriptiivinen että deskriptiivinen funktio. Preskriptiivisen normin lisäksi lausumat voivat saada väitelausemuotonsa ansiosta myös normia kuvailevan tulkinnan. Funktioiden ensi- ja toissijaisuudesta on erilaisia käsityksiä (ks. Laitinen 1991: 175–176), joihin en tässä ota laajasti kantaa. Haastattelukontekstissa deonttisten normien

ensisijaisen funktion voi kuitenkin katsoa olevan ennen kaikkea deskriptiivinen: niiden tarkoituksena on ilmentää ja kuvailla erilaisten ihmisyhteisössä vallitsevien normien syntyä ja olemassaoloa. Aineiston deonttisten normien ilmaisuissa velvoite on tai on ollut olemassa puhetilanteesta riippumatta. Nuori kuvailee haastattelijan kysymysten ohjaamana omassa kokemusmaailmassaan tapaamia velvoitteita, käskyjä, tapoja ja sääntöjä, jotka voivat vallita yhä haastattelutilanteenkin aikana mutta jotka ovat siitä riippumattomia.

Pysyviä tai pitkäaikaisia normeja ovat yhteiskunnallisiin ja yhteisöllisiin sääntöihin ja tapoihin pohjaavat ilmaukset. Yhteiskunnallisista kirjatuista säännöistä deonttisuuden auktoriteetteina toimivat aineistossa lait (esim. 1) ja muut organisaatioiden toimintaan perustuvat säännöt (esim. 2). Muutamissa tapauksissa nuori kertoo harrastuksestaan ja kuvailee siihen liittyviä pelisääntöjä (esim. 3).

1. **Anne:** *mut sittek kus **sum pitäis** ittet täyttäv veroilmotus ni, kylä sää meet isil luaj ja isi kulta.*
2. **Laura:** *joissain no siis joku Eliksiä, mum miest siel_ov vähä jotenkik kallis se, mikä se_on se semmonen sinne **pitää** tai no mä en ees tiä mikä maksu se_on mut kuitenkin sillei et **pitää** maksaa se joku vuodessa.*
3. **Aapo:** *kortteja sekotellaaj ja **katsojam pitäis** arvatam missä joku, kortti_o.*

Nuorten elämässä luonnollisesti keskeisin velvoitteita, sääntöjä ja rajoitteita asettava organisaatio on koululaitos. Koulusta puhutaan aineistossa niin laajana yhteiskunnallisena organisaationa kuin puhujalle läheisenä yksittäisenä oppilaitoksena. Koululaitos yhteiskunnallisena organisaationa merkitsee kaikkia oppivelvollisia velvoittavaa auktoriteettia (esim. 4). Esimerkissä 5 *pitää*-verbin voi tulkita vahvistavan lausuman kriittisyyden funktiota.

4. **Lasse:** *enässä ja muussa niin ne_oo ku jok ja matikassa ni kauheev vaikee mut varsinäki jossain äikässä nii just se et jos **sum pitää** kirjottaa joku tekstitaidon aine ni, ei tarkastella vaan sitä et kuinka sä vastasit nyt tähän kysymykseen.*

5. **Aliisa:** *jotain, äidinkieltä ja tämmöstä, pitää opiskella joka ei liity ammattiin yhtään miteenkään.*

Normia ilmaiseva nesessiivinen predikaatti ei välttämättä ole neutraali velvoitteen kuvaaja. Asennoituminen, kritiikki, affektiivisuus ja ironia tulevat parhaiten esiin ilmauksissa, joissa nuori referoi deonttisia normeja ja muiden ihmisten deonttista tahtoa. *pitää*-verbin indikatiivin preesens ja konditionaali ovat frekvensseiltään näissäkin ylivoimaisia. Raja referoinnin ja puhujan oman puhunnan välillä voi olla tulkinnanvarainen, koska puheaktiverbiä ja selkeää johtolausetta ei aina ilmaista (esim. 6). Referoinneissa ilmi- ja nollasubjektilliset lausumat ovat yhtä yleisiä, ja nesessiivinen predikaatti näyttäkin niissä usein saavan subjektikseen geneerisen *sä*-pronominin (esim. 7).

6. **Anne:** *monet ei ollu ees, asteestakaan heidän huonellämpötilassaan ei olluv valmiita luopuu. monet aivan terveen näköset ihmiset ja, sis ei mitään niin kylä sen kakskytä täytyy olla.*
7. **Leo:** *et miettii, vaikka kuinka opettaja painostas päälle et nyt sun täytyy tehdäs sitä ja sitä.*

Opettaja on aineiston keskeisimpiä deonttisten normien ja direktiivien auktoriteetteja. Aineistossa kuvataan kuitenkin myös opettaja deonttisen velvoitteen kohteena, jolloin auktoriteetiksi hahmottuu esimerkiksi koululaitos opettajan työnantajana (esim. 8). Opettajat ja nuoret hahmottuvat aineiston perusteella samalla tavoin ylemmän deonttisen auktoriteetin, yhteiskuntajärjestyksen, kokijoiksi.

8. **Aapo:** *no, vois sitä ryhtyä jos todistuksia ei tarvis tehä että se arvostelu on sinä ehkä se kaikkei, ikävin että, kylä mää voisin opettajaks ihar ryhtyäkki.*
9. **Lenni:** *ruotsissa ja englannissaki saa semmosen, nipun tehtäviä ja, pitää tehdä tiettyyn päivämäärään mennessä ja, se on se tentti.*

Esimerkissä 9 on kyse joko yksittäisestä tai säännöllisesti toistuvasta käskystä. Ilmaisumuotona on indikatiivin preesens, joka ilmaisee, että tilanne, joka on tapahtunut menneisyydessä, on myös tulevaisuudessa mahdollinen. Implikatiivinen rakenne

merkitsee, että nuori tai muu kokija on totellut saamaansa käskyä ja että infinitiivin kuvaama toiminta on näin ollen toteutunut. Implikatiivinen käsky tai normi on puhetilanteen kannalta mennyttä aikaa, jolloin sen yleisin ilmaisija on *pitää*-verbin imperfekti (esim. 10). Laitisen (1992: 177) aineistossa *pitää*-verbin imperfekti saattoi olla myös ei-implikatiivinen toisin kuin *täytyy*-verbin imperfekti, joita normiaineistossani esiintyy vain yksi. Konditionaalinen perfekti on aineistossa harvinainen normin ilmaisija, ja vain *pitää* esiintyy tässä muodossa (esim. 11). Sen tulkinta on ei-implikatiivinen: kokija sai menneisyydessä käskyn, jota jätti noudattamatta.

10. **Lasse:** *se jostai ku siä **piti** tehdä kauhee määrä töitä mä tein sen, ekan työn sen metamorfoosin si mä tein jonku lastan johonki ahveneks, se oli iha ho tyylikäs.*
11. **Lauri:** *ois **pitäny** siirtyä aahaj ja, em mä enää, em mä ois varmaa päässy enää Tapparan aaha.*

Esimerkissä 11 on kyse myös praktisesta tilanteesta: tietyn päämäärän saavuttamiseksi nuoren olisi tullut toimia tietyllä tavalla. Deonttisista normeista vain harvassa praktisuus on osa ensisijaista tulkintaa. Praktisuutta on kuitenkin vaikea irrottaa deonttisuudesta ylipäätään. Tarkoituksenmukaisuuden tai käytännöllisen päämäärän voidaan nimittäin tulkita olevan kaikenlaisten yhteiskuntajärjestykseen perustuvien velvoitteiden taustalla. Praktisuus esiintyy lausumissa lähinnä eriasteisena, toisissa sen rooli on tulkinnan ja funktion kannalta ensisijaisempi kuin toisissa.

Erottelua deonttisten ja praktisten normien välille ei ilmisubjektillisissa normiaineiston esiintymissä juuri voi tehdä subjektien sijojenkaan perusteella: kahta nominatiiviesimerkkiä lukuun ottamatta kaikki deonttisten normien subjektit ovat genetiivissä. Kuitenkin nominatiivit vahvistavat Laitisen yleistämää päätelmää (1992: 183–184), jonka mukaan nominatiivi on sellaisten subjektien sija, joiden referentti on eloton ja siten kykenemätön olemaan normin vastaanottaja. Tällaiset ilmaukset Laitinen liittää praktiseen tulkintaan. Genetiiviä vahvistaa omassa aineistossani persoonapronominien suuri määrä, jonka voi helposti ajatella selittyvän pitkälti haastattelun tekstilajiin liittyvillä syillä. Nuori kertoo omasta kokemusmaailmastaan, joka rakentuu keskeisesti nuoresta itsestään, meistä ja muista. Genetiivin määrä olisi

luultavasti vieläkin korostuneempi, mikäli nollasubjekti ei olisi mahdollinen tapa ilmaista selkeästi tulkittavaa subjektia.

Deonttinen normi voi siis perustua yksittäisen tilanteen käskyyn, jollaisia opettajien lisäksi nuorten elämässä antavat erityisesti vanhemmat (esim. 12). Käskyt olisi mahdollista tulkita myös agenttien tahdon ilmaisuiksi. Ne ovat kuitenkin puhujan, nuoren kannalta objektiivisia eivätkä siten tässä jaottelussani sovi tahdonilmausten määritelmään. Yleisimmin nuoret puhuvat omista vanhemmistaan, jolloin he yleensä itse asettuvat kokijan rooliin. Vain harvoin nuoret kuvaavat vanhempia velvoitteiden kokijoina. Tällöinkin on yleensä puhe vanhemmista yleisesti jonkinlaisen moraalisen tai pedagogisen normin kokijoina (esim. 13).

12. **Anu:** *oli mulla, ennen siinä mitähän se nyt, johkit tohovan varmaan, kolmeentoista asti, oli. että sillain nyt **piti** tullaj johkik kymmeneem mennessä ja tälläi.*

13. **Aliisa:** *eihän nykypäivänä kukaan voi määrittää millanen niin ku, **vanhempien pitää** olla.*

Vanhempiin kohdistuvat deonttiset normit perustuvat sosiaalisen yhteisön tapa- ja moraalikulttuuriin, jonka nuoret kokevat aineiston perusteella yhtäläillä vahvaksi normatiiviseksi auktoriteetiksi kuin yhteiskunnallisesti kirjatut lait ja säännöt. Nuoret tuntevat käytöstavat ja muut sosiaaliset konventiot ja osoittavat omaa suhtautumistaan ja sitoutumistaan niihin (esim. 14). Esimerkissä 15 velvoite on sosiaalinen tapa, jota puhuja haluaa noudattaa. Mukana tulkinnassa on siis myös dynaamista sisäistä halua.

14. **Leo:** *toisaalta teittely on sinä tapauksessa että ellei nyt sitten, ok kyseessä joku protokolla, joku määräys joku virallinen määräys minä puitteissa, **pitää** teittellä.*

15. **Aku:** *ei oikeij jäänym muille harrastuksille aikaa ja, **piti** likkakaverillakin käydän ni, ei sitä site oikein kerennyk käydäs sielä.*

Merkittävä osuus deonttisiksi luokittelemistani ilmauksista on semanttisesti kiinteässä yhteydessä ulkoisen dynaamisuuden funktioon. Sama funktioiden kietoutuminen toisiinsa tulee esiin myös tahdonilmausten ja dynaamisuuden yhteydessä. Näissä

ilmauksissa normimaaailma ja nuoren kokemat ulkoiset olosuhteet lankeavat yhteen: sosiaalinen normitodellisuus on keskeisin olosuhde, joka mahdollistaa ja rajoittaa nuoren elämää. Normiyhteisön tavat ja säännöt on niin pitkälle sisäistetty, että monet normit kuvataan aineistossa itsestään selvinä olosuhteina.

Esimerkissä 16 välttämättömyyden kokijana on jälleen opettaja. Tässä ilmaus implikoi normimaaailmaa, jonka puitteissa opettaja ammatissaan toimii. Normiympäristö luo olosuhteet, joka sekä rajoittaa että mahdollistaa opettajan toiminnan työssään. Toisaalta ilmaus sisältää ajatuksen siitä, miten opettajan kannattaa työnsä tehdä. Mukana on siis jälleen myös praktinen tulkinta.

16. **Akseli:** *no täähän on lepposin homma opettajana täälä näin ei tarvi mitään, muuta ku, huudella noille oppilaille ja sittem mennä, tunnin kahvitauolle.*

Deonttisuuden ja dynaamisuuden leikkauskohta muodostaa aineiston tärkeän semanttisen alueen, johon usein yhdistyy myös praktisuuden funktio. Osa tälle alueen tapauksista on tässä luokiteltu deonttisiksi ja osa dynaamisiksi, mutta jaottelu voisi olla toinenkin. Tärkeintä on huomata, kuinka nimenomaan funktioiltaan ”epäpuhtaat” ilmaisut hallitsevat nuorten haastattelupuhetta. Moniin deonttisen, dynaamisen ja praktisen tulkinnan sisältämiin ilmaisuihin liittyy ehdollisuuden ilmaisu. Esimerkissä 17 nuori kuvaa, että tiettyjen ehtojen tulee täytyä, jotta jotakin kausaalisesti tapahtuisi. Mukana on selkeästi myös nuoren oma episteeminen päättely.

17. **Lisa:** *n_em mä ties se tietysti on siinä että sitet täytytys aktiivisesti, melekein käydäkij jossaij jos jotain seura-, hommia olis.*

Deonttinen norminilmaisu asettuu osittain päällekkäin myös deonttisen tahdonilmaisun kanssa. Kun deonttisena auktoriteettina on moraali ja oikeudenmukaisuus, ilmaisussa lankeavat yhteen sekä subjektiivinen että objektiivinen näkökulma. Ilmaus on tulkittavissa samanaikaisesti sekä puhujan tekemäksi preskriptiiviseksi kehotukseksi että deskriptiiviseksi kuvaukseksi. Esimerkissä 18 puhujan tahdon ilmaisu on implisiittisempi kuin varsinaisissa tahdonilmauksissa.

18. **Leevi:** *ja sit ov vaa enemmän, enemmän, eläk-, eläkeläisiä joita pitää erät- elättäj ja, verorahat*

Muutamassa 91-aineiston esimerkissä normin kontekstina on vain haastattelutilanne. Haastattelukäytännöt kumpuavat haastattelijan tahdosta ja kehotuksista tai ennalta määritellystä haastattelukehystä. Tällä ei puhujan kannalta ole merkitystä. Haastattelutilanteeseen liittyvät normi-ilmaisut ovat nuoren kysymyksiä ja tarkennuksia siitä, miten hänen haastattelussa toivotaan toimivan (esim. 19).

19. **Haastattelija:** *selvä joo. no sitten=, seuraava kuva on tämmönen, lues sieltä ensin se te- teksti.*

Aamu: *nim mitä tästä nyp pitää sanoos sit?*

Esimerkiksi Lyons (1977: 826) näkee deonttisen ilmauksen kannalta keskeisimpänä kontekstina juuri puhetilanteen. Tässä luvussa olen tarkastellut aineiston deonttisia normiväittämiä, joista pääosassa välttämättömyyden ala on puhetilannetta laajempi. Normi voi ensinnäkin perustua yksittäisen tai säännöllisesti toistuvaan tilanteeseen käskyyn. Useimmin se kuitenkin perustuu organisaation sääntöihin tai institutionaalisiin tapoihin, jotka ovat samalla tavoin ilmaistu ja olemassa puhetilanteen ajankohdasta riippumatta. Yleisimmät tällaisia normeja ilmaisevat nesessiiviset predikaatit ovat *pitää*-verbin indikaatiivin ja konditionaalien preesens.

91-aineistossa deonttisten normien kokija ilmaistaan 11-aineistoa suhteellisesti useammin ilmisubjektilla. Suurin osa deonttisten normien subjekteista on genetiivimuotoisia persoonapronomineja. Ensimmäisessä persoonassa puhuja jättää subjektipronominin usein sanomatta, mikä hillitsee persoonapronominien ja genetiivin runsasta määrää.

Deonttisen normin kokija voi siis olla sekä puhuja itse, joku muu yksittäinen henkilö, kontekstista tulkittavissa oleva suppea ja tietty ihmisryhmä tai laaja määrittelemätön joukko. Auktoriteetti voi puolestaan olla yksittäinen henkilö tai ryhmä. Normi voi perustua yksittäisen tai säännöllisesti toistuvaan tilanteeseen käskyyn, organisaation sääntöihin tai institutionaalisiin tapoihin. Merkittävässä osassa deonttisen kategorian

esimerkkejä normit ovat kietoutuneet vahvasti yhteen erityisesti ulkoisen dynaamisuuden sekä praktisuuden tulkinnan kanssa. Normiyhteisön kokeminen keskeisenä toimintaa rajoittavana ja mahdollistava olosuhteena tulee aineiston tärkeänä ominaisuutena selkeästi esiin myös muiden funktioiden tarkastelun yhteydessä.

5.1.2 Puhujan tahto funktioiden kohtaupaikkana

Valtaosa aineistosta koostuu nesessiivi-ilmauksista, joilla puhuja ilmaisee vastauksena haastattelijan kysymykseen näkemyksensä, miten jokin asiantila tai toiminta olisi hänen mielestään parhaiten toteutettavissa. Tällaisten ilmausten lukumäärä on pitkälti selitettävissä haastattelun tekstilajilla ja aihepiireillä: haastattelun runko rakentuu kysymyksistä, joilla haastattelija tiedustelee informantin kantaa puheenaiheisiin. Ilmaukset ovat evaluatiivisia, puhujan tietoon tai päättelyyn perustuvia näkemyksiä.

Tahdonilmaisut on yleensä luokiteltu osaksi deonttisen velvoitteen kategoriaa (ks. esim. Laitinen 1992). Aineistossani tahdonilmaisut muodostavat kuitenkin joukon, josta suurimmassa osassa yhdistyvät kaikki kolme päämodaalifunktiota. Lisäksi keskeinen funktio lähes kaikissa ilmauksissa on praktisen tarkoituksenmukaisuuden ilmaiseminen. Esimerkkien valossa haastattelupuheen tahdonilmaukset näyttäytyvät monen eri funktion kohtaupaikkana. Funktiot ovat järjestyneet semanttisesti eri tavoin, ja ilmaisuja onkin mahdollista tulkita funktioiden hierarkioina. Toisissa ilmaisuissa jokin funktio vaikuttaa ensisijaisemmalta kuin toisissa. Deonttinen tulkinta on kuitenkin aina siinä mielessä ensisijainen, että ilmaisun funktio on puhujan luoma velvoite tai toimintakehotus. Tahdonilmausten puhujalähtöinen velvoite on peruste sille, miksi näen loogiseksi käsitellä tahdonilmaukset deonttisuuden alakategoriana.

Suurella osalla tahdonilmauksia on mukana selkeä dynaaminen merkitys. Kuten deonttisten normien yhteydessä huomattiin, nuorten kokemat dynaamiset olosuhteet perustuvat väistämättä nykypäivänä yhteiskunnan ja sosiaalisen kulttuurin luomaan normimaailmaan. Monessa tahdonilmauksessa dynaamisuus ja deonttisuus ovat toisiinsa erottamattomasti kytköksissä. Esimerkissä 20 puhe on huumeidenkäytöstä. Siinä yhdistyvät niin olosuhteista, fyysisistä rajoitteista kuin praktisesta tarkoituksenmukaisuudesta kumpuava välttämättömyys. Tahdonilmaisuus on tässä tulkittavissa neuvoksi tai varoitukseksi (vrt. Kangasniemi 1992: 134–144). Esimerkissä

21 puhuja antaa toimintakehotuksen lakien laatijoille olosuhteisiin, fyysisiin rajoitteisiin ja tarkoituksenmukaisuuteen perustaen.

20. **Amanda:** *koittanu pysyän niistä erossa ja sanoo kavereillekin ettei kannattais.*

21. **Lassi:** *öö se on hyvä asia, silleen se pitäs muuttaakki toi, tupakkalaidan- lainsäädäntö niñku se on ny menossaki siihen.*

Kummastakin esimerkistä, kuten tahdonilmauksista aina, on tulkittavissa episteeminen tieto, joka perustuu puhujan omaan päättelyyn tai muualta saatuun evidenssiin. Praktinen tulkinta tuo lausumiin aina mukaan tulkinnan, jonka mukaan tarkoituksenmukaisuus on tarpeellista tietyissä olosuhteissa. Myös praktisuus ja episteemisyys kulkevat ilmaisussa käsi kädessä: tarkoituksenmukaiseen toimintaan vaaditaan tietoa toiminnan seurauksista. Mukana on pääfunktioiden ja praktisuuden lisäksi hyvin usein myös vielä moninaisempia merkitysvivahteita. Esimerkissä 22 on näkyvillä nuoren sisäistämä tapakulttuurin normimaaailma, johon perustaen hän oman näkemyksensä ilmaisee. Predikaattina on sopivuutta ilmaiseva *olla*-verbin ja *hyvä*-nominin liitto, joka on aineistossani harvinainen. Esimerkissä yhdistyvät deonttinen normi ja puhujan tahto.

22. **Anne:** *jos o hirveer riippuvainev vanhemmistaan ni ei se_ok koskaa, mm- mun mielestä ei o hyvä alottaa, seurustelua.*

Praktisuus on tahdonilmauksissa lähtöisin monenlaisesta tarkoituksenmukaisuudesta. Tulkintani on laaja, sillä esimerkiksi Laitinen (1992: 183) näyttäisi lukevan praktisuuden alaan vain tekniset normit ja käytännölliset päämäärät, joissa useimmiten on eloton subjektitarjoite. Näin ollen hän näkee nominatiivisubjektin liittyvän vahvasti praktisuuteen. Omassa aineistossani tarkoituksenmukaisuuden, joka aineistossani on vahvasti läsnä kaikissa funktiokategorioissa, lähtökohdat ovat moninaiset mutta niin sumearajaiset, etten koe järkeväksi eritellä niitä toisistaan muuta kuin lyhyen esittelyn yhteydessä.

Useimmiten praktinen tarkoituksenmukaisuus liittyy aineistossa oikeudenmukaisuuteen tai johonkin muuhun abstraktiin päämäärään. Usein oikeudenmukaisuuden tulkintaan

liittyy kuitenkin myös selvä käytännöllinen päämäärä (esim. 23). Nuori ilmaisee, miten hänen näkemyksensä mukaan olisi moraalisesti oikein ja järkevää tehdä. Kangasniemen (1992: 21–22) mukaan dynaamisen välttämättömyyden syy voi olla myös toiminnan järkevyyden tai motivoivuus. Tässä mielessä dynaamisuus ja deontisuus kietoutuvat jälleen vahvasti toisiinsa. Järkevyyden ja oikeudenmukaisuuden raja on monissa esimerkeissä kuitenkin varsin sumea.

23. **Anssi:** *mum miestä niñku, nekin kekkä tulee ulkomailta ni mum miestä niilläkin **pitäs** olla oikeus oikeesti niñku saada käydä kaikki koulut ja tälle.*

Ani harvoin tahdonilmauksissa on kyse puhtaasti käytännöllisestä päämäärästä. Lähes aina ilmaukseen sisältyy moraalinen näkökulma. Tämä johtuu pitkälti haastatteluihin valituista puheenaiheistakin. Esimerkissä 24 praktinen käytännöllinen päämäärä on, että luonto säästyisi saasteilta. Luonnonsuojelusta puhuminen sisältää kuitenkin väistämättä tietoa puhujan arvomaailmasta ja oikeudenmukaisuuskäsityksistä.

24. **Aapo:** *tai ne jotka omistaa ne tehtaas. ni, **niittem pitäis** vähä, alkaak kiinnittää huomioo siihe.*

Tahdonilmaukset ovat aineiston iso mutta melko yhtenäinen ilmaisuryhmä. Semanttisesti suurin osa niistä astuu laajalle funktiokentän alueelle. Syntaktisesti niiden ilmaisuun käytetään 11-aineistossa ylivoimaisesti eniten *pitää*-verbiä, joita predikaateista on 73 prosenttia. Myös 91-aineistossa *pitää* on predikaattina yleisin (52 %), mutta *täytyy* (19 %) on selkeästi yleisempi kuin *tarvita* (12 %). 11-aineistossa molempien verbien osuus on vain 8 prosentin luokkaa.

Tahdonilmausten kohdalla *täytyy*-verbin 11-aineistossa suurempi osuus 91-aineistossa selittyy pitkälti idiolektisyillä. 91-aineiston ammattikoulupoikien aineistossa *täytyy* on jopa hieman *pitää*-verbiä yleisempi. Kuitenkin 57:stä *täytyy*-esiintymästä 50 on Akin tuottamia. Ilman Akin *täytyy*-ilmaisuja 91-aineiston *täytyy*-verbien osuus jäisi reiluun 10 prosenttiin. Osuus olisi silti suurempi kuin 11-aineiston *täytyy*-esiintymien suhteellinen osuus (7,5 %).

Muut predikaattien osuudet ovat, samoin kuin muissa funktioryhmissä, vähäiset, mutta tahdonilmauksissa on nähtävillä eniten predikaattivariaatiota. Tässä ryhmässä *olla*-verbin ja *vA*-partisiipin liito on muita kategorioita useammin käytössä (esim. 25). Aineiston ainoa *tulla*-verbin nesessiivimerkityksinen esiintymä on tahdonilmaus (esim. 26). Sekä *tulla* että *on tehtävä* -rakenne ovat ominaisia puhekielen sijaan kirjoitetulle asiakielelle. Niiden käyttö tahdonilmauksissa voisi selittyä vakuuttavuuden luomisella: nuori tuo uskottavuutta ja pätevyyttä ilmaisemaansa näkemykseen käyttämällä asiayhteydelle ominaisia predikaatteja.

25. **Aapo:** *muta jos ne vaan tulee asuuj jossai hotelleissa, valtion kustannuksella ni, kyllä sillon ois jo jotain ois tehtävä.*

26. **Lassi:** *että tota, ehdottomasti se niinku, kyllä, tulee säilyttää.*

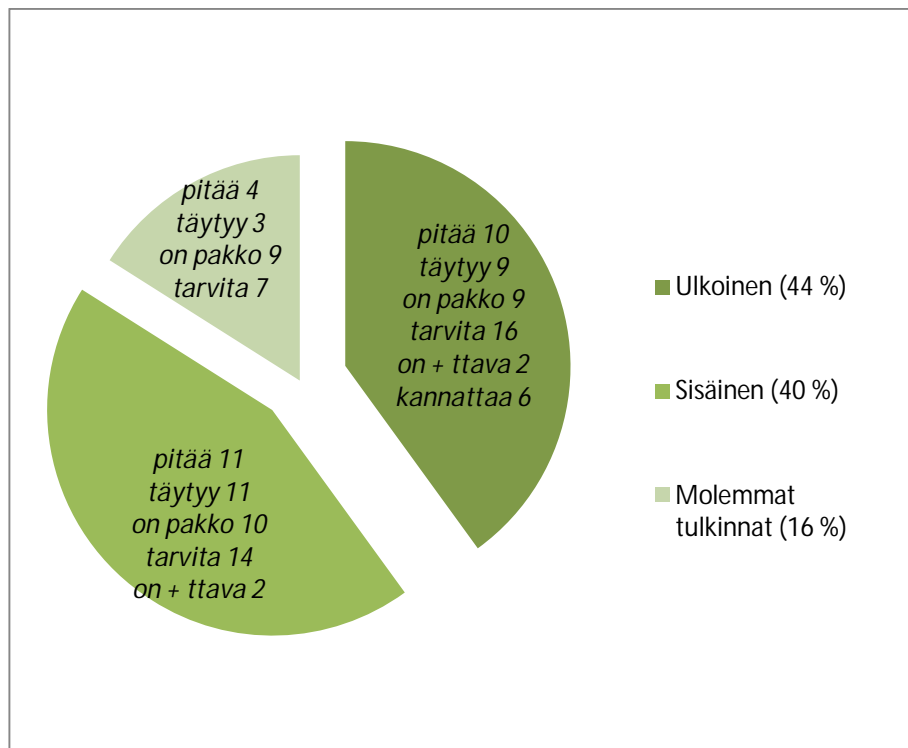
91-aineistossa tahdonilmauksissa on ilmisubjekti 28 prosentissa ja 11-aineistossa 21 prosentissa tapauksista. 11-aineistossa subjekti on suhteellisesti hieman useammin nominatiivissa kuin 91-aineistossa. Molemmissa nominatiivien osuus on noin kolmasosa. Nominatiivin suurta osuutta selittää, että hyvin usein tahdonilmauksissa subjektina on demonstratiivipronomini *se*, joka 91-aineistossa on useimmiten nominatiivimuotoinen. 11-aineistossa genetiivi on *se*-pronominin sijanakin nominatiivia yleisempi. Kun *se* on subjektin määräisyyttä osoittava attribuutti, subjekti on kummassakin aineistossa lähes aina nominatiivissa (esim. 27). Tällöin subjekti viittaa elottomaan olioon.

27. **Aki:** *mutt sek kuitenkin sek kuri täytyy olas selanen et se_on niñ kur rakkaudesta.*

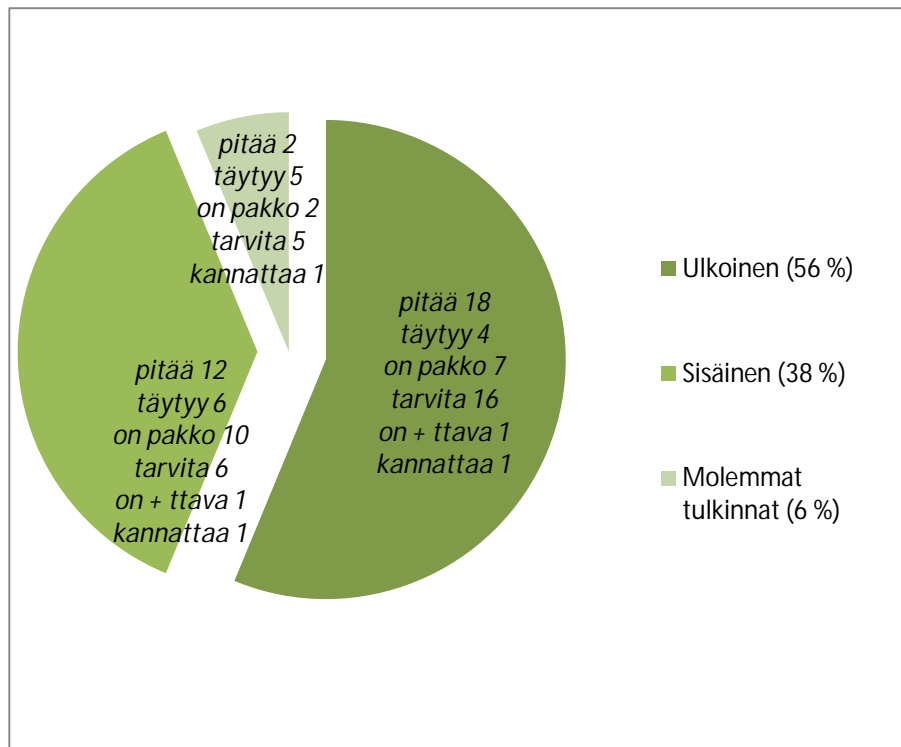
Lausuman tulkinta puhujan tahdon ilmaisuksi on melko selkeää, mutta tahdonilmausten modaalifunktioitulkinta on moniselitteistä. Keskeinen funktio kolmen pääfunktion lisäksi ilmaisuisissa on praktinen tarkoituksenmukaisuus. Rajasin tahdonilmaisun puhujalähtöisyyden kriteerin perusteella, minkä vuoksi kategorian erottaminen paitsi deonttisista normeista myös sisäisestä dynaamisesta halusta oli melko mutkatonta. Kategoriat ovat funktioiden muodostamalla semanttisella kentällä kuitenkin väistämättä päällekkäin myös ja erityisesti tahdonilmaisuisissa.

5.2 Dynaaminen pakko, tarve ja halu

Dynaamista modaalisuutta edustaa aineistossa yhteensä 222 nesessiivistä predikaattia. Modaalifunktiokategorioista dynaamisuus on näin ollen aineiston toiseksi suurin. Dynaamiset ilmaisut jakautuvat kolmeen alaryhmään, joista suurin on kummassakin aineistossa ulkoisen pakon ilmaisut. 11-aineistossa tämä ryhmä on suhteessa 91-aineiston vastaavaa ryhmää jonkin verran suurempi. Toiseksi suurin alaryhmä kummassakin aineistossa on sisäisen tarpeen ja halun ilmaisut, joka 91-aineistossa on lähes yhtä suuri ulkoisen pakon ryhmän kanssa. Ylivoimaisesti pienimmäksi ryhmäksi jää ne dynaamiset pakonilmaisut, joissa on läsnä sekä ulkoinen että sisäinen tulkinta. Alaryhmien suhteet ja eri predikaattien määrät ovat näkyvillä kuvioissa 3 ja 4.

Kuvio 3. Dynaamisuus 91-aineistossa.

Kuvio 4. Dynaamisuus 11-aineistossa.

Tässäkin funktiotulkintojen lukumäärien esittely ja kaaviot antavat dynaamisuuden kategoriasta pelkistetyyn kuvan, jota on syytä tarkentaa laadullisella esittelyllä. Laadullinen tarkastelu osoitti ja tahdonilmausten yhteydessä, kuinka häilyviä funktiokategoriat ovat paitsi yhden funktion sisällä myös pääfunktioiden välillä. Esittelen sisäisen ja ulkoisen dynaamisuuden seuraavassa omina alalukuinaan. Sisäisen ja ulkoisen pakon päällekkäisyydestä annan esimerkkejä osana näitä kahta alalukua.

5.2.1 Ulkoinen pakko

Olosuhteet, jotka ovat dynaamisen ulkoisen pakon taustalla, liittyvät aineistossa lähes poikkeuksetta ihmisyyteen tai infrastruktuuriin. Ani harvassa esimerkissä pakon taustalla ovat luonnon olosuhteet. Tällöinkin pakon kokija on aina ihminen (esim. 28). Muutamassa esimerkissä pakon taustalla on luonnollinen ajankulu, joka kuitenkin ilmaistaan ihmisten kokemana, ikään kuin sosiaalisena ilmiönä (esim. 29).

28. **Laura:** *niin se_ei_om moneev vuoteem päässys sinne enää kus sinnep pitää just mennäv veneellä aina nii sit kus se ei oikeem pysty veneeseen tulee.*

29. **Anu:** *ei meidän tarvis sillaim mitää hirveesti, tehä että meillä kuluu muutenkin aika.*

Automaattisten prosessien, luonnonlakien ja neutraalin narratoinnin yhteydessä modaalisuus on tunnusmerkkistä (Laitinen 1992: 192–193, 1993: 160). Esimerkissä 28 *pitää* ilmaisee poikkeuksellisuutta. Jos kaikille mökeille kuljettaisiin aina veneellä, ilmaus olisi geneerinen ja nesessiivinen apuverbi olisi turha (*Mökille mennään veneellä*). Myös esimerkissä 29 nesessiiviverbi on tunnusmerkkinen: kieltomuotoinen *tarvita* kumooa kuulijalla mahdollisesti olevan taustaoletuksen, jonka mukaan aika kuluu tekemällä, ei olemalla. Ilman apuverbiä lausuman funktio olisi lähinnä toteamus (*Ei me hirveesti mitään tehdä*).

Sen sijaan sosiaalisista olosuhteista, kuten normiyhteisöstä ja yhteiskunnasta, syntyvä kausaalinen välttämättömyys usein modaalistetaan. Haastattelukontekstissa nuorten kokemusmaailmana korostuu ihmisten välinen sosiaalinen toiminta ja kulttuuri, joiden voi tulkita olevan ulkoisista dynaamisuuden ilmaisuista suurimman osan taustalla. Pakon perustana voi olla ihmisen rakentama ympäristö (esim. 30) tai jonkin ihmisen kehittämän toiminnan edellytykset (esim. 31).

30. **Lasse:** *teoriassaha siä ei tarvi käy- ollenkaan niinku siä, olohuoneessa kautta muualla et se on periateessahan siä voi asua.*

31. **Anu:** *no mää, virkkaan niitä pöytäliinoja ja ehkä, siinä nyt pitää ottaa huomioon, ehkä tän virkkuukoukun jos tiädät ni, seij koko niitähän_on erikokosia ja, laňan koko ja tietystiv väri mikä miellyttää ja,*

Dynaamisuus saattaa kuitenkin perustua selvästi myös sosiaaliseen normiyhteisöön, jolloin deonttinen normi ja dynaamiset olosuhteet ovat ilmaisun tulkinnassa jälleen lähes erottamattomat. Normiyhteisö ja -kulttuuri ovat dynaamisten ilmaisujen taustalla vahvasti sisäistettynä ja luonnollisena maailmankuvana. Dynaamisissa ilmauksissa pakon kokijat elävät yhteisössä, joka on perustaltaan kyseenalaistamaton ja joka sisäistettynä olosuhteena rajoittaa ja mahdollistaa nuorten toimintaa. Normiyhteisö ja sen velvoitteet eivät deonttisten normien ja tahdonilmausten tapaan ole dynaamisissa ilmauksissa modaalistettuina, vaan kokijoiden toiminta normiyhteisön muodostamisessa

olosuhteissa. Kokemuksellinen kerronta on dynaamisuudelle ja deonttisuudelle yhteinen pragmaattinen funktio, mutta dynaamisuuden tulkinnasta puuttuu deonttisuuden ohjailevuus (ks. myös Laitinen 1992: 191, 198).

Esimerkistä 32 on tulkittavissa, että puhuja toimii liikennesääntöjen mukaan omasta tahdostaan eikä vain siksi, että liikennesääntö velvoittaa häntä. Ilmauksen tulkinnassa on näin ollen mukana paitsi normatiivinen, tilanteinen ulkoinen kuin myös puhujan sisäinen halu. Ulkoiset olosuhteet voivat perustua myös yhteiskuntaan, kuten talouteen tai politiikkaan. Esimerkissä 33 deonttinen tahdonilmaus ja olosuhteinen pakko ovat päällekkäisiä: puhuja olisi toivonut kaupungilta tukea harrastukseensa, koska hänen oma taloudellinen tilanteensa oli huono.

32. **Lyly:** *enää sitten oikeim mitään. –tä pitää aina jarrutellas
sitten, kut tulee liikaa vauhtia.*

33. **Aleksi:** *kuhan, justiini toi kitaransoittoiki on nii helvetin kallis
harrastus ni, kylä tohonki olis jonkillainen tuki tarvinnu olla.*

Ylivoimaisesti suurin osa ulkoisen pakon ilmaisuista perustuu kuitenkin ihmisten väliseen kanssakäymiseen esimerkiksi perheen ja ystävien kesken sekä tapakulttuuriin. Ympärillä olevat ihmiset näyttävät välttämättömyyden ilmaisun perusteella muodostavan nuorten ensisijaisena kokemat olosuhteet (esim. 34). Sosiaaliset ja tekniset olosuhteet sekoittuvat virtuaalimaailmassa, jota kuvataan ulkoisen pakon lähteenä joissakin lausumissa (esim. 35). Virtuaalitodellisuus on dynaamisuuden kannalta kiinnostava, sillä sen puitteet ja lait ovat erityislaatuisia ja eroavat todellisen maailman olosuhteista. Eroavaisuus todelliseen maailmaan on luonteva syy sille, minkä vuoksi virtuaalitodellisuuden toimintaperiaatteiden kertomisessa käytetään tunnusmerkkisyyttä osoittavia modaali-ilmauksia.

34. **Annukka:** *onneks ei kotonakat ei tartte kauheestik kattellak
kännisiä ihmisiä että, no okei, isoveli aina välillä*

35. **Lilli:** *aattelee että eij jäk kiinnij ja ei tarvi olla kasvokkain
niin ku, ihmisen kanssa että juttelee vaan niin ku, virtuaali-,
maailmalle joka menee sit sen kautta jollekkil toiselle oikeelle
ihmiselle.*

tarvita on dynaamisuuden ilmaisuissa kaikkiaan 91-aineiston käytetyin ja 11-aineiston toiseksi käytetyin predikaatti *pitää*-verbin jälkeen. *tarvita*-verbin osuutta selittää sen yleisyys kieltoilmauksissa. Vain muutama dynaaminen *tarvita* on myöntömuotoinen. Kieltomuodolla ilmaistaan, millaisia pakottavia olosuhteita ei ole olemassa; kierto on myönnön kontraarinen vastakohta (Laitinen 1992: 225, Lyons 1977: 772). Esimerkissä 36 pakon taustalla ovat tietynlaiset sosiaaliset olosuhteet. Lausuma ilmaisee samanaikaisesti myös sisäistä halua, praktisuutta sekä implisiittisen subjektin episteemistä päättelyä, joista ainakin kaksi viimeistä on osa *kannattaa*-verbin perusmerkitystä. Praktisuus ja ehdollisuus ovat läsnä useassa ulkoisen pakon ilmaisussa. Esimerkissä 37 nämä tulkinnat ovat jopa ensisijaisia.

36. **Anssi:** *ollaaj just siä kaapin sisällä että se on ihan hyvä paikka meille että ei kannata tulla ulos.*

37. **Linda:** *neljävuotiaasta_asti soittanu viulua ja tolleen ni, mää sittem mietin et meneeks se turhaa sittes siinä, et sittem mun pitäs lopettaa se, et mä pystyn keskittyyn siälä, et em mä voi molempia sittet tehä.*

Tietty tavoite vaatii tietynlaista toimintaa, ja fyysisen maailman olosuhteet ovat vain syvänä taustaoletuksena. Ulkoinen pakko näyttää toimivan yhdessä muiden funktioiden kanssa, koska sen on semanttisesti mahdollista jäädä funktiohierarkiassa useimmiten ensisijaisten funktioiden taustalle. Toisaalta olosuhteet rakentuvat aineistossa useimmiten deonttisen ja dynaamisen tulkinnan yhteispelistä, jossa hyvin usein on mukana myös praktisuutta ja episteemisyyttä. Subjektiiivisuus ja objektiivisuus rakentuvat monitulkintaisissa ilmaisuissa eri toimijoiden näkökulmista. Sisäinen dynaamisuus, jota seuraavaksi esittelen, on tulkintana usein melko selkeä mutta voi luonnollisessa kielessä olla ulkoisen dynaamisuuden tapaan läsnä muiden tulkintojen kanssa yhtä aikaa.

5.2.2 Sisäinen tarve ja halu

Sisäisen pakon kokijana on lähes yhtä usein nuori itse ja joku nuoren kuvaama geneerinen tai määritelty persoona. Kun kokija on puhuja itse, dynaaminen halu ja deonttinen tahto ovat lähellä toisiaan (ks. Laitinen 1992: 187). Deonttinen tahto on

nuoren muille osoittama velvoite, mikä rajaa ryhmät melko selkeiksi. Lisäksi sisäinen halu määrittellään yleisesti kokijan kontrolloimattomaksi tarpeeksi. Laitinen (mts. 186–187) katsoo sisäisen halun ja tahdon ilmausten sijoittuvan semanttisesti dynaamisuuden ja deonttisuuden väliin. Oman aineistoni pohjalta voin perustellusti tehdä samanlaisen tulkinnan. Dynaaminen ja deonttinen modaalisuus kohtaavat nesessiivirakenteissa niin tahdon ja halun kuin normin ja olosuhteisen pakon ilmaisun alueilla.

Aineistoni sisäisen dynaamisuuden esiintymistä melko harva ilmaisee yksitulkintaisesti kokijan kontrolloimatonta halua. Nämäkin tapaukset perustuvat pikemminkin subjektin vahvaan mieltymykseen kuin esimerkiksi fyysisesti välttämättömään tarpeeseen, kuten janoon tai nälkään. Lähimmäs fyysistä tarvetta on ehkä tulkittava esimerkki 38. Vahvaa mieltymystä kuvaa esimerkki 39, jossa implisiittisenä subjektipersoonana on puhuja itse.

38. **Luukas:** *no, hyvä mä nys sanosin että siitä niinku sinänsä, haittaakaan on ja sitte jos, **jonku** tosiaan **täytyy** päästä polttamaan niin parempihan se_on sitten että täällä on alue.*
39. **Annukka:** *olin joo pelkästään lauantaina, lempi pändi soitti sielä sillon ni **oli pakko** päästä.*

on pakko on esimerkissä 39 tulkinnaltaan affektiivinen: vaikka ilmaus on implikatiivinen, predikaatin ei kai todellisuudessa voi tulkita ilmaisevan välttämätöntä pakkoa. Lausumalla nuori identifioituu bändin suureksi faniksi. Predikaatin ensisijaisen funktion voikin tulkita olevan sisäisen halun lisäksi itsensä ja kiinnostuksenkohteidensa kuvailu haastattelijalle. Vaikka *on pakko* ei useinkaan ilmaise aineistossa välttämätöntä pakkoa, se on eniten käytössä juuri dynaamisuuden ilmaisuissa. 91-aineistossa tasaisen frekventtejä ovat *pitää*, *täytyy* ja *on pakko*. *tarvita* on näitä jonkin verran yleisempi. 11-aineistossa *pitää* ja *tarvita* ovat ylivoimaisia ulkoisen pakon ilmaisuissa, *pitää* ja *on pakko* sisäisen halun ilmaisuissa.

Myös sisäisen pakon ilmaisuilta puuttuu tahdonilmausten ohjailevuuden tulkinta. Fyysisiä tarpeita ja rajoitteita kuvataan aineistossa jonkin verran. Fyysiset rajoitteet ovat pakottavia: ihmiskeholla on rajansa. Useimmiten fyysisten ominaisuuksien kuvataan rajoittavan alkoholinkäyttöä tai liikuntaharrastusta (esim. 40). Suuri osa sisäisen

dynaamisuuden lausumista ilmaisee puhujan tai jonkun muun mentaalista tarvetta tai halua, joka on kokijan kannalta subjektiivista. Sisäinen pakko on mahdollista tietenkin vain korkeasti elollisille subjekteille, mutta pakon kokija voi lausumassa olla myös implisiittisenä Halua tai mieltymystä on vaikea vastustaa, mutta se on viime kädessä kokijan kontrolloitavissa (esim. 41).

40. **Anniina:** *ku ov vähä suvussa tota polvivikaa ollun ni, -keen
kestänyt, **piti** pitää pari vuotta taukoo ainaki.*

41. **Lilli:** *nyt ees tuum mitään ohjelmia mitä mä nyt haluisin niin
kattoo että ei voi mihkää lähtee että, **pitää** olla telkkarin
ääressä että.*

Myös muut predikaatit kuin *on pakko* (ks. esim. 39) toimivat sisäisen halun ilmaisuissa ilmaisemassa affektiivisuutta. Esimerkissä 42 puhuja kuvaa tuntemansa henkilön mielitekoja, *tarvita* tuo lausumaan ironisuuden merkityksen. Esimerkissä 43 *tarvita* ilmaisee tarvetta ilman ironiaa. Lausuma kuvaama toiminta on välttämätön kuitenkin ennen kaikkea olosuhteiden takia. Sisäinen ja ulkoinen tulkinta ovat lausumassa päällekkäisiä.

42. **Lila:** *tutullakin nin **senkit tarvi** tilata taksi, mennäs sillä
Keskustorilta Koskikeskukseen koska se halus päästä eroor
rahasta.*

43. **Leri:** *ettei tulis niim paljo elintasopakolaisia eli, hakeev vam
parempaa tulo vaan niitä **jot- jotka** tosiaan **tarvitsee** päästät
tänne. eli joita on, *jotaim poliittisia oñjelmia. oñjelmia ettei,
todella pysty oleen siä omassa maassaa.**

Esimerkissä 43 on mielenkiintoinen nominatiivisijainen subjekti, jonka tarkoite on inhimillinen. Kaikista dynaamisista nesessiivilausumista 65:ssä on subjekti ilmipantuna. Ainoastaan neljä niistä on nominatiivissa. Persoonapronominien valta selittää myös tässä ryhmässä genetiivin suurta osuutta samoin kuin se, että sisäinen dynaamisuus edellyttää inhimillistä pakon kokijaa, joka ilmipantuna on lausuman subjekti. Tietoisuuden ja vaikutuksenalaisuuden roolipiirteet vetävät puoleensa genetiiviä, ja sekä ulkoisen että sisäisen dynaamisuuden subjektin sija on näin ollen genetiivi (Laitinen 1992: 193).

Sisäinen ja ulkoinen dynaamisuus ovat aineistossa melko samankokoisia ryhmiä, mutta kategorioiden rajat eivät läheskään aina ole selviä. Funktioita on monissa lausumissa tulkittava päällekkäisiksi. Dynaamisuuden ryhmään luokittelemani lausumat antavat viitteitä nuoren elämässään kokemista pakoista, haluista ja tarpeista, jotka voivat liittyä luonnon olosuhteisiin ja fyysisiin rajoitteisiin mutta jotka yleensä kumpuavat ympäröivästä sosiaalisesta todellisuudesta, normiyhteisöstä ja kanssakäymisestä muiden ihmisten kanssa. Tällaisessa maailmassa nuoren elämässä tärkeää on oman identiteetin etsintä, jota voi haastattelutilanteessa ilmaista sisäisten mieltymysten sekä ironian merkityksin.

5.3 Episteeminen päättely, tieto ja evidenssi

Kolmesta modaalifunktioiden pääryhmästä episteemisyys on aineistossani kaikkein harvinaisin nesessiivisen predikaatin modaalitulkinta: yhteensä episteemisiä nesessiivipredikaatteja on 38, joista 7 on tulkinnaltaan evidentialisia. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 262–263) mukaan episteemiset modaalit ovat luonnollisessa kielessä kaikkein yleisimpiä, mutta episteemisyuden ilmiäsu on suomen kielessä yleensä adverbi (*kuulemma, varmasti*). Episteemisyuden kategoria ei muutoinkaan erottaudu deonttisuutta ja dynaamisuutta selkeämpänä kategoriana, vaan modaalifunktioiden päällekkäisyys ja moniselitteisyys on tavallista myös niissä aineistoni esiintymissä, jotka tässä olen luokitellut episteemisiksi.

Valtaosa aineiston episteemisistä nesessiivirakenteista ilmaisee puhujan propositiosta tekemää päättelyä. Esimerkissä 44 puheena ovat koulujen tietokoneet. Puhujan päättely perustuu häneen omiin kokemuksiinsa ja huomioihinsa siitä, että yliopistolle hankitaan yleensä nykyaikaiset laitteet. Episteemistä tulkintaa tukee adverbi *varmasti*. Laitisen (1992: 206) mukaan evidentialisella ilmaisulla puhuja paitsi osoittaa tietojensa takana olevan evidenssiä myös sen, mikä tämä evidenssi on. Esimerkissä 45 puhuja kertoo kuulleen, että hänen opiskelupaikkaansa on vaikea päästä, ja samalla tulee ilmaisseeksi, että kuulopuheen lähde on joku asiasta enemmän tietävä.

44. **Lyly:** *että miñkä takia, ei voi yliopistolta, esimerkiks, lainatas sitten ohjelmia tai, kopioida ohjelmia ja tollasta kun, siellä pitäis varmasti olla, asiammukaset= ja, uudet.*
45. **Aaro:** *noo, no sillain siin_on, ainakin et en sanovat että, että yks Suamev vaikeimpia mitä on meiän alalta. (joo) että, kyllähän sen, kova koulu sem pitäis olla.*

Palmerin (1986: 20, 66–67) mukaan deonttisuuden ja episteemisyuden oletuksiin perustuva modaalifunktiojaottelu on tehty sopimaan lähinnä eurooppalaisten kielten systeemejä kuvaavaksi. Monissa muissa kielissä evidentialisuus on hänen mukaansa keskeisempää kuin perinteisestä jaottelusta on pääteltävissä. Hakulisen ja Sorjosen (1989: 75) mukaan suomi edustaa eurooppalaista systeemiä siinä määrin, että suomessa episteemisellä modaalisuudella ilmaistaan yleensä puhujan päättelyä tai spekulointia. Spekuloinnista voi tulkita olevan kyse esimerkissä 46. Siinä puhuja osoittaa tietävänsä opettajien palkkauksesta ja sen pohjalta päättelevänsä, että opettajilla luultavasti on mahdollisuuksia osallistua säästötalkoisiin.

46. **Leo:** *meiänki koulussa monta opettajaa jotka, saavat hyvim monia ikälisiä ja kaikkia muita palkkioita. joskus tuntuu et heillä kyllä pitäis ollav varaa luovuttaak koska, koulu kärsii siitä. siitä kun säästöjä tehdään.*

Tulkinta evidenssiin ja päättelyyn perustuvan tiedon välillä on aineiston esimerkeissä useimmiten selvä siitäkin huolimatta, että puhuja ei mainitse, keneltä hänen saamansa tieto on peräisin. Esimerkissä 47 evidenssin lähde on eksplisiittinen. Evidentialisuus ja päättely saattavat kuitenkin olla vaihtoehtoisia tai päällekkäisiä. Esimerkissä 48 puhuja osoittaa tietävänsä, miten terveyden eteen kannattaa toimia. Hän ei erikseen osoita sitä, perustuuko tämä joltakulta muulta saamaansa tietoon vai siihen, että hän on itse huomannut hyvän terveyden olevan monipuolisen ruokavalion ja urheilemisen ansiota.

47. **Lara:** *ens vuadesta kaikki om pelotellu et ens vuasi pitäis nyt ollat= site se kaikista kauhei että.*
48. **Lauri:** *kunnor ruokaa ja, monipuolista ja sitte urheilee vaa, et kylä mum miestä sil- sillä niinkup pitäis lähtee.*

Episteemisyys ja deonttisuus ovat usein tulkintoina päällekkäisiä. Esimerkistä 49 on tulkittavissa deonttisen velvoitteen lisäksi praktinen päämäärä. Kiinnostavaa on, että vaikka *pitää* on mahdollisesti Coatesin (1983: 15–17) jaottelua mukaillen monitulkintainen (*Ambiguity*), toisin sanoen puhujan oli tarkoitus ilmaista vain yhtä funktiota, lausuma on silti mahdollista ymmärtää funktioiden leikkauspisteenä. Väärinymmärtämisen riskin sijaan funktiot ovat yhtä aikaa olemassa. Puhujan ei ole välttämätöntä valita oikeaa tulkintaa ymmärtääkseen lausumaa, tärkeintä on hahmottaa mahdolliset tulkinnat. Puhetilanteen kannalta ei ole välttämätöntä, että haastattelija pääsee selvyyteen tismalleen oikeasta tulkinnasta. Tulkinnat ja tarpeet syntyvät dialogissa puhujan ja kuulijan neuvotteluna ja yhteistyönä. Mielekkäintä on ehkä katsoa, että episteemisyys ja deonttisuus toimivat tässä kahdella eri tasolla, episteemisyys haastattelutilanteen ja deonttisuus nuoria koskevien velvoitteiden funktiona (ks. Hakulinen ja Sorjonen 1989: 85–86).

49. **Leo:** *ja sittej jos tupakointi nyt jälleen niin erityisesti, huolestuttavaa se_on että, et tyttöjen tupakointi mun ikästen tyttöjen tupakointi_o hirveen suurta niin ja kasvussa. niin se. se_on se_om paha merkki. (mm) se ei_o se ei_o olleñkaa hyvä. koska kuitenkin ne haitat pitäs tunteaj ja haitoista kerrotaan.*

Esimerkissä 50 evidentialisuus on päällekkäin sisäisen dynaamisen halun ja intentionaalisuuden kanssa. Episteemisyiden kategorian pienuus johtuu osittain määrittelystä, sillä deonttisuuden yhteydessä käsittelemäni referointitapaukset olisi periaatteessa tulkittavissa myös evidentialiseksi, ilmaiseehan puhuja niissä lausuman sisällön olevan osin muualta lainattua (ks. Hakulinen ja Sorjonen 1989: 87). Esimerkki 51 on siinä mielessä vahvan evidentialinen, että puhuja referoi evidenssin kyseenalaistamista.

50. **Lasse:** *pitäs kylä joskus mennä Tuomisen⁸ tunnille ni saa nähä mitä kaikkee siä o se on, heitelly vähän, kaikkee hianoo.*

51. **Anne:** *ja sittek kuk kysytään että no mitäs sää nyt tällä tavalla että eik sum pitäny ollat, tän_alan ihmisiä.*

⁸ Nimi on muutettu.

Predikaateista *pitää* on episteemeissäkin frekventein, 11-aineistossa yksinomainen. Kaikkien evidentialisten tapausten predikaatti on *pitää*. 91-aineiston päättelyn ilmaisuissa *täytyy* on lähes yhtä yleinen kuin *pitää*. *pitää*-verbin elinvoimaisuus näyttää siis episteemienkin kategoriassa kasvavan *täytyy*-verbin kustannuksella. Laitisella (1992: 200, 207) *täytyy* on yleisin päättelyn ja *pitää* yleisin evidentialisuuden ilmaisaaja. Hakulisella ja Sorjosella (1989: 72) *täytyy* on sen sijaan harvinainen episteemeissä. Kuten luvun esimerkeistä on pääteltävissä, *pitää*-verbin konditionaalinen preesens on aineistossa eniten käytössä episteemisyyden ilmaisuun. Hakulisen ja Sorjosen (1989: 83) keskusteluaineistossa konditionaalimuotoisia *pitää*-verbin esiintymiä on yleensäkin huomattavasti indikatiivimuotoisia enemmän.

Subjektitarkastelu näin pienen funktior ryhmän osalta ei anna totuudellista kuvaa sijafrekvensseistä, mutta todettakoon, että 15 ilmaisubjektiesimerkistä 5 subjektia on nominatiivimuotoisia. Jälleen genetiivin osuutta vahvistaa persoonapronominien runsas määrä. Kaikki nominatiiviesimerkit ovat merkitykseltään elottomia. Laitisen (1992: 203) mukaan elottomien olioiden tiloista puhuminen näyttää liittyvän aina jonkinlaiseen päättelyyn. Hänen episteemisen aineistonsa subjekteista 70 prosenttia on nominatiivisijaisia. Kun episteemisen predikaatin vaikutusalassa on koko propositio, eivät Laitisen (mp.) mukaan subjektin roolipiirteet ole todennäköisesti kovin olennaisia. Hänen aineistossaan suurin osa päätelmistä tehdään elottomista kolmannen asteen olioista, minkä hän uskoo selittävän nominatiivin selkeää enemmistöä.

Episteemisen päättelyn ja evidentialisen tiedon tulkitseminen on yleensä melko selkeää, mutta usein episteemisissä lausumissa on mukana muita funktioita (ks. Hakulinen & Sorjonen 1989: 91). Episteemisyyden yhdistyminen muihin funktioihin oli ilmeistä jo aiempien funktioiden kuvauksen yhteydessä, ja puhtaan päättelyn tai evidentialisen tiedon ilmaisu onkin aineistossa varsin harvinaista. Modaalisen kolmijaon deontisuuteen, dynaamisuuteen ja episteemisyyteen ei voi katsoa olevan aineiston tyhjentävä kuvaaja. Seuraavaksi esittelen muita aineistossa esille tulleita funktioita.

5.4 Kommunikatiivisuus

Pienen mutta mielenkiintoisen funktior ryhmän muodostavat ilmaisut, joissa nuori itse on puhetilanteessa kommunikatiivisen infinitiivin subjekti. Predikaattina näissä tapauksissa on *täytyy* tai *on pakko*. Infinitiivinä on puheaktiverbi, useimmiten *myöntää* mutta myös *sanoa*, *kertoa* ja *tunnustaa*. Kommunikatiivinen funktio on liitetty osaksi sisäistä dynaamisuutta (esim. Laitinen 188–189). Tällöin lausuma tulkitaan puhujan puhetilanteisen halun ilmaisuksi.

Esiintymissä on mahdollisen sisäisen tarpeen lisäksi tulkittavissa ainakin puhujan intentionaalisuutta: tietoa siitä, mitä hän seuraavaksi aikoo tehdä. Kangasniemi (1992: 22) puhuukin vastaavien esimerkkiensä yhteydessä metatekstistä. Aiemmassa katsauksessaan (1987: 142) hän käsittelee vastaavat esimerkit niin, että agentti olisi näissä tapauksissa deonttisuuden auktoriteetti. Kyse ei olisi niinkään pakosta vaan velvoitteesta, jonka lähteenä olisi siis agentin vakaumus, omatunto tai muu sellainen (esim. 52). Väitöskirjassaan (1992: 22–23) hän korostaa tällaisten ilmaisujen tekstuaalista ja koheesiota luovaa funktiota. Siinä hän tosin esittelee myös muita kuin nesessiivisiä ilmaisuja (*Tässä voidaan todeta, että...*), joissa tekstuaalisuuden ja koheesion funktiot ovat yksinomaisia.

52. **Leo:** *kyllä mun se täyty sano_et kyllä on. on todella hyviä ja, ja jahh, sellasia et ajattelee oppilaam päälle. mitä oppilas saa siitä hyötyä.*

Hakulinen ja Sorjonen (1989: 78) kiistävät tällaisten esiintymien modaalisen luonteen. Heidän mukaansa keskusteluaineiston *täytyy*-esiintymät, joissa infinitiivi on kommunikatiivinen tai mentaalinen, on tulkittava puhtaan retoriseksi kertomuksen huippukohdan ilmaisuksi, ei välttämättömän psyykkisen reaktion merkitsijäksi. *Nykysuomen sanakirjassa* *täytyy*-verbille määritellään kuitenkin näissäkin tapauksissa sisäisen pakon merkitys (s. v. *täytyä*). Laitisen (1992: 189) mukaan nesessiiviverbi toimii näissä vakuuttelun ilmaisijana: subjektiivinen kannanotto puhujan kannalta ainoa mahdollinen. Puhujan tarvetta tai halua kommunikatiiviseen tai mentaaliseen toimintaan ja siitä seuraavaa intentionaalisuutta ei niissä nähdäkseni voi esimerkkien valossa kiistää, mutta ilmaisun ensisijainen funktio on ehkä metatekstuaalinen.

Coatesin (1983: 36) mukaan *minun täytyy myöntää* (*I must admit*) tarkoittaa käytännössä samaa kuin *minä myönnän* (*I admit*). Nähdäkseni modaalisuudella on aineiston esimerkeissä kuitenkin Laitisen (mp.) havaitsema vaihtoehdottomuuden merkitys. Esimerkissä 53 nuori ei ilmaise tarvettaan vaan päinvastoin vastenmielisyyttään myöntää *että*-lauseen kuvaama asiantila. Toisella tapaa affektiiviseksi voi ajatella esimerkin 54, jossa myöntäminen ei vaikuta puhujalle yhtä vastenmieliseltä. Paremminkin nuori kertoo omista kokemuksistaan humoristisin pyrkimyksin.

53. **Lila:** *mm no meill_on kyllä see että, täytyy kyllä myöntää että ne jää melkein meidän äite hoidettavaks.*

54. **Lasse:** *ny- nyt täytyy tunnustaa tässä, [nauraa] ke- kesästä lähtien, kaheksantoista vuotta tullu täytettyä em mä nyt, lääkkeitten takia pysty alkoholia, niim paljo juomaam muta tullu kyllä, ulkona vietettyä paljon aikaa.*

Osassa tapauksista nesessiivipredikaatin ja kommunikatiivisen infinitiivin voi tulkita semanttiseksi tyhjiksi (vrt. Laitinen 1992: 188). Osa puolestaan sisältää vaihtoehdottomuuden, affektiivisuuden ja puhujan halun merkityksen. Kommunikatiivisten ilmaisujen ryhmä on pieni mutta sisältää kiinnostavia semanttisia ja funktionaalisia erityispiirteitä. Syntaktisesti sen ilmaisuun näyttää vakiintuneen *täytyy* ja *on pakko*.

5.5 Intention ilmaisu

46 aineiston nesessiivirakennetta ilmaisee intentiota eli sitä, mitä puhuja tai joku muu aikoo tulevaisuudessa tehdä. Modaalisuusaiheisissa tutkimuksissa on ollut erilaisia käytäntöjä sen suhteen, millaiseksi osaksi intentionaalisuuden ilmaisu modaalifunktioiden kentässä ymmärretään. Ensinnäkin puhujan oman intention ilmaisun voidaan nähdä lukeutuvan deonttisuuden alaan puhujan itseensä kohdistuvana preskriptiona (ks. esim. Kangasniemi 1987: 142). Puhetilanteinen oman intention ilmaisu on tulkittavissa dynaamisuuden alaan, jos ilmaisussa nähdään puhujan psyykkiseen tilaan perustuvaa pakkoa.

Selvältä näyttää, että eri funktiot ovat yhtä aikaa osa tulkintaa myös intention ilmaisuissa. Aikomuksen ilmaisu vaikuttaa näissä tapauksissa kuitenkin ensisijaiselta. Intentio ei ole aina samalla tavoin motivoituva. Esimerkissä 55 puhuja kertoo, mitä hän itse on aikonut, eikä ota eksplisiittisesti kantaa siihen, miksi näin tekee. Ilmaisus implikoi kuitenkin ainakin jonkinasteista subjektin halua, minkä vuoksi sisäisen dynaamisuuden tulkinta on mahdollinen. Näin on suurimmassa osassa aineistoni intention ilmauksista. Esimerkissä 56 puhuja ilmaisee ensin aikomustaan *pitää*-verbillä. *tarvita*-verbillä on tässä puolestaan myös dynaaminen puoli: puhuja ennakoi, millaisiin pakottaviin tilanteisiin saattaa tulevaisuudessa joutua.

55. **Anssi:** *niin no siis kum **mum piti** hakee sitte Varalaan̄ki mutta sitte mulla jäi sekim mutta, em mää tiädä siis nyt mää oon sit ollu täällä ja kohta valmistun ni.*

56. **Aapo:** *no kylä sitä joskus tuntuu mutta, kylä ny ainaki opiskelut **pitäs** loppuun saakka asuak kotona. sitten **tarvis** kattook ku ammatin saa nii, että, kuijka ne varat riittää.*

Deonttisuuden tulkintaakaan ei voi sulkea pois. Ilmaisun taustalta on tulkittavissa deonttisuuden ja ulkoisen dynaamisuuden yhteispeleistä rakentuvat normatiiviset olosuhteet, joissa nuori elää ja siirtyy elämänvaiheesta toiseen. Tällainen tulkinta on olemassa myös esimerkissä 57, jossa välttämättömyyden ilmaisussa puhujan oma halu on kuitenkin selvästi edellisiä esimerkkejä vähäisempi.

57. **Anette:** *mutta em mää siä nyt enää o, tot **pitäs** tota tota, hankkia uus työpaikka.*

Indikatiivi ilmaisisi velvoitettua tai praktista päämäärä tässä ehkä selkeämmin. Laitisen (1992: 228) mukaan *pitää*-verbin indikatiivin preesens ei koskaan ilmaise puhtaasti puhujan aikomusta, vaan sisältää aina esimerkiksi kausaalista motivaatiota. Konditionaali ei tässä nähdäkseni poista näitä tulkintavaihtoehtoja. Indikatiivi toisi ilmaisuun lähinnä päättäväisyyden vivahteen (*pitää hankkia uusi työpaikka*). Laitisen (mts. 229) mukaan konditionaali implikoi puhehetkeä aiempaa hetkeä, jolloin infinitiivin kuvaama toiminta on ollut puhujan suunnitelmissa. Konditionaali on

intention ilmaisuissa selvästi indikatiivia yleisempi kummassakin aineistossa. Murteissa konditionaali on ollut lännessä käytössä, mutta huomattavasti vähäisemmin kuin itämurteissa (Laitinen mts. 229).

Intentionaalista tarkoitusta on mahdollista ilmaista myös menneen ajan näkökulmasta. Merkitys on ei-implikatiivinen: puhuja ilmaisee, että toiminta oli tarkoitettu tapahtuvaksi ennen puhehetkeä, mutta syystä tai toisesta toiminta jäi toteutumatta (vrt. Laitinen 1992: 227). Tällöinkin deonttisuuden ja dynaamisuuden tulkinnat ovat toissijaisina mahdollisia. Predikaattina on näissä tapauksissa *pitää*-verbin indikatiivin imperfekti (esimerkki 58). Puhujan on tarkoitusta ilmaisevalla imperfektillä mahdollista myös korjata omaa puhettaan (esimerkki 59).

58. **Anniina:** *no gun mun piti muuttaa viime vuonna mutta mun, se kaveri nii se meni, työharjotteleen tonne espanjaan ni*
59. **Lari:** *tämösiä hyvin ahkeria ja, tämmösiä, mitä suomalaiset ehkä oli joskus sodaj jälkeen. tai en- ei kun ennen itsenäistymistä piti sano.*

Intention ilmaisun esimerkit jakautuvat tasaisesti 91- ja 11-aineistojen kesken. Lähes kaikissa intention ilmauksissa puhuja viittaa omaan intentioonsa. Aikomuksen ilmaisuissakin *pitää* on frekvenssiltään ylivoimainen erityisesti 11-aineistossa. Muutamassa tapauksessa predikaattina on *olla*-verbin ja nominin liitto *on tarkoitus* (esim. 60). 91-aineistossa toiseksi yleisin predikaatti on *täytyy*, josta siitäkin on vain muutama esimerkki. *täytyy* näyttää erikoistuneen puhetilanteisen intention, samoin kuin kommunikatiivisuuden (ks. luku 5.4) funktioon (esim. 61), vaikkakin se on toki käytössä myös muissa funktioissa.

60. **Anton:** *eem mää mää en oo viikoloppuja tehny yhtää mut sekin, ois tarkotus jossain kohtaa ruveta tekeen.*
61. **Leo:** *täytyy hetke aikaa miättii oikeen tämmönen hyvä, hyväl löytämiseks, mm, ee, ootas nyt, no sanotaan esimerkiks, saksan opettaja*

Kun puhuja ilmaisee omaa intentiotaan, ilmisubjekti on mahdollinen mutta ei pakollinen. Harvinaisempaa aineistossani on muun kuin oman intention ilmaisu. Näissä tapauksissa subjekti on ilmipantuna osoittamassa vastaanottajalle, että subjekti on muu kuin puhuja itse (esim. 62). Luonnollisesti ilmisubjekti on useimmiten ensimmäisen persoonan persoonapronomini (esim. 63). Samoin kuin Laitisella (1992: 223), genetiivi on intention ilmaisuissa yksinomainen ilmisubjektin sija.

62. **Lauri:** *se asu siä Orivedellä justiiiv viä, sit **sem piti** muuttaakki tänne.*

63. **Laura:** *ei kum mä ostin sille korvakorut sit **mum pitäis** ostaas sille yks kello, sitte iskälle jotain, jotain partavettä, kai.*

Jonkin verran kiteytymistä näkyy aineistossani myös muussa kuin puhetilanteisen intentionaalisuuden ilmaisussa. Yleiseltä näyttää ainakin *pitää-* ja *katsoa-*verbien yhdistelmä (esim. 64). Modaalisen funktion lisäksi nuori ilmaisee kiteymällä keskusteluvaiheen loppua: puheenaihe alkaa olla loppuun käsitelty.

64. **Anssi:** *no mä om miättiny ammattikorkeeta mutta **pitää** ny kattoo viä sitten että, miten tota tapahtuu että nyt tulee intti väliij ja, tolleen mutta.*

Intention ilmaisu nesessiivirakenteilla muodostaa oman selkeän vaikkakin pienin kategoriansa. *täytyy-* ja *pitää-*verbien kiteymät vahvistavat funktion spesifisyyttä. Toisaalta intentionkaan ilmaisusta ei erillään voi pitää päämodaalifunktioita, erityisesti dynaamisuutta ja deonttisuutta. Niiden kiinteä yhteys toisiinsa nuorten kokemusmaailmassa näkyy myös tässä funktiokategoriassa. Kiinnostava syntaktinen huomio intention ilmaisun kohdalla on, että itämurteille ominainen *pitää-*verbin konditionaalinen preesens näyttää indikatiivia frekventimmältä tamperelaisnuorten puheessa.

5.6 Affektiiviset kysymykset

Nesessiivirakenteilla on mahdollista ilmaista erilaista affektiivisuutta. Laitisen (1992: 189) murreaineistossa erityisesti *pitää-*verbille ominaisia funktioita ovat ironia,

päivittely ja paheksunta. Omassa aineistossani ei huudahduksen kaltaisia päivittelyjä esiinny (*kaikkea sitä pitää kestää!*). Affektiivisuus näkyy parhaiten aineistossa kysymyssanasta ja nesessiivirakenteesta muodostetuista kysymyksistä, joita 91-aineistossa on 9 ja 11-aineistossa 7 esiintymää.

Affektiiviset kysymykset ilmaisevat puhujan paheksuntaa. Esimerkeissä 65 ja 66 nuoret ihmettelevät geneerisesti määrittelemättömän tekijäjoukon toimintaa. Ilmisubjektia ei näissä ole. Laitisen (1992: 189) mukaan retoriset kysymykset saattavat osittain motivoitua sisäisestä pakosta. Ihmettelyn ja kysymyksen kohteen voi kuitenkin näissä aineistoni esimerkeissä tulkita olevan juuri nesessiiviverbin modaalitulkinta: puhuja pohtii, minkä vuoksi lausumien implisiittisten tekijöiden täytyy toimia tietyllä tavalla, sisäisen tarpeen vai ulkoisten olosuhteiden tai velvoitteiden vuoksi. Todellisia kysymyksiä nämä eivät ole, sillä puhuja ei oleta haastattelijan niihin vastaavan.

65. **Luka** *mişkä takia pitää tiatokoneita pistää kun_on, mailmassa, paljon, hyvätasoisia muusikoita jotka osais soittaa mutta pitää sit tiatokoneem pistääs soittamaa.*
66. **Leevi:** *nimimerkin takana sanoo nii, mä en tajuu miks se sitte pitää siä netissä tehdä.*

Myös esimerkissä 67 puhujan paheksunnan kohde on määrittelemätön ihmisjoukko, joka kontekstista on tulkittavissa poliittisiksi päättäjiksi. Puhuja itse sisältyy monikkomuotoisen persoonapronominin *me* tarkoitteeseen, joka lausumassa on genetiivisubjektina. Lausumassa on siis kahden tason vastuullisia toimijoita. Kansalaisten velvoittamisesta vastuullinen on määrittelemätön päättäjäjoukko, velvoitteen kokija on genetiivisubjektin tarkoite, tässä tapauksessa suomalaiset ihmiset. Vastuu maksamisesta on puolestaan juuri subjektin tarkoiteella.

67. **Lenni:** *jos Kreikka on hommansa sössiny nim miks meijjän pitäis maksaa siitä että,*

Hakulisen ja Sorjosen (1989: 79) mukaan juuri modaaliverbi tuo kysymyksissä affektiivisuuden lausumaan. Konditionaali ilmaisee esimerkissä 67 ei-implikatiivisuutta. Indikatiivimuotoinen *pitää* ilmaisisi melko samaa kuin modaaliton ilmaisu (*Miksi me*

maksamme siitä?). Modaaliverbi ilmaisee eksplisiittisemmin, että toiminnan taustalla on pakottava velvoite. Ilman nesessiiviverbiä korostuvat puolestaan subjektin omat tarkoitusperät maksamiselle.

Laitisen (1992: 238) murreaineistossa *täytyy* ja *tarvita* esiintyvät *pitää*-verbin affektiivisuuden ilmaisuina eniten juuri kysymysmuotoisissa lausumissa. *pitää* on kuitenkin ylivoimainen, ja Laitinen (1992: 237–242) esitteleekin affektiivisuuden yhtenä *pitää*-verbin erikoisominaisuutena. Myös Hakulisen ja Sorjosen (1989: 78–79) aineistossa *täytyy* esiintyy kysymyksissä. Sekä 91- että 11-aineistossa *pitää* on selvästi yleisin. 91-aineistossa on yksi *on pakko* ja yksi *tarvita*-esiintymä, 11-aineistossa yksi *tarvita*-esiintymä. Muutamassa lausumassa on ilmisubjekti, jotka yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ovat genetiivissä. Nominatiivisubjekti on kiinnostava ihmistarkoitteinen agentti (esim. 68). Puhuja muodostaa objektin ensin genetiiviin, mikä saattaa hyvinkin sekoittaa subjektin sijan muodostusta.

68. **Lea:** *se_on ihan sama ettei siinä mikään_että, mitä varten sej
just miäs pitäs tehä että.*

Affektiivisissa kysymyksissä korostuvat modaalifunktioiden monet tulkintavaihtoehdot. Nuori miettii ääneen, miksi jokin toiminta tai tapahtuma on välttämätön tai motivoitu. Lausumista on tulkittavissa, minkälaisia vaihtoehtoja on olemassa: deonttinen velvoite, tilanteinen pakko, sisäinen halu tai praktinen päämäärä. Nuori ei odota perusteluja haastattelijalta. Kysymysmuoto ja erityisesti nesessiivirakenne ovat elementit, jotka synnyttävät affektiivisuuden tulkinnan.

5.7 Funktioanalyysin yhteenvetoa

Nuorten kokemien välttämättömyyksiä maailmaa kuvaa heidän haastattelupuheessaan korostetusti velvoitteet ja ihmisyyhteisöstä kumpuava pakko. Sellaisen puhtaan ympäristön synnyttämää pakkoa, jota ihminen ei olisi muokannut, kuvataan aineiston nesessiivirakenteilla ani harvoin. Haastattelupuheen tekstilajiominaisuuksien vuoksi nuorten oman tahdon ja näkemyksen ilmaukset sekä niissä implikoidusti esillä olevat toimintakehotukset ovat kaikkein yleisimpiä nesessiivilausumien merkityksiä.

Deonttisten normien ilmaisussa velvoite saattaa syntyä yksittäisestä tai toistuvasta käskystä. Yleisimmin nuoren ilmaisema tai kuvaama velvoite on kuitenkin lähtöisin ihmisyhteisöstä, sen moraalikoodistosta ja yhteiskunnallisista instituutioista. Tässä mielessä nuorten deonttinen kokemusmaailma heijastaa hyvää sopeutumista yhteiskuntaan ja sosiaaliseen normi- ja tapayhteisöön sekä näiden oikeutusta nuorten keskuudessa. Nuoren arvostelun kohteena saattavat olla yksittäinen opettaja, vanhempi tai poliitikko, ei kuitenkaan koko yhteiskuntajärjestelmä. Tämä ei sinällään ole yllättävää, ovathan haastattelujen nuoret hakeutuneet yhteiskunnan järjestämiin ja rahoittamiin oppilaitoksiin opiskelemaan ja noudattavat siten vapaaehtoisesti yhteisiä velvoitteita. Sama funktioiden läheisyys on yhtä hyvin näkyvissä niin 91- kuin 11-aineistoissa.

Tällainen nuorten kokemusmaailma avautuu erityisen hyvin deonttisen ja dynaamisen funktion yhteispeleistä, jonka osuus on aineistossa merkittävä. Yhteiskuntajärjestys, moraalikoodisto ja sosiaaliset olosuhteet ovat haastateltujen nuorten keskuudessa niin pitkälle omaksuttuja, että yhteiskunnallinen velvoite, kuten koulunkäynti, ei olekaan enää pelkkä yksittäinen velvoite vaan kokonainen nuoren elämänpiiri, jota ei ole tarvetta kyseenalaistaa. Tällöin yhteisöllinen välttämättömyys liikkuu deonttisesta velvoitteesta kohti dynaamista ulkoista olosuhdetta, joka ohjaa nuoren elämää. Myös praktisuus on tällä semanttisella alueella keskeistä: koulunkäynti ja muun sosiaalisen ja yhteiskunnallisen normikoodiston noudattaminen on nuorelle kannattavaa, jotta hän saavuttaa mieleisiään päämääriä ja hyvän elämän.

Monifunktioisuus on selkeintä deonttiseksi luokittelemassani tahdonilmausten kategoriassa. Monifunktioisten ilmausten kategorioinnissa olen tulkinut ilmauksia funktiohierarkioina ja pohtinut, mikä funktio niissä näyttäisi olevan ensisijainen. Kategorisoinnit olen tehnyt tämän määrittelyn perusteella mutta samalla olen pyrkinyt kuvaamaan aineistoa funktioiden yhteispelin näkökulmasta.

Dynaamisuuden ilmaisuissa monifunktioisuus näkyy myös funktiokategorian sisällä: sekä 91- että 11-aineistossa esiintyy ilmauksia, joita ei yksiselitteisesti voi luokitella sisäisen tai ulkoisen dynaamisuuden ilmaisuiksi. Dynaaminen ulkoinen pakko on aineistossa lähes poikkeuksetta lähtöisin ihmisyhteisöstä ja infrastruktuurista. Dynaamisuus on aineistossa hyvin lähellä deonttisuutta, ja praktisuus on monesti niitä

yhdistävä tekijä, mutta dynaamisuudesta puuttuu ilmaisuissa deonttisuudelle ominainen ohjaileva tulkinta. Ulkoinen dynaamisuus on siis myös siinä mielessä jatkumoluontoinen, että joissakin ilmaisuissa normatiivisuus on korostuneempi kuin toisissa. Esimerkiksi virtuaalimaailmaa kuvaava pakonilmaisu perustuu ihmisen rakentamaan ympäristöön mutta ei suoranaisesti mihinkään normiin.

Myös sisäinen halu ja tarve, jotka olen tässä luokitellut dynaamisiksi, asettuvat semanttisesti deonttisuuden ja dynaamisuuden väliin. Deonttiset tahdonilmaiset ja dynaaminen sisäinen pakko ovat kuitenkin aineiston ilmaisuissa selkeästi toisistaan eroteltavissa. Varsinaista kontrolloimatonta halua ei aineistossa juuri ilmaista, vaan yleensä sisäinen dynaamisuus on vahvan mieltymyksen ilmaisua. Tällaisilla sisäisen halun ilmaisuilla nuoren on mahdollista ilmaista omaa identifioitumistaan ja toisaalta ironiaa muiden ihmisten toimintaa kohtaan.

Huomattavasti deonttisuutta ja dynaamisuutta harvinaisempaa aineistossa on yksiselitteisen episteemisyuden ilmaisu. Myös sen alakategoriat, päättely ja evidenssi, voidaan tulkita ilmaisuissa päällekkäisiksi. Useimmin episteemisyys näyttääkin olevan ilmaisuissa yhteispelissä muiden funktioiden kanssa. Kun nuori ilmaisee näkemyksiään ja tietojaan ympäröivästä maailmasta, voi periaatteessa kaikissa hänen lausumisissaan tulkita olevan mukana päättelyä tai ulkopuoliseen evidenssiin perustuvaa tietoa.

Päämodaalifunktioiden lisäksi olen tulkinnut aineistoni ilmaisuja kommunikatiivisuuden, intention ja affektiivisten kysymysten kategorioihin. Kommunikatiiviset nesessiivi-ilmaukset ovat pragmaattista metatekstiä tai puheenvuoron jäsentäjiä. Neutraaliuden sijaan aineiston kommunikatiivisissa ilmauksissa on usein humoristisuutta ja affektiivisuutta. Intention eli aikomusta voidaan ilmaista suhteessa tulevaisuuteen tai menneisyyteen. Myös intentio on usein kytköksissä muihin funktioihin. Yleisimmin nuori ilmaisee omaa mennyttä tai nykyistä aikomustaan. Affektiivisilla kysymyksillä nuoret ilmaisevat ironiaa, paheksuntaa ja päivittelyä.

Kaikkia edellä mainittuja funktioita esiintyy sekä 91- että 11-aineistoissa. Nesessiivirakenteiden modaalifunktioanalyysin perusteella nuorten välttämättömyyksien kokemusmaailma ei näytä parissakymmenessä vuodessa juuri

muuttuneen. Sen sijaan syntaktisissa tavoissa kuvata välttämättömyyttä on havaittavissa joitakin eroja. Predikaattifrekvenssejä on mielekkäintä tarkastella vain suurimmissa funktiokategorioissa (ks. kuviot 1, 2, 3 ja 4). Kummassakin aineistossa *pitää*-verbin preesensin indikatiivi- ja konditionaalimuodot ovat yleisimpiä nesessiivipredikaatteja. Erityisesti 11-aineistossa *pitää*-verbi näyttää olevan nesessiivinen yleisverbi, jolla ilmaistaan kaikenlaisia modaalifunktioita.

11-aineistossa *täytyy* on suhteessa huomattavasti 91-aineistoa harvinaisempi. *täytyy*- ja *pitää*-verbien frekvenssien ajalliset kehitykset ovatkin kiinnostavia. *täytyy* on länsimurteille ja erityisesti lounais- ja hämäläismurteille ominainen verbi. *pitää* on itämurteinen mutta ollut myös lännessä käytössä. *täytyy* sen sijaan on ollut muualla kuin lännessä harvinainen. (Laitinen 1992: 38–39, Ikola ym. 1989: 242.) Laitisen (mts. 185) murreaineistossa *pitää* esiintyy dynaamisena lähinnä itämurteiden alueella. Hakulisen ja Sorjosen (1989) vuonna 1958 kerätyssä keskusteluaineistossa *täytyy* on kaikkein frekventein nesessiiviverbi. Heidän (mts. 81) tulkintojensa mukaan *täytyy*-verbin funktio ei läheskään aina ole kolmen funktiokategorian avulla selitettävissä.

Aiempien ja oman aineistoni perusteella *pitää* näyttää lännessäkin vallanneen *täytyy*-verbille aiemmin ominaisten funktioiden alaa. 91-aineistossa *täytyy*-verbin osuus selittyy kuitenkin pitkälti idiolektitason syillä. Haastattelupuhe saattaa korostaa paitsi deonttisuuden myös *pitää*-verbin osuutta. Huomioitava on myös, että 91-aineiston suurempi koko saattaa nostaa esiin suurempaa predikaattivariaatiota.

Yleistäen voidaan todeta, että selkein funktioanalyysistä noussut semanttinen piirre on funktioiden jakautuminen pikemminkin heterogeeniselle kentälle, jossa kaikki funktiot koskettavat toisiaan, kuin selkeärajaiselle jatkumolle. Tällä välttämättömyyksien kentällä keskeisin auktoriteetti on nuorta ympäröivä sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ympäristö. Seuraavaksi tarkastelen nesessiivirakenteiden morfosyntaktista erityispiirrettä, subjektia, ja sen semanttisia ja syntaktisia ominaisuuksia. Tarkastelu asettuu osaksi aiemmin tutkimuskirjallisuudessa subjektin sijan ja semantiikan suhteesta käytyä keskustelua, johon erityisesti Laitisen (1992) väitöskirja on antanut laajan katsauksen.

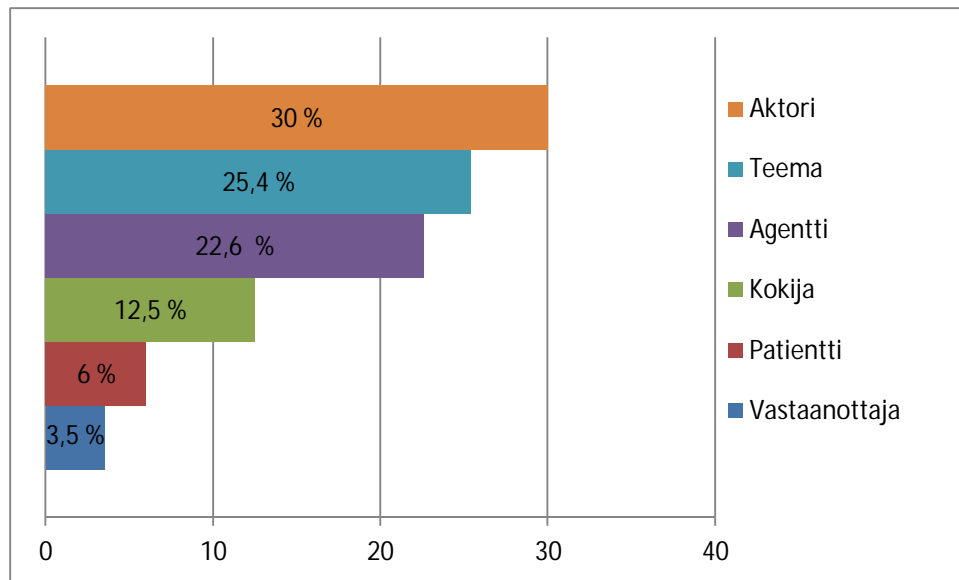
6. Nesessiivirakenteen subjekti tamperelaisnuorten puheessa

Subjektitarkastelussa analysoitavana on 91-aineistosta 288 ja 11-aineistosta 106 nesessiivisen predikaatin subjektia. Mukaan tarkasteluun olen ottanut lausumat, joissa norminmukainen subjekti olisi genetiivissä. Prototyypiset eksistentiaalitapaukset jäävät näin ollen subjektitarkastelun ulkopuolelle. Laitinen (1992: 69) on jättänyt tarkastelunsa ulkopuolelle persoonapronominisubjektit, koska ne ovat aina genetiivissä. Olen analyysissäni kiinnostunut nuoren itseään ja ympäristöään kuvaamasta kokemusmaailmasta, joka rakentuu nuoresta itsestä sekä häntä ympäröivistä ihmisistä. Tältä kannalta koen persoonapronominien roolien tarkastelun mielekkääksi. Lisäksi subjektiaineisto on sen verran pieni, että persoonapronominin on hyvä ottaa mukaan roolien kirjoja täydentämään. Tarkastelen subjektien sijamuotoja kuitenkin niin, ettei genetiivin osuus korostu persoonapronominien vuoksi. Ilman persoonapronomineja 91-aineistossa subjektien sijoista genetiivejä on 68,5 prosenttia ja 11-aineistosta 70 prosenttia.

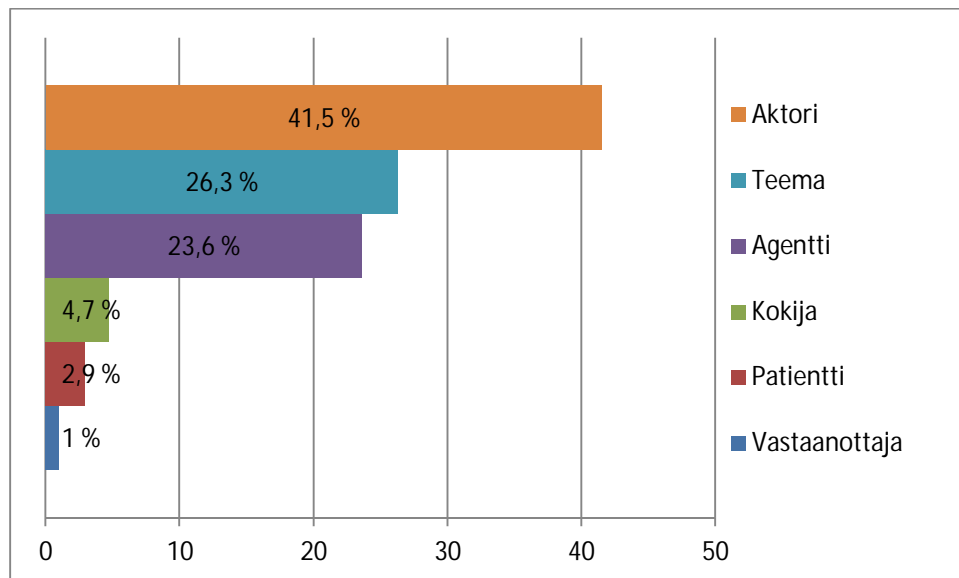
Ennen aineiston analyysia semanttisten roolien kannalta oleellista on elollisuus- ja elottomuuskategorioiden määrittely, sillä ne ovat merkityspiirteinä taustalla roolien määrittelyssä (ks. esim. Palmer 1979: 146). Entiteettien määrittely elollisuuden ja elottomuuden kannalta ei ole selvärajaista, ja elollisuuden aste onkin nähty jatkumoluonteiseksi hierarkiaksi. Elollisuuskategoriaa voidaan jakaa edelleen inhimillisiin ja ei-inhimillisiin, pragmatiikan tasolla yhä pidemmälle. Esimerkiksi 1. ja 2. persoonan puheaktipronominin voidaan nostaa elollisuudessaan 3. persoonaa korkeammalle, vaikka itse tarkoitteet ovat elollisuudeltaan samanarvoisia (Comrie 1981: 188).

Kovin tarkka elollisuuskategorisointi ei tutkimukseni kannalta ole tarpeellinen, ja lähtökohtanani onkin ollut tehdä määrittelyt aineiston tarpeiden mukaan. Mielekkäin on nähdäkseni kolmijako, jossa elolliset entiteetit jakautuvat kahtia inhimillisiin sekä kollektiiveihin. Subjektiaineistossani ei esiinny esimerkiksi eläintarkoitteisia subjekteja, joten ryhmän nimittäminen inhimilliseksi on riittävä. Kollektiivien ryhmään kuuluvat yksikkömuotoiset mutta laajempaa toimijakuntaa kuvaavat entiteetit, kuten kirkko,

poliittiset puolueet, koulu, valtiot, järjestöt ja muut vastaavat. Elotontarkoitteisia entiteettejä kutsun yksinkertaisesti elottomiksi. Elollisuus ja elottomuus ovat osatekijöinä semanttisten roolien kategorisoinnissa. Kuvioissa 5 ja 6 on nähtävillä subjektien roolijakaumat 91- ja 11-aineistoissa.

Kuvio 5. Subjektien semanttisten roolien jakauma 91-aineistossa.

Kuvio 6. Subjektien semanttisten roolien jakauma 11-aineistossa.

Nominatiivin käyttö on kummassakin aineistossa suhteessa tavallisempaa pojilla kuin tytöillä. Poikien tuottamista subjekteista reilu kolmasosa on nominatiivissa. 91-aineiston tytöillä nominatiivin osuus on reilu neljännes, 11-aineiston tytöillä vain reilu kuudesosa. Nominatiivin vähyttä tyttöjen aineistossa selittää, että tytöillä subjektiesiintymiä on erityisesti 11-aineistossa huomattavasti suhteessa poikia vähemmän.

Aineiston esiintymämäärät eivät ole kovin suuria. Todellisia osuuksia ja näin ollen nominatiivin elinvoimaa voi näin pienestä aineistosta päätellä vain varauksella. Subjektien analyysi asettuu osaksi jo pidempään tutkijoiden piirissä käytyä keskustelua nesessiivirakenteen subjektin roolin ja sijan yhteydestä. Tarkoitukseni on katsoa, miten oma aineistoni sopii Laitisen sata vuotta vanhasta murreaineistosta tehtyihin hypoteeseihin ja huomioihin. Toivon katsaukseni antavan merkkejä nominatiivin käytöstä ja elinvoimasta tamperelaisnuorten puheessa ja yleensäkin nykykielessä. Kysymykseen on näin ollen mahdollisuus myöhemmin palata laajemmin ja tarkemmin.

Käyn analyysissäni nesessiivirakenteiden subjektien semanttisia rooleja läpi pareittain. Rooliparit ovat enemmän tai vähemmän lähellä toisiaan niin semanttisesti kuin syntaktisesti. Esittelen roolit kuitenkin sillä tavoin toisistaan erillään, että jokaisen erityispiirteet tulevat mahdollisimman hyvin esille. Semanttisten roolien kenttä on modaalifunktioiden tavoin laaja ja moniulotteinen, minkä vuoksi olen analyysissäni pyrkinyt tuomaan esiin vain kiinnostavimpia huomioita. Näin ollen kaikenlaiset näkökulmat eivät ole esittelyssä mukana jokaisen roolin kohdalla.

6.1 Agentti ja aktori

Agentin ja aktorin ero on tässä syntaktinen. Semanttisestikin nähtävillä on aste-ero: agentin, joka siis saa lausumassa objektin, voi katsoa olevan subjektina toiminnallisempi kuin aktorin, jolta ilmiobjekti puuttuu (ks. esim. Hopper ja Thompson 1982: 3). Merkitystensä puolesta kategoriat tulevat kuitenkin hyvin lähelle toisiaan, sillä aktoritapauksissakin objekti on usein mukana tulkinnassa, vaikkakin implisiittisenä.

Agentti ja aktori ovat inhimillisiä tai kollektiivisia toimintaan kykeneviä entiteettejä. Luontevaa on, että ne ovat rooleina vallalla persoonapronomeineissa (esim. 69) ja erityisesti 91-aineistossa myös muissa inhimillistarkotteisissa nomineissa (esim. 70).

Aktoreita on kummassakin aineistossa jonkin verran agenteja enemmän. 91-aineistossa aktoreita on 86 ja agenteja 65, 11-aineiston vastaavat luvut ovat 44 ja 25.

69. **Linda:** *neljävuotiaasta_asti soittanu viulua ja tolleen ni, mää sittem mietin et meneeks se turhaa sittes siinä, et sittem **mun pitäis** lopettaa se, et mä pystyn keskittyyn siälä, et em mä voi molempia sattet tehdä.*
70. **Aaro:** *et mä_oon, lait- laittanut niij kus sanoin (=) ruu-ruakapuale hoitanum meilä a-, aika pitkäähki. ettei **äiten_ot tarvinnu**.*

Persoonapronominien ansiosta aktori ja agentti muodostavat teeman lisäksi suurimmat rooliryhmät kummassakin aineistossa. Tämä on luontevaa, sillä nuorten haastattelupuheessa puheena on valtaosan ajasta nuori itse sekä hänen ympärillään elävät ihmiset. Ilman persoonapronominejakin genetiivi on agentin ja aktorin sija lähes yksinomaisesti (esim. 71 ja 72). Tässä mielessä aineisto vastaa hyvin agenttiivisuushypoteesia, jonka mukaan korkea toiminnallisuus ja genetiivisija kytkettyvät subjektin käytössä toisiinsa.

71. **Lassi:** *näyttää sitä, mitä **lukiolaisem pitäis** osata alusta asti sitä semmosta niijku, niijku, suuraa paahtoo että on niijku on motivaatiota oikeesti lukee jotain tiettyä ainetta niijku, tosi paljon ja saavuttaa joku tavote.*
72. **Lila:** *em mää tiädäs siis siinä mielessä kun me joskus katottiin näitä että mitä **koulum pitäis** kasvattaa tota, terveitä raittiita hyvätapasia nuoria nin ei se nyt ehkä n-, siihen niin sovi,*

Muutama nominatiivimuotoinen aktori ja agentti esiintyy kuitenkin 91-aineistossa (esim. 73 ja 74). Molemmat seuraavista esimerkeistä ovat Leriltä. Esiintymät ovat sen verran vähäisiä, että idiolektikohtaiset päätelmät eivät tässä kohtaa kuitenkaan ole aiheellisia.

73. **Leri:** *no mitähän se raja nyt sattet taas se_on aika vaikee määrittä. ehkei, ihan kymmenevuotiaita, ehkä jopa **kakstoistvuotiaat** ni, ei tarvis ni kattelan noita ja, em mä tiä.*
74. **Leri:** *mä_en tiedäk kylä nyt tarkallem mikä se on. mikä mikä se on tota ja, ehkä se pitäis kattoo, tarkemmin **jot- jotka** tosiaan **tarvitsee** päästät tänne. eli joita on, jotaim poliittisia ongelmia.*

11-aineistossa esiintyy vain yksi nominatiivimuotoinen agentti (esim. 75). 91-aineistossa on pari vastaavanlaista nominatiivisijaista monikollista demonstratiivipronominia. Nämä kaikki ovat funktioltaan tahdonilmauksia, mikä voisi jossakin määrin selittää toiminnallisen subjektin nominatiivisijaa: nuori kehottaa ennestään passiivisia toimijoita epäsuorasti toimintaan, mikä implikoi, että toimijoiden tahdonalaisuus on puhetilanteen kannalta epärelevanttia (vrt. Laitinen 1992: 83). Nominatiivin voi katsoa olevan toiminnallisuuden merkityksessä lievempi, genetiivi tekisi subjektista enemmän vastuullisen toimijan.

75. **Leevi:** *no joo ja mum mielestä ne pitäis ehkä vähän niijku, mum mielestä niijku mainostaa enemmän, niitä mahdollisuuksia.*

Jotakin siis voidaan varauksellisesti katsoa jääneen tamperelaisnuorten puhekieleen murteissa hämmästyttävän usein esiintyvistä inhimillistarkotteisesta transitiivisen infinitiivin nominatiivisubjektista (ks. Laitinen 1992: 99). Toisaalta vähäiset tapaukset olisi kai selitettävissä sekaannuksiksikin. Laitinen (1992: 102) on huomannut, että nominatiivi näyttäisi sopivan semanttisesti vähemmän transitiivisiin yhteyksiin. Omassa aineistossani ilmiobjekti ei kuitenkaan sen paremmin perustele kuin sulje pois nominatiivia: sekä agentille että aktorille nominatiivi on mahdollinen, joskin harvinainen, sijamuoto.

6.2 Teema ja patientti

Teema on merkitykseltään laaja roolikategoria. Teemasubjektin referentti voi olla niin eloton kuin inhimillinenkin. Määrältään se asettuu kummassakin aineistossa aktorin ja agentin väliin. 91-aineistossa teemasubjekteja on 73, 11-aineistossa 28 eli suhteessa jonkin verran 91-aineistoa vähemmän. Nesessiivilausuma kuvaa useimmiten teemasubjektin ominaisuutta (esim. 76) mutta myös eksistenssiä (esim. 77).

76. **Lisa:** *vanhempiem pitää ollas semmosia että ne, on ajan tasalla ja, tietää, no totta kais se_on.*

77. **Lilli:** *on muutenkip pärjätty et eihän se nyt ihan ok kaikki kaikessa se yyoekoe mis_on se joku kuus ainetta siinä, että, kyllä **ne muutkin pitäis** ollas siinä, näkyvissä.*

Teema on mahdollinen subjektin rooli kaikissa funktiokategorioissa. Myös kaikenlaiset subjektinomit saavat aineistossa roolikseen teeman. *se*-pronomini muodostaa subjektin sijojen ja elottomuushierarkian kannalta mielenkiintoisen ryhmän erityisesti teeman kategoriassa. 91-aineiston teemasubjekteista 24 on nominatiivisijaista ja 16 genetiivisijaista *se*-pronominia. 11-aineistossa vastaavat luvut ovat 2 ja 6. Nominatiivi näyttää kuitenkin joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta olevan erityisesti elotontarkoitteisen *se*-pronominin sija (esim. 78). 11-aineistossa elotontarkoitteinen subjekti ilmaistaan pronominin sijaan useimmin nominatiivisijaisella substantiivilla (esim. 79).

78. **Atte:** *en tiäs se korkeem bensa hinta mut **se täytys** site ollas semn pari kymppiä litra että niij ku se, rajottas.*

79. **Lasse:** *öö öö ruotsia ei vaan lähinnä **ruotsi pitäis** olla vapaaehtosena kylä nää muut aineet ni,*

Teeman kategoria näyttää subjektien merkitysten ja sijojen yhteyksien perusteella kuin pienoismallilta koko subjektiaineistosta: inhimilliset ja kollektiiviset subjektit ovat siinä lähes poikkeuksetta genetiivissä. Elottomien subjektien sijana nominatiivi on genetiiviä yleisempi. Kuitenkin sekä elollisten että elottomien subjektien joukossa kummatkin sijat esiintyvät. Hyvin samanlaiselta näyttää myös Laitisen (1992: 80) vanha murreaineisto.

Patientti on roolikategoriana siinä määrin läheisessä yhteydessä teemaan, että molemmissa kategorioissa nominatiivi on suhteessa selkeästi muita ryhmiä elinvoimaisempi. Patientin tarkoite on eloton tilanmuutoksen kokija. Ryhmä on huomattavasti teeman, aktorin ja agentin kategorioita pienempi. 11-aineistossa olen tulkinnut kaksi subjektiä patienteiksi, yhden nominatiivi- ja yhden genetiivisubjektin (esim. 80 ja 81).

80. **Aleksi:** *kuhan, justiini toi kitaransoitto on nii helvetin kallis harrastus ni, kylä tohojki olis **jonkillainen tuki tarvinnu** olla.*

81. **Luukas:** *sen ei **pitäs** mennä nii.*

91-aineiston yhteensä 18:sta patientista vain kaksi on genetiivisijaisia. Näin ollen 91-aineiston nominatiivisubjekteista vajaa neljännes on patientteja ja reilu kaksi kolmasosaa teemoja. 11-aineistossa teema on nominatiivisubjektin rooli 14 tapauksessa 18:sta. Myös 91-aineistossa nominatiivisijainen patientti on joko elotontarkoitteinen substantiivi (esim. 82) tai demonstratiivipronomini (esim. 83).

82. **Aino:** *jonkinnäkösiä rajotuksia silti olla ettei sitäkä iham mitev vaan saaj ja kuka tahansa. että ikärajat silti, pitäis pysyä samal lailla kuk kaljassa ettei kaljaa, sais myyräk kellekkä tahansa.*

83. **Aada:** *mut niitem piolokian opettaja oli hypännyt tämän asian ylitte. (joo) et se niij kun, pitäis sitten olla ihan pakollisena siinä.*

Sekä oma aineistoni että Laitisen (1992: 82, 88) murreaineisto tukevat teeman ja patientin kategorioiden osalta agenttiivisuushypoteesia, jonka mukaan toiminnallinen subjekti on genetiivisijainen ja ei-toiminnallinen subjekti nominatiivisijainen. Laitisella (mts. 88) nominatiivi on tilanmuutoksia vallitsevampi predikatiivi- ja eksistentiaalitapauksissa, tosin tilanmuutoksiin hän on katsonut myös elollisia subjekteja, jotka ovat kaikki genetiivissä (mts. 90). Teeman vallitsevuus on luontevaa nuorten haastattelupuheelle, jossa suuressa osassa on erilaisten toimijoiden, tapahtumien ja muiden entiteettien kuvailu.

6.3 Kokija ja vastaanottaja

Agentin ja aktorin tavoin kokija ja vastaanottaja ovat elollisia olioita. Kokija on rooleista ainoa, joka on mahdollinen vain korkeasti elollisille, toisin sanoen inhimillisille olioille (Laitinen 1992: 106). Kokija kykenee mentaalisiin ja kognitiivisiin prosesseihin, joihin lausuman kuvaama asiantila vaikuttaa (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 102).

Laitisen (1992: 106) mukaan kokijan semanttinen rooli on laajaselitteinen niin syntaktisesti kuin semanttisesti. Myös omassa aineistossani kokijan prosesseja kuvaavat infinitiivit ovat moninaisia. Tavallisimpia ovat puhtaasti mentaaliset, subjektin omaa

aloitteellisuutta implikoivat verbit, kuten *ymmärtää*, *mieltää*, ja *ajatella* (esim. 84). Myös oppimisen olen tulkinnut kokijan prosessiksi (esim. 85).

84. **Lea:** *kyllä pitäs sis, ihmisen ymmärtää että, että juovuksiss_ei saa ajaa.*

85. **Aada:** *ohan se, täytyyhän tietysti ihmisen oppian niij kun, kantapään kautta mutta ei nyt ihan, välttämättä, ihan yö öitä möiten=*

Kokijuuden tulkinta perustuu näissä tapauksissa infinitiviin merkitykselle ja lausuman propositionaaliselle tasolle. Tahdonilmauksissa lausuman funktio ei kuitenkaan ole implikatiivinen. Lausuman ääneen sanominen ei lainkaan implikoi, että subjektireferentti todellisuudessa käy läpi infinitiivin kuvaaman prosessin. Dynaaminen kokijuus sen sijaan edellyttää vahvemmin myös modaalisen tason kokijuutta. Omassa aineistossani kokija on kuitenkin lähes yksinomaisesti tahdonilmauksen subjekti. Dynaamis-deonttinen esimerkki 86 implikoi, että vanhemmilla ei ole kontrollia: huoli myöhään kotiin tulevista lapsista on sisäisen pakon tulosta. Tässä ilmauksessa propositionaalinen ja modaalinen kokijuus lankeavat vahvasti yhteen.

86. **Luka:** *vanhemmakkin nukkumaan ajallaa eikä niitten tarvi nii hirveestih hualehtias siitä.*

Yhden tahdonilmauksen subjektin olen tulkinnut kokijaksi, vaikka se onkin tarkoitteeltaan kollektiivinen Turkin valtio, joka ei ole kovin luonteva mentaalisen kokemuksen subjekti (esim. 87). Elollisuusasteensa puolesta subjektin voisi tulkita sijoittuvan kokijan ja patientin välimaastoon. Kyseessä on selvästi tilanmuutos, joka edellyttää joka tapauksessa mentaaliseen ja aloitteelliseen toimintaan kykenevää subjektia.

87. **Lenni:** *sem pitäs ensi, vähäv valamistautua, tai eurooppalaistua tavallaa.*

Kokijasubjektin sija on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta genetiivi. 91-aineistossa on kaksi nominatiiviesimerkkiä (88 ja 89). 11-aineistossa yksi neljästä kokijaesiintymästä on nominatiivissa (esim. 90).

88. **Aki:** *ja sitten ihmiset täytyy niij kun, sadam maltillisuutta siinä just. maltillisiks kasvaa etteij_ok kauhee kiire joka paikkaa lähtee aikasemmij joss_on kiire.*
89. **Leri:** *tulee tämmösiä, huutokohtauksia että, [nauraa] jos sattuu, jjo-joku homma olen, tekemättä taij jotain_et se, pitäis ottaar rauhallisestin noi asiat.*
90. **Lenni:** *kylä sit ny jokanen ihminen pitäis järjellä osata miättiä että mikä on terveellistä.*

Infinitiivin kuvaama toiminta edellyttää yleensä subjektin aloitteellisuutta tai toiminnallisuutta, joten genetiivin ylivalta antaa jälleen tukea agentiivisuushypoteesille. Myös elollisuusaste näyttää vahvasti vaikuttavan sijanvalintaan. 7 persoonapronominiesimerkin pois jättäminen laskuista laimentaa hieman sijojen eroja, ja toisaalta kokijankaan roolikategoriassa genetiivi ei ole yksinomainen.

Kun lausuman subjekti on rooliltaan vastaanottaja, ilmaisu implikoi jonkun muun kuin subjektin aloitteellisuutta tai toiminnallisuutta. Nuorten puheessa tällainen toimija on yleisimmin auktoriteetti, kuten vanhemmat, työnantaja tai yhteiskunta. Hyötyjä-nimitys soveltuisi esimerkkien nimeksi siinä mielessä, että ilmaisun tulkinta on aina subjektin kannalta myönteinen.

Vastaanottaja on patientin lisäksi aineiston harvinaisimmin esiintyvä subjektin rooli. 11-aineistossa on vain yksi vastaanottajaksi tulkitsemani subjekti. Yleisimmät infinitiivit ovat *saada* (esim. 91) ja *päästä* (esim. 92).

91. **Annukka:** *että, muutetaan niijukuk kämpästä toiseen niijkut työn, perässä, että sum pitää saada y-, jos sä haluat niijku ylennyksiä saada.*
92. **Anne:** *jonku asian takia joka on, et se_om mum mielestä hiano juttu että nyt mun om pakko päästä. ja että mä haluan tehäs sen.*

Inhimillistarkoitteisen vastaanottajasubjektin sija on jälleen agentiivisuushypoteesiin sopivasti genetiivi. Yhdessä esimerkissä on nominatiivimuotoinen pronominisubjekti (esim. 93). Kokijan tavoin vastaanottaja on yleisimmin tahdonilmausten subjekti, joka voi olla merkitykseltään olla niin yksittäinen inhimillinen persoona kuin kollektiivi.

Esimerkissä on puheena tahdonilmauksille ominaisesti yhteiskunnallinen aihe, tässä tapauksessa kurdien asema.

93. **Lea:** *no kylä mum miestä nitä, on, sorsittuv vähän että, mum miest neki ihan kuuluis, saada elää ihar rauhassa että,*

Myönteiseksi vastaanottamiseksi olen tulkinnut myös voittamisen (esim. 94). Nesessiiviverbin ja infinitiivin muodostama funktiotulkinta olisi tässä tapauksessa ensisijaisesti sisäinen pakko. Esimerkit 95 ja 96 ovat tahdonilmauksia: puheena on Baltian maiden itsenäistyminen.

94. **Annika:** *ruatsalaisia mollataaj ja tiätystim mollataan koska suomalaistenhan nyp pitäs aina voittaa.*

95. **Lisa:** *mum mielestä niitem, pitäs saadas jos ne kerrah haluaa.*

96. **Anne:** *että kyllä niitem pitää antaa itsenäistyäj ja tällä tavalla.*

Esimerkki 96 on erityisen kiinnostava, sillä demonstratiivipronominisubjekti ei ole infinitiivin kuvaaman toiminnan toteuttaja. Infinitiivin subjekti on implisiittinen, ja genetiivisijainen pronomini hahmottuu paremminkin objektiksi kuin subjektiksi. Genetiivisijan vuoksi adverbiaali on objektia perustellumpi lauseenjäsentulkinta. Esimerkissä 95 samanlainen pronomini on *saada*-infinitiivin selkeä kieliopillinen subjekti. Kummatkin ovat semanttisen tason vastaanottajia, tekijä on lausumissa implisiittisesti tulkittavissa.

Olen jo aiemmin todennut subjektiivisten ja objektiivisten näkökulmien olevan nesessiivilausumissa moninaisia. Ilmaisussa, joissa subjekti on rooliltaan vastaanottaja, syntaktisen genetiivisubjektin ei voi katsoa olevan nesessiiviverbin subjekti – pakon kokija – liioin propositionaalisella kuin modaaliseläkään tasolla. Lausumat ovat toimintakehotuksia ja velvoitteita jollekulle muulle, näissä esimerkeissä implisiittiselle toimijalle. Vastaanottaja on tässä mielessä hyvin omaperäinen nesessiivirakenteen subjektin roolikategoria, mikä nähdäkseni korostuu niin syntaktisesti kuin semanttisesti.

6.4. Sijat ja roolit – yhteenvetoa

Ilmisubjektin sisältävien nesessiivirakenteiden osuus on aineistossa pieni, eikä määrä sovellu kovin luotettavien yleistysten perustaksi. Joitakin huomioita aineistosta on silti mahdollista tehdä. Kummassakin aineistossa on tulkittavissa kuusi subjektin roolikategoriaa, mikä kuvaa nesessiivirakenteen subjektin moninaista käyttöä. Lisäksi kaikissa kategorioissa Laitisen esittämä agentiivisuushypoteesi saa tukea.

Nominatiivi on tamperelaisnuorten puheessa elinvoimainen yhä 2010-luvullakin. Se näyttäisi erikoistuneen tapauksiin, joissa subjektientiteetti on eloton. Myös inhimilliset entiteetit, jotka eivät ole lauseen kuvaaman toiminnan vastuullisia toimijoita, voidaan ilmaista nominatiivilla. Useimmiten inhimillistarkoitteisen subjektin sija on kuitenkin genetiivi. Prototyyppinen genetiivisubjekti on toiminnasta vastuullinen agentti, aktori, kokija tai vastaanottaja, prototyyppinen nominatiivisubjekti puolestaan elotontarkoitteinen teema tai patientti.

Näinkin pienestä aineistosta on silti näkyvillä, että genetiivi tai nominatiivi eivät ole yksiselitteisesti yhteenkään roolikategoriaan erikoistuneita subjektin sijoja. Kumpaakin sijamuotoa esiintyy kaikissa kategorioissa. Semanttiset piirteet eivät näyttäisi antavan puhtaita selitysmalleja sijojen käytölle. Ratkaisua olisi työni perusteella syytä etsiä jatkossa subjektin ja objektin työnjaosta.

Nesessiivirakenteen subjektiksi nykykäytännön mukaan tulkittava subjekti näyttää nimittäin saavan huomattavasti myös objektimaisia piirteitä erityisesti silloin, kun sijaksi valitaan nominatiivi. Nesessiivilausumissa toimijuus ja kohteena oleminen ovat jakautuneet useammalle tasolle kuin muissa peruslausetyypeissä. Tämän seikan voi helposti ajatella antavan selityksensä lausuman syntaksille varsinkin, kun genetiivi niin selkeästi liittyy agentiivisuuteen ja nominatiivi ei-agentiivisuuteen.

Nuorten haastattelupuheessa kertomukset ja kuvailut, joissa toiminnallisuus on keskeistä, korostuvat predikatiivisuutta ja eksistentiaalisuutta enemmän. Kummassakin aineistossa aktorit ja agentit muodostavat yhdessä suurimman subjektijoukon. Toisaalta kummassakin aineistossa myös teeman kategoria on merkittävän suuri. Genetiivin

käyttö korostuu agentin, aktorin ja kokijan kategorioissa, koska subjekti on niissä varsin usein persoonapronomini.

Ilman persoonapronomineja nominatiivin osuus subjektin sijoista on yllättävän suuri. Kummassakin aineistossa noin yksi kolmasosa subjekteista on nominatiivissa. 11-aineisto osoittaa pienestä koostaan huolimatta, että nominatiivi on yhä 2010-luvullakin puhekielessä käytössä. Nominatiivin ja genetiivin työnjaossa on kaikei jotakin niin syvää ja loogista, että jako on säilynyt vanhoista murteista aina nykyisten kaupunkilaisnuorten puhekieleen asti.

7. Lopuksi

Olen tarkastellut tutkimuksessani tamperelaisnuorten haastattelupuheessa 1990- ja 2010-lukujen alussa esiintyviä nesessiivirakenteita ja erityisesti niiden morfosyntaksia ja semanttisia piirteitä. Päähuomion kohteena ovat olleet rakenteiden modaalifunktiot, erilaiset predikaatit sekä rakenteisiin kuuluvat subjektit ja niiden semanttiset roolit. Tutkimuksen kohde on ollut laaja ja moniulotteinen, mutta joitakin yleistettäviä huomioita aineistosta nousi esiin. Kaksi eri ajankohtina kerättyä aineistoa herättivät ajatuksia myös jatkotutkimuksia varten.

Nesessiivisten predikaattien frekvensseissä näyttäisi parissakymmenessä vuodessa olevan tapahtunut muutosta *pitää*-verbin hyväksi. Muutoksia voisi jatkossa tutkia ensinnäkin eri tekstilajeista, sillä haastattelupuhe saattaa korostaa *pitää*-verbin osuutta. Lisäksi maantieteellinen ja ikäryhmittäinen vertailu voisi avata todellisia frekvenssejä paremmin. Myös subjektin sijojen jakaumaa olisi tarpeen tarkastella laajemmin nykypuhekielessä. Semanttisten roolien analyysin tueksi subjektin ja objektin semanttinen ja syntaktinen työnjako nesessiivisessä lausumassa olisi hyvä ottaa tarkasteluun.

Nuorten haastattelupuheen nesessiivi-ilmaukset eivät asetu perinteisten modaalifunktioiden mukaiselle jatkumolle, vaan niissä voidaan tulkita olevan useita eri tasojen funktioita samanaikaisesti. Modaalifunktioiden pääkolmijakoa onkin syytä pohtia ja soveltaa analyysi- ja aineistopohjaisesti. Funktioiden monitulkintaisuus ja päällekkäisyys ovat puhekielessä väistämättömiä varsinkin, kun funktiotulkinta lopulta syntyy puhujan ja kuulijan vuorovaikutuksessa. Toisaalta täysin puhtaan puhujan tarkoittaman funktion ymmärtäminen ei aina ole vuorovaikutuksessa aivan välttämätöntä – keskustelussa voidaan väärin tulkintojen jälkeen päästä eteenpäin.

Semanttisiin kategorisointeihin luonnollisen kielen kuvaajana on siis syytä suhtautua tietyin varauksin. Kun kuvataan semanttisia tulkintoja, ovat käsitteet analyysissa mukana apuvälineinä, eivät varsinaisina ratkaisuuina. Kategorioita kannattaa pohtia myös

suhteessa toisiinsa. Esimerkiksi episteemisyyys erottautuu perinteisestä kolmijaosta hieman eri tason ilmiöksi kuin deontisuus ja dynaamisuus.

Nuorten käyttämien nesessiivirakenteiden merkitys kuvastaa välttämättömyyksiä, jotka ovat osa nuorten kokemusmaailmaa. Sosiaalinen elämä on nuorten elämän ensisijainen todellisuus, kun taas luonnon olosuhteet ovat menettäneet ihmisten elämää rajoittavaa merkitystään. Tämän pohdinnan laajentamiseksi olisi kiinnostavaa haastatella myös muita kuin opiskelevia nuoria. Sosiaalisilla olosuhteilla on eittämättä vaikutuksensa nuorten kokemaan todellisuuteen ja sitä kautta kieleen. Tämän työn yhteenvetona voidaan perustellusti puhua kielen sosiaalisesta luonteesta niin semanttisella kuin syntaktisella tasolla.

LÄHTEET

- AALTO, MARJA 2001: *Pakon kohde ja motivointi nuorten täytyy-ilmauksissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- BYBEE, JOAN 1985: *Morphology: a study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- COATES, JENNIFER 1983: *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. Croom Helm, London & Canberra.
- COMRIE, BERNARD 1981: *Language universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*. Oxford Basil Blackwell Publisher Limited.
- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali: Muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FILLMORE, CHARLES 1970: *Subjects, speakers and Roles*. Columbus: Computer and Information Science Research Center, The Ohio State University.
- GONDA, JAN 1980 (1956): *The character of the Indo-European moods: with special regard to Greek and Sanskrit*. Zweite, unveränderte Auflage. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- HAKULINEN, AULI 1973: Semanttisia huomioita lauseenvastikkeista. – *Sananjalka* 15 s. 38–68.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Modaaliverbit spontaanissa keskustelussa. – Hakulinen, Auli (toim.): *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. – Kieli 4, Helsinki.
- HOPPER, PAUL – THOMPSON, SANDRA 1982: Introduction. – Paul Hopper & Sandra Thompson (toim.): *Syntax and Semantics Volume 15. Studies in Transitivity* s. 1–7. New York: Academic Press, Inc.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1979: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja 511. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- ITKONEN, TERHO 1974: Ergatiivisuutta suomessa. – *Virittäjä* s. 379–398.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1987: “Miten Alma-täti voi?” Deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden viitekehys. – *Virittäjä* 91 s. 138–163.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIURU, SILVA 1977: *Suomen kielen kieltohakuiset verbit: murreaineistoon perustuva syntaktis-semanttinen tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- KUIRI, KAIJA 2004: *Semantiikan peruskurssi. Luennot ja harjoitukset*. Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Tampereen yliopisto.
- KURKI, TOMMI 2007: Variaation tutkimuksen nykynäkymiä. – *Sananjalka* 49 s. 143–162
- LABOV, WILLIAM 1972: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 569. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona – *Virittäjä* s. 377–358.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 964. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*. Acta Universitatis Tamperensis 1605, Tampereen yliopisto.
- MUSTONEN, HARRI 1997: *Mitä sanasto kertoo maailmankuvasta? Tutkimusmenetelmien kehittelyä sekä yhden puhujan analyysi*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Nykysuomen sanakirja 1–6. Alkuperäinen julkaisu 1951–1961. Helsinki: SKS ja WSOY.
- PALMER, F.R 1979: *Modality and the English modals*. London/New York: Longman Group Limited.
- PALMER, F.R. 1986: *Mood and modality*. London: Longman Group Limited.
- PAJUNEN, ANNELI 1988: *Verbien leksikaalinen kuvaus*. Helsinki: Department of General Linguistics. Publications 18.

- PAUNONEN, HEIKKI 1971: Sosiolingvistinen metodi ja sen sovellus. – *Virittäjä* s. 401–412.
- PELTOLA, JOHANNA 1999: *Unkarin hAt-johdosten suomenkieliset vastineet ja niiden modaalisuus*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- SAEED, JOHN I. 2009: *Semantics*. Third Edition. Chichester, West Sussex: Blackwell Publishers Ltd.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2002: Lauserakenteen kuvaamisesta I. – *Virittäjä* s. 536–562.
- SAUKKONEN, PAULI 1965: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivien historiaa I*. Helsinki: Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia.
- SETÄLÄ, E.N. 1966: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Otava.
- SIRO, PAAVO 1951: Modaalisten verbien subjektista. – *Virittäjä* 55 s. 391–394.
- SUOJANEN, MATTI KALEVI: 1985: *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun yliopisto.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- VON WRIGHT, GEORG HENRIK 1977: Praktinen päättely. Teoksessa Nyberg, Tauno (toim.): *Ajatus ja analyysi*, Porvoo: WSOY
- VÄESTÖREKISTERIKESKUS 2013. Asukasluvut kunnittain suuruusjärjestyksessä. Joulukuu 2013. Saatavissa: <http://vrk.fi/default.aspx?docid=7768&site=3&id=0> (luettu 6.2.2014).